

T.C
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ TARİH BÖLÜMÜ

V.-XIII. YÜZYILLAR ARASI BİZANS KRONİKLERİNE GÖRE
TÜRK TOPLULUKLARINDA ASKERİ YAPI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Buse Nur ERDEM

Danışman
Doç. Dr. Telli AKHUN KORKMAZ

NEVŞEHİR
Haziran 2022

T.C
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ TARİH BÖLÜMÜ

V.-XIII. YÜZYILLAR ARASI BİZANS KRONİKLERİNE GÖRE
TÜRK TOPLULUKLARINDA ASKERİ YAPI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Buse Nur ERDEM

Danışman
Doç. Dr. Telli AKHUN KORKMAZ

NEVŞEHİR
Haziran 2022

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Buse Nur ERDEM

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“V. - XIII. Yüzyıllar Arası Bizans Kroniklerine Göre Türk Topluluklarında Askeri Yapı ” adlı Yüksek Lisans / Doktora tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Buse Nur ERDEM

Danışman

Doç.Dr.Telli KORKMAZ

Tarih Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof.Dr.Lütfi Gürkan GÖKÇEK

KABUL VE ONAY SAYFASI

Telli KORKMAZ danışmanlığında Buse Nur ERDEM tarafından hazırlanan “V. - XIII. Yüzyıllar Arası Bizans Kroniklerine Göre Türk Topluluklarında Askeri Yapı ” adlı bu çalışma, jürimiz Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’na Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

Danışman : Doç. Dr. Telli KORKMAZ

Üye : Prof. Dr. Osman KARATAY

Üye : Doç. Dr. Kürşat KOÇAK

İMZA

.....

.....

.....

ONAY

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun .../...../... tarih ve sayılı kararlı ile onaylanmıştır.

.../.../.....

Enstitü

Müdürü

TEŞEKKÜR

Eğitim hayatımın en önemli süreçlerinden birisi olan bu dönemde bana her zaman destek olan, saat kaç olursa olsun benimle ilgilenen, çıkmaza girip paniklediğimde beni sakinleştiren ve yol gösteren çok kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Telli AKHUN KORKMAZ'a;

Lisans eğitimini tamamladığım Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakóltesi Tarih bölümünün değerli hocalarına;

Bu süreçte sürekli akıl danıştığım, tüm fikirlerimi tartıştığım isimlerini sayamayacağım kadar çok olan arkadaşlarıma;

Tüm eğitim hayatım boyunca beni destekleyen, benim kendime inanmadığım zamanlarda bile bana inanmaktan hiç vazgeçmeyen, çalışmam boyunca tüm sorunlarıma ortak olan, hayattaki en büyük şanslarım canım annem Songül ERDEM'e, babam Ali ERDEM'e ve kız kardeşim Sude Naz ERDEM'e sevgilerimi sunarım. Sizler olmasaydınız bu çalışmada olmazdı.

Buse Nur ERDEM

V. - XIII. YÜZYILLAR ARASI
BİZANS KRONİKLERİNE GÖRE TÜRK ASKERİ YAPISI
BUSE NUR ERDEM

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, 2022
Danışman: Doç. Dr. Telli AKHUN KORKMAZ

ÖZET

Türkler yeryüzünde birçok devlet kuran milletlerden birisidir. Devlet kurmak insanlar arasında huzur ve güvenliği oluşturmak, hukuk nizamı tesis etmek demektir. Türk soyundan geldikleri tarihî delillerle sabit olan, milattan önceki Asya Hun Devletinden çağımıza kadar Türklerin vücuda getirdikleri siyasi teşekküllerin sayısı kesin olarak bilinmemekle beraber oldukça fazla olduğu söylenmektedir. Tarih boyunca Türkler, geniş coğrafyalarda güçlü devletler kurmuşlardır.

Bunun gerçekleşmesinin elbette pek çok nedeni vardır ama şu ana kadar yaptığımız araştırmalara göre en büyük pay Türk ordusuna ayrılmalıdır. Türk ordusu yapı itibariyle muazzam bir teşkilat sistemine ve nizama sahiptir. Türk toplum yapısının ve devlet geleneğinin anlaşılabilmesi için mutlaka Türklerde ordu anlayışın incelenmesi gerekir. Ordu, Türk devletinde milletin nefesi sayılabilecek kadar önemli bir yere sahiptir. Türk devlet geleneği gibi askeri teşkilatımızın da kesintisiz devam ettiği muhakkaktır. Ayrıca Ordu-Millet anlayışına sahip Türk kültüründe ordu algılayışı ve ordunun toplumdaki yeri diğer milletlerden daha farklı bir konumdadır. Bu nedenle Türk ordusunu incelemek büyük bir önem arz etmektedir. Her Türk ordunun bir ferdi olarak görülmektedir.

Türk ordusu, Türk milletiyle eş değer olduğuna göre onun tarihi de Türk milleti kadar eskidir. Konar-göçer kültüre sahip olan Türklerin sürekli hareket halinde olması, Türk tarihini takip etmemizi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Türk tarihini takip edebilmemiz için birçok farklı kaynaktan yararlanmamız gerekmektedir. Bunlardan en önemlisi de Bizans devletinin kaynaklarıdır. Bizans kronikleri bizlere dönemin olaylarıyla alakalı bilgiler vermekle beraber Türk askeri yapısıyla alakalı da ayrıntılar sunmaktadır.

Bizde ‘‘V. - XIII. Yüzyıllar Arası Bizans Kroniklerine Göre Türk Topluluklarında Askeri Yapı’’ isimli çalışmamızla Bizans kaynaklarında bahsedilen Türk askeri yapısını incelemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Ordu, Teşkilat, Asker, Toplum, Kültür

**V. - XIII. CENTURIES TURKISH MILITARY
STRUCTURE ACCORDING TO BYZANTINE CHRONICS
BUSE NUR ERDEM**

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of
Social Sciences Department of History, Master's Degree, 2022
Supervisor: Assoc. Dr. Telli AKHUN KORKMAZ**

ABSTRACT

Turks are most of the nations that have established the most states on earth. Establishing a state means creating peace and security among people and establishing a legal order. It is said that the number of political formations brought into being by the Turks from the Asian Hun State before Christ to our age, which is proven by historical evidence, is quite high, although the exact number of political formations is not known. Throughout history, Turks have established powerful states in large geographies.

Of course, there are many reasons for this to happen, but according to the research we have done so far, the biggest share should be allocated to the Turkish army. The Turkish army has an enormous organizational system and order. In order to understand the Turkish social structure and state tradition, it is absolutely necessary to examine the understanding of the Turkish army. The army has an important place in the Turkish state, which can be considered as the breath of the nation. It is certain that, like the Turkish state tradition, our military organization continues uninterruptedly. In addition, the perception of the army and the place of the army in society in Turkish culture, which has an understanding of Army-Nation, is in a different position than other nations. For this reason, it is of great importance to examine the Turkish army. Every Turk is seen as a member of the army.

Since the Turkish army is equivalent to the Turkish nation, its history is as old as the Turkish nation. The constant movement of the Turks, who have a nomadic culture, makes it difficult for us to follow Turkish history. For this reason, we need to benefit from many different sources in order to follow Turkish history. The most important of these are the resources of the Byzantine state. Byzantine chronicles give us information about the events of the period, as well as details about the Turkish military structure.

We tried to analyze the Turkish military structure mentioned in Byzantine sources with our thesis named " Military Structure in Turkish Communities According to Byzantine Chronicles Between V. - XIII. Centuries "

Key Words: Army, Organization, Soldier, Society, Culture

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK.....	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iiiv
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK VE BİZANS ORDUSUNUN ANA YAPISI

1.1.Türklerde Ordu ve Devlet.....	4
1.1.1.Türklerde Devlet Anlayışı.....	4
1.1.2.Türk Ordusunun Temelleri.....	7
1.1.3.Türklerde At Kültürü ve Atın Önemi.....	10
1.1.4.Türk Ordusunda Kullanılan Unvan ve Terimler.....	12
1.1.5.Türk Savaş Stratejileri.....	14
1.2.Bizans Devletinde Ordu ve Devlet.....	17
1.2.1.Bizans Devlet Anlayışı.....	17
1.2.2.Bizans Ordusunun Temel Yapısı.....	22
1.2.3.Bizans Ordusunda Kullanılan Unvan ve Terimler.....	26
1.2.4.Bizans Savaş Stratejileri.....	27
2.3.Türklerin ve Bizans Devletinin İlk Temasları.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKLERDEN BAHSEDEN BİZANS KAYNAKLARI

2.1.Kaynaklar Hakkında.....	34
2.2.Roma ve Bizans Tarih Anlayışı.....	36
2.3.Türk Askeri Sisteminden Bahseden Bizans Kaynaklarının Analizi.....	37
2.3.1.Ammianus Marcellinus – Res Gestae – Roma Tarihi.....	37
2.3.2.Philostorgius – Historia Ecclesiastica - Church History.....	39
2.3.3.Priscus – Fragmenta Et Excerpta – Attila ve Bizans Tarihi.....	40
2.3.4.Prokopios – De Bellis – History Of The Wars – Savaşlar Tarihi.....	42

2.3.5.Mavrikios – Strategikon – Strategikon: Bizans Kültüründe Strateji Sanatı	44
2.3.6.Jordanes – De Origine Actibusque Getarum (Getica) – ‘‘The Origin and Deeds of the Goths’’ The Gothic History of Jordanes	46
2.3.7.Menander Protector - The History of Menander the Guardsman – Menander Protector’ın Tarihi.....	47
2.3.8.John Nikiu – Chronicle – The Chronicle of John, Bishop of Nikiu.....	48
2.3.9.Theophanes Confessor – Khronographia – Theophanes Confessor’ün Kroniğinde Türkler 284-813	49
2.3.10.VII. Konstantin Porphyrogenitus - De Administrando İmperio – Devlet İdaresi	51
2.3.11.VI. Leon – Taktika – Taktikler	52
2.3.12.Leon Diakonos – The History of Leo the Deacon – Diyakoz Leon’un Tarihi	53
2.3.13.Mikhail Psellos – Khronographia – Mikhail Psellos’un Khronographia’sı	55
2.3.14.Anna Komnena – Alexiad – Alexiad: Malazgirt’in Sonrası	56
2.3.15.Ioannes Kinnamos–Historia–Ioannes Kinnamos’un Historia’sı(1118–1176)	59
2.3.16.Niketas Khoniates – Historia – Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri).....	61
2.3.17.Georges Pachymérés – Syngrafikai Historiai – Relations Historiques – Bizanslı Gözüyle Türkler	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİZANS KRONİKLERİNE GÖRE TÜRK TOPLULUKLARINDA ASKERİ YAPI (V. VE XIII.YÜZYILLAR ARASI)

3.1.Türk Tasviri.....	67
3.2.Silahlar	78
3.3.Karargâh.....	84
3.4.Savaş Taktikleri.....	94
3.5.Türk Ordu Düzeni	118
SONUÇ.....	142
KAYNAKÇA	145

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri insanoğlunun üzerinde yaşadığı coğrafya onların kaderlerini de şekillendirmiştir. Bugün pek çok bilim insanının hemfikir olduğu üzere coğrafya büyük bir öneme sahiptir. Dünyanın her yerinde farklı olan coğrafi şartlar, kültürlerin şekillenmesinde büyük etkilere sebep olmaktadır. Bazı coğrafyadakiler suyu yönlendirebilmek için matematik ve geometriye bazı bölgedekiler refaktan dolayı sanata bazıları ise sarp yerlerdeki yerleşimlerden dolayı savunmaya yönelmişler ve bu alanlarda uzmanlaşmışlardır. Bozkır şartları ise insanları iyi birer askere çevirmiştir. Yaşadıkları coğrafyanın çetin şartları onları her durumda ayakta kalabilecek şekilde eğitmiştir. Ancak bu şekilde bu coğrafyada hayatta kalmayı başaramışlardır.

Yeryüzünde mevcut üç ana kültür tipinden biri olan Türk kültürü, yerleşik hayatın nadir bulunduğu bozkır coğrafyasında büyük bir gelişme göstermiştir. Özellikle askerlik konusunda uzmanlaşan Türkler, milletin topyekûn asker olarak kabul edildiği tek millettir. Ordu-millet¹ anlayışına sahip olan Türklerde ordu, Türk milletinin özünü oluşturmaktadır. Bu nedenle Türk askeri yapısını incelemek demek aynı zamanda Türk kültürünü de incelemek demektir dersek abartmış olmayız. Türk askeri yapısı, Türk düşünce felsefesiyle şekillenmiş ve Türklük ile bölünemez bir bütün haline gelmiştir. Bu nedenle Türk ordusu üzerine incelemelerin artması zaruridir.

¹ Bizim tezimiz boyunca bahsettiğimiz asker millet olarak tanımlayan şey, Türklerin savaş meydanlarında gösterdikleri savaşı olarak sayılan özellikleri değildir. Tarihte pek çok millet asker millet olarak geçer. Vikingler ve Gotlar bunların örnekleridir. Bizim üzerinde durduğumuz nokta antropoloji kısmıdır. Ordu-millet veya Asker-millet kavramları akademik literatürde bolca kullanılmasına rağmen, kavram üzerinde kesinleşmiş bir tanım bulunmamaktadır. Esasında her boy kendi idarecisi içinde teşkilatlanıyor ve askerlik yapıyordu. Ordu-milleti için; liderlik, hukuka saygı ve hümanizm, gelişim, yenilik ve kapsayıcılık gibi beş temel esasa dayanan çağdaş tanımlamalarda bulunmaktadır. Ordu-milletin içinde olduğu bu toplum tipi; tarih, kültür, din ve dil gibi müşterek değerler sonucu hayat bulan millet bilincinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Uğur Berk Kalelioğlu, “Türklerde Ordu-Millet Geleneğinin Sosyolojik ve Tarihi Temelleri”, *Türk Kültürü Araştırmaları Serisi*, Berikan Yay., Ankara, 2021, s.267

Türk ordusu, Türk milletiyle eş değer olduğuna göre onun tarihi de Türk milleti kadar eskidir. Göçebe kültüre sahip olan Türklerin genellikle hareket halinde olması, Türk tarihini takip etmemizi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Türk tarihini takip edebilmemiz için birçok farklı kaynaktan yararlanmamız gerekmektedir. Bunlardan en önemlisi de kendi döneminin en büyük devletlerinden birisi olan Bizans devletinin kaynaklarıdır. Bizans kronikleri bizlere dönemin olaylarıyla alakalı bilgiler vermekle beraber Türk askeri yapısıyla alakalı da ayrıntılar sunmaktadır.

Bugüne kadar Bizans kronikleri üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Lakin baktığımızda sadece Bizans kaynakları kullanılarak ‘‘Türk askeri yapısı’’ odaklı bir çalışmanın daha önce yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle bizde ‘‘V. - XIII. Yüzyıllar Arası Bizans Kroniklerine Göre Türk Topluluklarında Askeri Yapı’’ isimli tezimizle bu açığı kapatmaya çalıştık.

Tezimizin ilk bölümünde öncelikle Türk askeri yapısının genel özellikleriyle alakalı bir inceleme yapılacaktır. Türk askeri yapısının ayrılmaz parçası olan Türk dev. felsefesinin sistemi incelenecektir. Türklerde askerlik nedir, ordunun Türk milletindeki algılanış şekli nasıldır, Türk askeri yapısının genel özellikleri nelerdir gibi soruların cevabı aranacak, bugünkü elimizdeki veriler değerlendirilerek genel olarak bir bilgilendirme yapılmaya çalışılacaktır. Devamında aynı sorular Bizans devleti için sorulacaktır. Bizans devleti nedir, nasıl bir haldeyken Türk askerleriyle karşılaşmışlardır ve onlara nasıl bir yaklaşımda bulunarak kronikleri oluşturmuşlardır gibi soruların cevapları aranacaktır. Zira bu soruların cevaplarının anlaşılması konumuzun temelini algılamak adına mühimdir. Esasında bu soruların cevapları Bizans kaynaklarının oluşum aşamasını da oldukça etkilemiştir. Bizans askeri yapısının durumu Türk askeri sistemini algılayış şekillerini gösterecektir. Türk askerleriyle ilk kez karşılaşan Bizanslıların, kendi buldukları yerden Türklere nasıl baktıklarını bu sorular vesilesiyle anlayacağımızı düşünmekteyiz.

İkinci bölümde ise tezimizde kullandığımız kaynakların oluşum süreçlerinden, oluştukları ortamdan, etkilendikleri ekollerin neler olduğundan bahsetmeye çalışacağız. Bizans tarih yazıcılığını inceleyeceğiz. Kaynakların ve yazarların hayatlarının kısaca tanıtımını yapacağız. Eserler yazarlarından bağımsız olamayacağı için Bizanslı yazarların hayatlarının anlaşılması da oldukça mühimdir. Nasıl koşullarda eserlerini kaleme aldıkları, nasıl bir dünya görüşüne sahip oldukları, hangi

ortamda yetiştikleri, hangi eğitimleri aldıkları, Türklere nasıl baktıkları ve Türkleri yakından tanıma fırsatları olup olmadığı gibi pek çok sorunun cevabını aramaya çalışırken aynı zamanda eserlerinde genel olarak neler anlattıklarını da özetlemeye çalışacağız.

Üçüncü bölüme geldiğimizde ise V. - XIII. yüzyıllar arası Bizans Kroniklerine göre Türk topluluklarında askeri yapıyı incelemeye çalışacağız. İlk olarak kaynaklarda Türk tasvirinin nasıl yapıldığına bakacağız. Zira her Türk aynı zamanda asker olduğuna göre, genel bir Türk tasvirinin aynı zamanda Türk askerinin tasviri olduğu da anlaşılmaktadır. Sonrasında Bizanslıların gözünde Türk askerlerinin nasıl algılandığına bakacağız. Devamında Bizans kaynaklarında bahsedilmiş olan Türklerin kullandıkları silahları inceleyeceğiz. Türklerin dönemin silah teknolojisinde oldukça gelişmiş olduklarını bilmemize rağmen hangi silahlarda daha da uzman olduklarını anlamaya çalışacağız. Gerek silahların yapımında gerekse kullanımında Türklerin gelişmişlik düzeyini inceleyeceğiz. Sonrasında Türklerin karargahlarının nereler de olduğunu inceleyeceğiz. Bu karargahlar tamamıyla dağınık mı, belli bir düzenleri var mı, bir plana göre mi yoksa rastgele mi hareket ediyorlar gibi soruların kaynaklara göre cevaplarına bakacağız. Karargahların yerlerine göre Türk askeri hareketlerinin planlarını sunmaya çabalayacağız. Bundan sonra Türk savaş taktiklerine bakacağız. Kaynaklarda sıklıkla bahsedildiğini düşündüğümüz savaş taktiklerinin Bizans ordusunu nasıl etkilediğini tespit etmeye çalışacağız. Kaynaklarda Türk askeri taktiklerinin nasıl anlatıldığına ayrıntılı bir şekilde bakacağız. En nihayetinde de Bizanslıların, Türk askeri idaresi hakkında neler düşündüklerini inceleyeceğiz. Türk ordu düzeninin nasıl oluştuğunu anlamaya çalışacağız. Bu idare sisteminin savaşlara etki edip etmediğine, etki etmişse nasıl bir etki ettiğine bakacağız. Sonuç olarak Türklere düşman olan Bizanslıların bile Türk askerlerine karşı ne düşündüklerini, kaynaklarda onlar hakkında genel olarak neler belirttiklerini tespit edeceğiz. Bizans kaynaklarında Türk ordusunun nasıl algılandığını, Türk askeri yapısı hakkında hangi bilgilerin olduğunu öğreneceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK VE BİZANS ORDUSUNUN ANA YAPISI

1.1.Türklerde Ordu ve Devlet

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri devletlerin ayakta kalabilmesinin yegâne şartı güçlü bir devlet teşkilatına sahip olmakla beraber kuvvetli ordular bulundurmasıdır. Bunu başaramayan kavimler yok olmuşlardır. Türkler ise tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren gerek devlet yapısı gerekse askeri yapısı itibariyle çağdaşlarına örnek olmayı başaramışlardır. Yaşadıkları coğrafya itibariyle bozkırda yaşayan kavimlerden biri olan Türkler, boy süreçlerinden teşkilatlılıkları sayesinde hızla devletleşme sürecine geçmiş ve dünya tarihinde yerlerini almışlardır. Başlangıcından itibaren milli özellikler taşıyan Türk devletleri, her milli devlet gibi temin ettiği barış ve hukuki nizam sayesinde bir medeniyet mektebi olmuştur. Milli mektep özellikleriyle yüksek dinlerin, yüksek felsefe ve ahlak sistemlerinin, ilmi keşiflerin ve fenlerin oluşumuna büyük katkılar sağlamışlardır.² Böylece Fritz Neumark'ın; "Dünya Tarihinden Türkleri çıkardığımız zaman ortada tarih kalmaz" sözünün oldukça doğru bir tespit olduğunu söylememiz mümkündür.³

1.1.1.Türklerde Devlet Anlayışı

Türklerde devlet anlayışı oldukça sağlam temellere dayanmaktadır. Böylesine eski bir geleneğin devam edebilmesinin en büyük dayanağı Türk teşkilatlılığıdır. Türk teşkilatlılığı hem devlet yapısını hem de ordu yapısını olumlu yönde etkilemiş ve geliştirmiştir. Devletler toplumsal örgütlenmenin en üst kademesidir. Devlet ihtiyaç sonucu ortaya çıkar. Bu nedenle ki Avrasya coğrafyasında devletleşmenin olduğu dönemlerde, komşularında hâlâ kabile örgütlenmesinin olduğu zamanları

² Sadri Maksudi Arsal, *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, Ötüken Yay., İstanbul, 2018, s.154

³ Uğur Berk Kalelioğlu, "Türklerde Ordu-Millet Geleneğinin Sosyolojik ve Tarihi Temelleri", *Türk Kültürü Araştırma Serisi 1*, Berikan Yay., Ankara, 2021, s.282

görmekteyiz. Devletlerin ortaya çıkabilmesi için ilk olarak bir dil birliğinin olması gerekmektedir. Kimlik belirlenmeden yani ‘‘beni diğerinden ayıran şeyin ne olduğu’’ bilinmeden kimlik oluşamayacağı gibi devletin oluşması da çok zordur. Topluları birleşmesinde ve kimlik oluşumunda din ne kadar önemli olursa olsun, birbirini anlayamayan insanlar bir arada yaşayamaz. Türkler çok erken çağlardan itibaren kimlik oluşturmayı başarmıştır. Türk kültüründe devlet anlayışı, bütün Türk tarihini ele aldığımızda, çok derin kökleri bulunan sağlam bir düşünce ve dünya anlayışına dayanmaktadır.⁴ Devletin başında kagan, gibi unvanı olan kut sahibi kişi bulunuyordu. Kut: Tanrının yönetme yetkisini Türk Kaganına vermesiydi. Eski Türkçede kut kelimesinin manasının, ‘‘devlet, ikbal, saadet, ruh, baht’’ olduğu bilinmektedir.⁵ Kut, Türklerin milli vicdanlarının timsallerinden biriydi. Köl Tigin ve Bilge Kagan Yazıtlarında; ‘‘Tanrı izin verdiği ve kendim devletli olduğum için, kagan oturdum’’⁶ diyerek kaganların yönetme yetkisine vurgu yapılmaktadır. Anlaşılacağı gibi devletin gerçek sahibi Tanrı’dır.

Bu inanca Türkler tarihleri boyunca sahip çıkmışlar ve aksi durumlarda felakete uğrayacaklarına inanmışlardı. Kutun bildirdiği törelere uymadıkları taktirde kendilerinin sonlarının geleceğini düşünmüşlerdi. Bilindiği üzere bağımsız her devletin, varlığını sürdürdüğü bir coğrafi mekana sahip olması gereklidir. Ancak, eski Türk devletlerinde bu coğrafi mekan, yani ülke toprakları diğer çağdaşı olan devletlerdeki gibi hükümdarın serbestçe kullanabildiği yani kendi malı olarak gördüğü bir arazi parçası değil, korumakla vazifeli olduğu ata yadigarı idi. Hükümdar bu toprakların yalnızca Tanrı adına yöneticisiydi. Hükümdarın görevlerini layıkıyla yerine getirmediğinde kutun alındığına inanılırdı. Bu durum ve vatan sevgisi, Orhun Kitabelerinde gayet açık bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca merkez Ötüken kutsal sayılmıştır. (Iduk Ötüken) Türklerin vatan sevgisiyle alakalı birçok örnek verilebilir. Bunlardan biri Hunların Kağanı Börü Tonga’nın (Mo-tun) devlet toprağı benim değil milletindir örneğinde görülmektedir. Tung Huların arsız isteklerini büyük bir

⁴ Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ötüken yay., İstanbul, 2016, s.21

⁵ Saadetin Y.Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Berikan Yay., 3.Baskı Ankara, 2014, s.77

⁶ Köl Tigin Yazıtı, Güney Tarafı,9; Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi yay., İstanbul, 2012, s.13

soğukkanlılık ile karşılayan Börü Tonga'nın Tung Huların toprak istemesi üzerine kurultaydaki tavrı Han Shu'da geçer:

*“Mo-tu devlet büyüklerine sorunca bazıları, ‘burası terk edilmiş (bir) topraktır, verelim diye cevap vermişlerdi. Bunun üzerine Mo-tu öfkelenip, ‘toprak devletin temelidir, nasıl olur da verilebilir? Diyerek verilmesini söyleyenlerin hepsinin başını vurdurmuştu. Mo-tu atına atlayıp ülkesinde (kendisine katılmakta) gecikenlerin başının vurulmasını emretmiş ve doğuya yönelerek aniden Tung(:Doğu) Hu'lara saldırmıştı.”*⁷ Bu örnekte de görüldüğü üzere Türklerde vatan toprağı her şeyin üzerindedir.

Lakin bazı durumlarda Türklerin törelerinden uzaklaştıkları olmuştur. İşte böyle zamanlarda felaketler yaşanmış, Türkler kutsal olarak gördükleri yurtlarından göç etmek zorunda kalmışlardır. Bizans Tarihçilerinin rivayetine göre, Avrupa'ya gelen Hunların önünde köpeğe benzer bir hayvan (bozkurt) kılavuzluk edermiş ve ‘‘Göç, göç, göç!’’ diye bağırırmış. Türkler ne zaman milli kültürlerine kıymet vermeyerek yabancı kültürlerle özenirse ve kendi milletlerini beğenmeyip başka milletlerin taklitçisi olmuşlarsa, böyle bir göç felaketine uğramışlardır.⁸

Türklerin devlet anlayışındaki töreye sadık kaldıkları dönemlerde başarılı oldukları gözlemlenmiştir. Türk töresinin en güzel örneklerini Oğuz Kağan destanında görmemiz mümkündür. Oğuz Kağan Destanı'nın Uygur Varyantında; *‘‘Ben size Kagan oldum! Şimdi elinize yaylarınızı ve kalkanlarınızı alın! Buyan bize damga, bozkurtun sesi savaş çığımız, demir kargılarımız orman gibi olsun. Atlarımız avlamlarda dolaşsın, her yerden ırmaklar aksın her taraf deniz olsun. Gökyüzü çadırımız, Güneş bayrağımız olsun’’*⁹ söylemiyle Türk devlet anlayışında bir kızıl elma anlayışı yani güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar Türk adaletini hakim kılma gayesinin olduğunu gösterir. Bunu yapabilmek için de elbette güçlü ordulara sahip olmak şarttı. Bu nedenle devlet ülküsü ordunun önemini gösteriyordu.

⁷ Ayşe Onat, Sema Orsoy, Konuralp Ercilasun, *Han Hanedanı Tarihi, Hsiung-nu (Hun) Monografisi*, TTK Yayınları, Ankara, 2015, s.6

⁸ Ziya Gökalp, *Türk Töresi*, Ötüken Yay., İstanbul, 2016, s.107

⁹ Tufan Gündüz, *Oğuz Kağan Destanı*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2017, s.149

Türk devlet anlayışında tüm dünyada adil bir adalet ve hukuk sistemi kurmak en büyük amaçlardan biridir. Kahraman Türk askerinin uğrunda seve seve hayatını feda ettiği bu mefkûreyi Kafesoğlu şu şekilde tanımlamıştı: “ *Türk dünya görüşü, psikolojisi ve insanlık telakkisinden doğan ve Türk milli vicdanında hızını asla kaybetmeyen cihanşümul adalet ve hukuk sistemi kurmak esastır. İnsanlar vardı, en iptidai haktan mahrumdu. Kitleler vardı, despotların kanmak bilmez ihtiraslarını tatmin için ıstırap çekiyor, eziliyordu. Topraklar vardı, yabancı istilacılar tarafından insafsızca sömürülüyordu. Bu insanlar kurtarılmalı, onlara insanlık haysiyetinin zevki tattırılmalı, topraklar parazitlerden temizlenmeliydi. Eski Türk telakkisine göre, bu vazife Tanrı tarafından Türk milletine verilmişti. Mefkûre, tarihte benzerleri pek görülmeyen Türk başbuğlarının emir ve kumandasında Türk ordusu vasıtasıyla gerçekleştirilecekti.*”¹⁰ Bize göre geçmişte, bugün ve dahi gelecekte gerek Türk milletinin ve gerekse Türk askerinin ülkülerini tanımlayan en güzel anlatımlardan birisidir.

1.1.2.Türk Ordusunun Temelleri

Milletlerin devlet teşkilatları ne kadar kuvvetli olursa olsun bunların özellikle dış tehditlere karşı korunabilmeleri için kuvvetli askeri yapılara ihtiyaç vardır. Bu nedenle ordu her millet için oldukça önemlidir. Elbette her millet ordusuna güvenir ve onunla iftihar eder. Çünkü bahsettiğimiz gibi devlet sınırları içinde hür ve müstakil yaşamayı sağlayan, dıştan istiklale kastedenlere karşı vatan bütünlüğünü, içte hürriyet ve nizam düşmanlarına karşı kanunlar çerçevesinde toplumun birlik ve ahengini koruyan odur.¹¹

Türk milletinde ise ordunun konumu diğer milletlerden çok daha farklıdır. Türk devletlerinde hemen her Türk savaşa hazır durumda olduğu için Türklerin askerlik olgusuna bakış açıları da farklıdır. Ordu-millet anlayışına sahip olan Türkler; kadınından, çocuğuna, gencinden, yaşlısına herkesin ordunun bir parçası olarak görüldüğü bir millettir. Türk ordusunu incelemek demek Türk milletini anlamak demektir dersek abartmış olmayız. Bunun nedenleri üzerine pek çok görüş öne sürülebilir.¹² Ordunun kelime olarak kullanışı bile buna örnek olabilir. Örneğin; eski Türklerde hükümdarın hakimiyet sembollerinden birisi de ülkeyi yönettiği yer olan

¹⁰ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, Ötüken Yay., 6.Baskı, İstanbul, 2017, s.223

¹¹ İbrahim Kafesoğlu, “Türk Ordusu”, *Türk Kültürü Aylık Dergisi*, Sayı 352, Ankara 1992, s.1

¹² Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*,s.147

‘‘ordu (orta) merkez’’dir.¹³ Yani ordu kelimesinin kullanımı değişmektedir. Devlet merkezi anlamı bile bulunmaktadır. Bu anlamıyla yönetici ordusundan dünyayı yönetir. Ordu yönetimin yegane aracıdır.

Türk milleti, uzun tarihinde çeşitli örnekleri ile ortaya konduğu üzere; cesareti, kahramanlığı ve mücadele azminden doğan geniş fetihleri ile bir asker millet olarak tanınmıştır. Yerli, yabancı hemen herkesin fikir birliği halinde kabul ettiği bu durum, ‘‘ordu-millet’’ deyiminin Türk’e yakışır bir karakter çizgisi olduğu gerçeğinin tespitinden başka bir şey değildir.¹⁴ Lakin değinilmesi gereken bir şey ise Batılı ve Doğulu yazarların; ‘‘*Türkler bir kere ata binip, kılıç sallamak için yola çıktıklarında, artık hiçbir şeyi gözleri görmez. Ancak korkulması gerekenden korkarlar*’’ demesidir. Burada savaşı da barış ve huzur için yaptıklarının üzerinde durulması gerekir. Türk kültüründe lüzumsuz harpler günah, yani ‘‘yazuk’’ sayılırdı.¹⁵ Bu durum Türk milletinin her ne kadar savaşmayı iyi bilen bir millet olsa da üstün bir medeniyete sahip olduklarından dolayı bu yönlerini barışı ve huzuru tesis etmek adına kullandıklarını göstermektedir.

Tarihte bilinen ilk sistemli Türk ordusunun büyük Hun Kaganı Börü Tonga (Mo-tun) tarafından kurulduğu zaman zaman ilim insanlarınca ifade edilip, böyle bir görüş ileri sürülmüşse de, bu kuvvetle muhtemel doğru değildir. Türklerden haber veren en eski vesikalara baktığımızda, M.Ö 2500’lerden itibaren askeri birliklere sahip olan Türklerin, bu güçleri sayesinde mütemadiyen Çin sınırlarına taarruzları söz konusudur.¹⁶ M.Ö. dokuz ve sekizinci asırlardan itibaren Türklerin bütün askeri teçhizatlarıyla beraber Çin seddini aştıkları, Çin ülkesine yağmalar yaptıkları ve hatta Çinlileri haraca bağladıkları ve bu yüzden de bu milletin kuzeyden gelen tehlikelere karşı büyük bir duvar inşa ettiklerini bizzat Çin kaynakları söylemektedir. Dolayısıyla düzenli olmayan, alelade bir kuvvetin binlerce kilometre yol kat edip, Çin gibi o dönemin şartlarında dahi kalabalık bir nüfusa sahip bir ülkeye boyun eğdirmesi pek

¹³ Kürşat Koçak, *Eski Türklerde Devlet Gelenekleri ve Törenleri*, Berikan Yay., Ankara, 2019, s.67

¹⁴ Kafesoğlu, ‘‘*Türk Ordusu*’’, s.8

¹⁵ Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, s.22

¹⁶ Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, s.148

mümkün değildir.¹⁷ Yani tahmin edileceği üzere düzenli bir askerî yapısı olmasa böyle bir durumun vuku bulamayacağı muhakkaktır.

Kısacası Türk ordusu Türk milletiyle yaşıt olduğuna göre, ona biçilecek mazinin Türk milleti kadar eski olması gerekir. Bu, 3- 4 bin yılı ifade etse de, Türk ordusunun teşkilatına dair en eski kayıtlar milattan önce 3. yüzyıla aittir. O tarihlerde Hun Hakanı Mo-tun 10 bin kişilik birlikler olan tümenleri binlere, yüzlere ve onlara bölerek her kıtanın başına kumandanlar tayin etmiştir.¹⁸ Bu sistem bugün Hun Hakanı Börü Tonga'nın (Mo-tun) onluk askerî sistemi olarak geçmektedir. Neredeyse dünyanın her yerinde askerî yapılar bu sisteme göre temellendirilerek ve geliştirilerek şu anki halini almıştır. Ayrıca ordunun disiplinine daima önem verilmiş ve bu konuda Hun Hakanı Börü Tonga yeni yöntemler kullanmıştır. Örnek olarak; kendisi oku nereye atarsa askerlerinin de oraya atmasını emretmiş ve okunu önce en sevdiği atlardan birisine atmıştı. Daha sonra oku eşine yöneltmiş ve tereddüt eden herkesi öldürmüştü. Son olarak ise oku babasının değerli bir atına yöneltmiştir. İşte bu şekilde her dediğini harfiyen yapan disiplinli ordusunu oluşturmuş ve babasına karşı planladığı ihtilali gerçekleştirmiştir.¹⁹ Bu teşkilat sistemi Türk askerî teşkilatı denilince ilk akla gelen sistemdir. Bu örnek kuruluşundan itibaren Türk askerî yapısının büyük bir nizam, eğitim ve disiplin içerisinde oluştuğunun kanıtıdır. Zaten aksi takdirde böyle bir kurumun günümüze kadar gelmesi mümkün değildir. Düzen, nizam, intizam Türk ordusunun olmazsa olmazıdır. Bugün de bu durum aynen geçerlidir.

Türk ordusunun ideal sayısı esasında 8-10 bin civarındadır. Daha büyük harplerde bu sayı 400 bin idi. Tarihi kayıtlara göre 400 bin kişilik ordu ilk defa Hun Türklerinde görülmüştür. Bu sayıların doğruluğu hakkında kesin bir yargıda bulunmak güçtür. Zira Çinliler tarafından oluşturulan kaynaklarda kendilerinin kazandıkları mücadelelerde abartılı sayılar kullanmaları ihtimali de göz önüne alınmalıdır. Kaynaklara göre; Büyük Hun Hükümdarı Börü Tonga, Çin ordusunu M.Ö. 203 yılında Pe-teng kalesi çevresinde 400 bin atlıdan oluşan ordusuyla dört taraftan kuşatmıştır. Bu kuşatmada Hun ordusu ana yönler ve bu yönleri ifade eden temel renkler esas alınarak dört kısma ayrılmıştır. Bu duruma göre kuzeyde 100 bin yağız (kara=siyah) atlı, batıda 100 bin

¹⁷ Saadettin Y.Gömeç, *Oğuz Kağan*, Erdem Yay., İstanbul, 2018, s.32

¹⁸ Kafesoğlu, "Türk Ordusu", s.4

¹⁹ Saadettin Y.Gömeç, *Türk-Hun Tarihi*, Berikan Yay., Ankara, 2012, s.62

kişilik ak (beyaz) atlı, güneyde 100 bin kişilik doru (bordo) atlı, doğuda da 100 bin kişilik demir kır atlı bulunuyordu.²⁰ Buradan da anlaşılıyor ki Türk savaş felsefesinde renklerin özel bir yeri bulunmaktadır.

Bu onlu birliklerin zaman içerisinde sürekli gelişmesi söz konusudur. En önemli özelliklerinden birisi de savaşta üçlü sisteme göre muharebe için yeniden teşkilatlanırlar: öncü-merkez-artçı, sağ-merkez-sol, hücum-destek-ihiyat şeklindedir. Bu sistem Türklere büyük avantaj sağlamıştır. Bu şekilde vazife için yeniden teşkilatlanan birliklerle hem genişliğine hem de derinliğine tertiplenme yapılabilmiş ve düşmanın her yönden saldırılarına karşı başka birliklerin yardımına gerek olmadan diğer yanlardaki birliklerden tedbir getirebilmesi ve karşı saldırıda bulunulabilmesi sağlanabilmiştir.²¹ Üçlü teşkilat sistemini ilk teşkil edenler ise Hunların torunları olan Osmanlı Türkleri olmuştur.

1.1.3. Türklerde At Kültürü ve Atın Önemi

Dünya tarihine baktığımızda, atı ilk defa ehlileştiren, bir binek hayvanı ve savaş aracı olarak kullanan kişilerin Türkler olduğunu görmekteyiz. Türkler, bu üstünlükleri sayesinde binlerce kilometrelik alanları bir anda geçmişler ve birçok yere sahip olmuşlardır. Bu şekilde oldukça hız kazanmışlardır. Türk kültüründe ata büyük önem verilmiştir. Buna örnek olarak Dede Korkut Hikayelerinde geçen, ‘*At işler, er övünür ve yaya erin ümidi olmaz*²²’ sözlerini gösterebiliriz. Latin-Bizans eserlerinde Türk-Hunların yerde kendilerini güvende hissetmediklerinden, at üstünde yaşayıp, uyuduklarından bahsedilmektedir. Türkler adeta at üstünde doğuyorlar, at üstünde ölüyorlardı.²³

Ayrıca araştırmalar İskit ordusunun da büyük bir bölümünün atlılardan meydana gelen süvari sınıfından oluştuğunu kanıtlamaktadır. İskit askeri yapısının temellerini bu süvari sınıf meydana getirmişti. İskitlerin kullandığı atların iskeletleri arkeolojik kazılar sonucunda kurganlardan çıkarılmıştır.²⁴ Bu da bizlere Türk askeri yapısının geçmişi hakkında bilgi sunar. Hem Hunların hem de İskitlerin ordusunun büyük bir

²⁰ Ahmet Tuten, *Eski Türklerde Ordu Teşkilatı ve Savaş Taktikleri*, s.9

²¹ Cevat Şahin, ‘‘Türk Askeri Düşünce Geleneği’’, *Hunlar’dan Günümüze Türk Askeri Kültürü*, Kronik Yay., İstanbul, 2021, s.600

²² Saadettin Y.Gömeç, *Türk Destanlarına Giriş*, Berikan Yay., Ankara, 2009, s.371

²³ Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, s.175

²⁴ İlhami Durmuş, *İskitler*, Akçağ Yay., Ankara, 2015, s.113

bölümünün süvarilerden oluştuğu bilinmektedir. Ayrıca bu durum Türklerin neredeyse atı ile bütünleşmesine de sebep olmuştu. Kaşgarlı Mahmud bu durum için; ‘‘*Kuş için kanat ne ise Türk için de at odur,*’’ der.

Kaynaklar Attila döneminde Doğu Roma ile yapılan antlaşmaların maddelerini aktardığı için siyasi hedeflerini daha iyi anlayabiliyoruz. Bu antlaşmalardan biri M.S. 434 yılında yapılan Margus Antlaşmasıdır. Daha antlaşma görüşmeleri başlamadan önce bugünkü Dobruca kentine gelen Attila atının üstünden dahi inmeden isteklerini barış şartları olarak kabul ettirmiştir. Priskos olayı şöyle anlatır: ‘‘*Görüşme yapmaya gelen elçilik heyeti ve şehrin vatandaşları at üzerindeki muhteşem İskit kralı ile karşılaştılar. Romalı elçiler kendi şereflerini hatırlayarak bizzat yayaların atlılarla tartışması gerekmesin diye, aynı teçhizatla İskitler’le görüşmeye karar verdi.*’’²⁵ Bu örnekten de anlaşılacağı üzere atın Türk kültüründeki yeri oldukça büyüktür.

At, Türkler için sadece bir hayvan değil bahsettiğimiz gibi çok şey ifade ediyordu. At süvarisini hiç tanımadığı diyarlara doğru götürüyordu. At üzerinde uzaktaki ülkeleri fethetmek mümkün oluyordu. At sayesinde kavimler taktiklerini hız ve hareket kabiliyeti üzerine oluşturuyordu. At üzerinde hızla giderken öne, arkaya ve yana aynı ehemmiyetle ok atabilmeleri sayesinde, yerleşik kavimlerin ağır hareket eden köylü orduları üzerinde aşılması mümkün olmayan bir üstünlük sağlıyorlardı. Özellikle at üstünde ters ok atan Türk askeri buna güzel bir örnektir. Düşman safları önünde şuraya buraya ok atıyor, saldırıyor ve sonra aniden geri çekiliyor ve ancak düşman saflarının yoğun savaş nizamını bozduktan sonra mücadeleye girişiyorlardı. İnsanların ürkek gözleri önünde bir fırtına gibi görünüyor ve uçan kuş sürüleri gibi kayboluyorlardı.²⁶

Bunların dışındaysa dönemin en mühim modernleşme aşamalarından biriydi. Bugünkü araştırmacılar arasında atın kullanımını ‘‘bozkırda süvari devrimi’’ olarak niteleyenler bile bulunmaktadır ki bu oldukça yerinde bir tespittir. Atın kullanımı üzenği, pantolon gibi dönemin modasına bile yön vermeye vesile olmuştur. Türklerdeki hızlı gelişmelerse çağdaşları olan devletlerin oldukça dikkatini çekmiştir. Sıklıkla münasebette oldukları Çin Devleti bunlardan biridir. Her ne kadar Çin tarih anlayışının temeli felsefe ve düşüncelerle dolu olsa da verdikleri bilgiler Türk tarihi açısından çok

²⁵ Ali Ahmetbeyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)’a Göre Avrupa Hunları*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2014, s.24

²⁶ Eda Durmuş, ‘‘Eski Türklerde Askeri Yapı’’, *Asya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Cilt: 4, s.94

önemlidir. Çinliler oldukça eski zamanlardan beri Türkleri yakinen incelemişler ve anlamaya çalışmışlardı. Hatta zaman zaman onları taklit yolunu bile seçmişlerdi. Bunun altında yatan sebep elbette ki onları alt edebilmektir. Örnek aldıkları ilk temel yapı ise ordu üzerineydi. Çin’de silah ve elbise reformu Hun askerleri örnek alınarak gerçekleştirilmişti. Çinliler, Hun giyimlerini alırken, kıyafetlere ait isimleri değiştirmeden ve onlara yabancı olan deyimlerle birlikte almışlardı. Bu yabancı deyimler, biraz değiştirilmiş olarak, şimdiki Çince de bile yaşamaktadır. Bu reformların izleri, uzun yıllar boyunca Çin’de yaşamıştır.²⁷ Çinlilerin Türklere karşı siyasetinde temel düşünce; ‘Düşmanı durdurabilmek için en iyi yol, onun savaş taktiği ile silahını kullanmaktır’ şeklindedir. Bunun dışında da Çinliler Türklerle mücadelelerinde, Türk’ü Türk’e yani kardeşi kardeşe vurdurmak gibi birçok yolu denemişlerdir. Dolayısıyla edilen bilgilerden ilk Türk ordusuna dair izlenimlerin en başından itibaren büyük bir korku temelli olduğunu söyleyebiliriz.

Türk kültüründe ise böyle entrikalara rastlamak pek mümkün değildir. Yapısı itibariyle törelerine sıkıca bağlı olan ve doğruluğu düstur edinen bu saf ve temiz millette ata binmek, ok atmak herkesin normal uğraşlarıydı. Harp ise bütün Türkler için adeta bir sanat halindeydi. Zaten şartlar neticesinde iyi birer savaşçı olmaya mecburdular.

1.1.4. Türk Ordusunda Kullanılan Unvan ve Terimler

Ordu içerisindeki disiplinin temelleri bahsettiğimiz gibi eski Türk askeri sistemine kadar dayanmaktadır. Bir şekilde bir kişi kendisinden kıdemli biriyle bir ağız dalaşına girip ona hürmette bir kusur edip haddini aşarsa, ast ve üstün ayırt edilmesi için o kişinin cezaya çarptırılması şarttır.²⁸ Bu durum hem ordu içindeki düzen ve iç huzur için hem de bütün bir nizam için şarttır.

Türk devletlerinde hemen her Türk savaşa hazır vaziyette olduğu için askerliğe özel bir meslek gözüyle bakılmamıştır. Bu durum neticesinde Türk ordusunu diğer yerleşik ve göçer kavimlerin askeri yapılarından ayıran üç büyük fark tespit edilmiştir. 1- Türk ordusu ücretli değildir. 2- Türk ordusu daimidir. 3- Türk ordusu temelde atlı birliklerden oluşur.²⁹ Bunlara istisna olarak ise Hazarları örnek gösterebiliriz. Ordusunda ilk defa ücretli askerler kullanan Hazarların aynı zamanda kendilerinin de

²⁷ Bahaeddin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, 1.Cilt, TTK Yay., Ankara, 2019, s.46

²⁸ Nizamül-Mülk, *Siyasetname*, Nilüfer Yay., Ankara, 2016, s.187

²⁹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yay., İstanbul, 2020, s.270

paralı askerlik yaptıkları olmuştur. V. yüzyıldan başlayarak çeşitli Türk kavimlerinin de (Hun, Hazar ve Bulgar) Bizans ordusunda görev yaptıkları bilinmektedir.³⁰

Türk kültüründe askerlik ve ordu büyük önem taşıdığından kahramanlık ve savaşla ilgili birçok kavram oluşturulmuştur. Bu kavramlar askeri yapıyı anlamaya büyük ölçüde imkân sağlamaktadır. En sık kullanılan kavramlar arasında bahadırılıkla ilgili olanlar dikkati çekmektedir. Bunun haricindeyse ordudaki ast-üst ilişkisinin sınırlarını belirtmek adına unvanlar bulunmaktadır. Eski Türk ordusunda en büyük askeri birlik “tümen” denilen kuvvettir ve bunlar “tümen başı” denilen komutanların emrindeydi. Ordunun sevk ve idaresi bugünkü genelkurmay başkanı yerindeki Sü başılarının³¹ elindeydi. Sü başından sonra orduda en büyük rütbe, kuvvetle muhtemel Çabışlıktır (Çavuşluk). Baş Çabışlık gibi bir rütbenin olduğu da yazıtlar tarafından söylenmektedir. Ordunun temelini oluşturan askerler için sü’den başka ‘çerig’ ve ‘er’ kelimeleri de kullanılmıştır.³² Askerî terminoloji açısından dünyanın en büyük kelime haznelerinden birine sahip Türk milleti ve ordusunda bütün rütbeler birer birer ayrılmıştır.³³ Her rütbenin vazifesi farklıdır. Bugüne kadar gelmiş olan bu rütbeleri kaynaklardan yola çıkarak ortaya koymak mümkündür.³⁴ Orduda hizmetlerin işleyişi, kurum içerisinde bireylerin birbirleriyle nasıl ilişkiler kuracakları ve görevlerini nasıl yerine getirecekleri gibi pek çok konunun katı bir hiyerarşi içinde büyük oranda kesin kurullarla belirlenmiş olması, diğer kültürlerden farklı olarak kendine has bir mesleki kültürün oluşmasındaki bir diğer etkidir.³⁵ Savaşta askerler, komutanlarına yüzde yüz itaat etmek zorundadırlar. En küçük bir uygunsuzluk veya isyan hareketinin cezası ölümdür. Savaşa girecek er atının kuyruğunu bağlar veya keserdi ki, buna eski Türkler “tullama” diyorlardı. Kelimenin aslı bugün de Türkçemizde kullandığımız “dul” sözüyle ilgilidir. Atını da bir eş gibi gören Türk, çarpışma esnasında öldüğünde atının ve evdeşinin ersiz kalacağını bildiğinden, savaş öncesi böyle bir tören icra ediyordu.

³⁰ Ian Heath, *Men at Arms Byzantine Armies AD 1118-1461*, Osprey Publishing, London, 1995, s.23

³¹ Sü Başı- (Ordu Komutanı) Sü başı terimine ilk defa Türkçe belgelerde 8.yüzyılda rastlamaktayız.

³² Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, s.151

³³ Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, s.152

³⁴ Saadettin Y.Gömeç, Eski Türk Ordusunun Genel Mahiyeti, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 141, İstanbul 1988, s.4

³⁵ Salih Akyürek Serap Koydemir Esra Atalay Adnan Bıçaksız, *Sivil-Asker İlişkileri ve Ordu-Toplum Mesafesi*, Bilgesam yay., Ankara 2014,s.17

Yine bu süvarilerin en önemli özellikleri çok hızlı olmalarıydı ve hepsinin bir de yedek atları bulunuyordu. Adeta rüzgarla yarışıyorlardı.³⁶

1.1.5.Türk Savaş Stratejileri

Türklerin savaşlar esnasında birçok taktik uyguladıkları bilinmektedir. Türklerin harp usulleri geçmişte ve günümüzde dahi yabancı kavimlerin dikkatini çekmiş, bu konuda birçok araştırma yapılmıştır. Türk savaş taktiklerinde hile geçerlidir. Çünkü genelde hareket, az kuvvetle çok düşman nasıl bertaraf edilebilir, üzerine kuruludur. Zira Türkler neredeyse bütün muharebelerde düşmanlarından daha az durumdadırlar. Bunun altında yatan sebep, Türklerin genellikle yerleşik toplumlar ile savaş meydanlarında karşı karşıya gelmesidir. Yerleşik toplumlarda iktisadi sistemin temellerini tarım oluşturduğu için daha fazla insan besleyebilirler. Bu nedenle kazanmak için iyi stratejiler yapmak zorundaydılar. MÖ 140’lerde Türk ordu sistemi hakkında bilgi veren Çinli bir vezirin tespitlerine göre; ‘‘Türk askerleri insanı şaşkırtan bir çeviklikle hareket ederler. En sarp dağları çok kısa bir zamanda tırmanır ve inerler, selleri ve ırmakları üzerlerindeki kıyafetlerle yüzüp geçerler. Rüzgara, yağmura ve susuzluğa dayanırlar. Her türlü arazi şartına dayanıklıdırlar’’.³⁷ Bu nedenle Türklerle savaşmanın oldukça zor olduğu yabancı kavimler tarafından sıklıkla dile getirilmektedir.

Savaşı sanat olarak gören Türklerin savaş taktiklerinden birisi de, iki ordu karşılıklı vuruşmaya başlamadan evvel, bir veya birkaç gönüllü askerin er meydanına çıkarak vuruşmalarıydı. Bu savaşın en önemli kısımlarından birisiydi. Türkler bu vuruşan erlere ‘‘alplar’’ diyorlardı. Onlar o kadar gözü kara kişilerdi ki, tek başlarına onlarca askerle mücadeleden bile korkmuyorlardı. Bu özelliklerinden dolayı sonraki zamanlara ait kaynaklarda onlara ‘‘deli bahadırlar’’ dendiğine de şahit olmaktayız.³⁸ Bu kısımdaki ilk karşılaşmanın kim tarafından kazanıldığı mühimdi. Kazanan tarafın ordusunda morallerin yüksek olması ve büyük bir onur ile mücadeleye girişmeleri savaşın gidişatı için büyük bir avantajdı.

³⁶Gömeç, Eski Türk Ordusunun Genel Mahiyeti, s.4

³⁷ Saadettin Y.Gömeç, ‘‘Kök Türkler ve Uygurlar Çağında Türk Ordu Teşkilatına Umumi Bir Bakış’’, *Hunlar’dan Günümüze Türk Askeri Kültürü*, Kronik Yay., İstanbul, 2021, s.173

³⁸ Saadettin Y.Gömeç, ‘‘Kök Türkler ve Uygurlar Çağında Türk Ordu Teşkilatına Umumi Bir Bakış’’, *Hunlar’dan Günümüze Türk Askeri Kültürü*, Kronik Yay., İstanbul, 2021, s.175

Türklerin bilinen en meşhur savaş stratejisi ise klasik savaş taktiği olan Turan yani Kurt kapanı taktiğidir. Bu taktik yüzyıllarca Türkler tarafından başarıyla kullanılmıştır. Sahte Ricat olarak da kaynaklarda bahsedilen bu taktik ordunun orta tarafından bir kısmının geriye doğru çekilirken diğer iki kısmın hilal halini almasıyla düşmanı içe çeken, sonrasında ise geri dönen kuvvetlerle düşmanı çevreleyip yok eden bir taktiktir. Bu savaş stratejisi bizzat Türkler tarafından icat edilmiştir. Hunlar, Tabgaçlar, Aparlar, Kök Türkler, Uygurlar, Karahanlılar ve Selçuklular hep aynı strateji ve aynı taktikle savaşmışlardır.³⁹ Ani baskın yapmak yahut düşman saldırınca çekilmek ve onu üssünden iyice uzaklaştırıp yıprattıktan sonra kesin sonuçlu savaşa girmek genel bir stratejidir. Düşmanla karşılaşınca ok yağdırarak ince ay şeklinde saldırmak, düşman dayanıyorsa yine ince ay biçiminde hızla çekilmek ve çekilirken geriye şaşmaz oklar ile atış atmak da buna dahildir. Bu ince ay, kovalarken de, kaçarken de düşmanı kısıkaç içine almaya daima hazır bir metottur ve çok kere kapanarak onu yok etmiştir.⁴⁰ Bu genellikle bilinen bir taktik olmakla beraber bunun gibi sayabileceğimiz pek çok strateji de Türk askeri sisteminde mevcuttur.

Stratejilerin bazen yeterli olmadığı yerlerde askerlerin cesaretinin önemi muhakkak ki çok büyüktür. Türk askerlerinin savaştaki cesurluğundan bahseden bir kaynağa göre; ‘‘ Hun Hakanı geri çekilirken, kendi askerleri de Çinliler ile iç içe savaşıyor bazen de Hun askerleri, Çin askerleri ile karışıyorlardı. Ondan sonra yine savaş çıktığında, hakanlarının peşinden gidiyorlardı. Öyle bir an oldu ki, Hakan kendi askerlerini bulamadı. Bu sırada bir bölüm Hun askeri, Hakanlarının zaman kazanıp, uzaklaşabilmesi için, Çin ordusu ile göğüs göğüse gelip Çin ordusunu durduruyor ve ondan sonra yine Hakanlarının arkasından gidiyorlardı.’’⁴¹ Bunlar gibi bahsedilebilen pek çok savaş taktiğini Türkler çok iyi bir şekilde kullanmaktaydı.

Dönemin silah teknolojisinde ve ordu teşkilatlanmasında ileri olunca doğal olarak Türk devletleri dönemin en iyi ordularını ortaya çıkartmıştır.⁴² Türk ordusunda çağa göre en modern silahlar kullanılmıştı. Yay ve oku pek çok millet av aleti olarak kullanmış fakat Türkler bu iki aleti ilk olarak etkin bir savaş aleti haline getirmişlerdi.

³⁹ İbrahim Doğukan Dokur, ‘‘Uzaktan Gelip Uzaktan Savaşanlar, Turan Taktiğinin İktisadi Açından Değerlendirilmesi, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:4, 2019, s.163

⁴⁰ Nihal Atsız, ‘‘30 Ağustos ve Türk Ordusu’’, *Milli Yol Dergisi*, Sayı 31, İstanbul, Ağustos 1962, s.6

⁴¹ Bahaeddin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, 2.Cilt, Ankara, 2019, s.37

⁴² Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, s.159

Bahsedilen silahları incelediğimizde en eski eğri kılıç Altay dağlarında bulunan Kudırge kurganında bulunmuştur.⁴³ Silah olarak kılıç, ok, yay, balta erken dönemlerde en yaygın kullanılan araçlardı.

Bahsettiğimiz üzere stratejilerin yeterli olmadığı yerlerde belki de en büyük avantaj Türk milletinin bizzat kendisiydi. Verilen emre itaat etmesi, doğru kararlar vermesi istenen Türk askerinin iyi bir savaşçı olması, daha çocukluğundan itibaren aldığı eğitime dayanmaktaydı. Nitekim daha önce de bahsettiğimiz gibi ordu-millet anlayışına sahip olan Türklerde, yürümeye başlayan Türk çocuklarının, koyunların sırtına binerek önce farelere, gelinciklere ve kuşlara akabinde ise tilkilere ve tavşanlara ok atmak şeklinde oynadıkları oyun aynı zamanda ilk askeri eğitimlerini oluşturmaktaydı.⁴⁴ Büyüdükçe aynı şeyleri at üzerinde deniyorlardı. Bu sayede ata binmeyi ve at üzerinde ok atmayı daha çocukluk çağında öğreniyorlardı. Ayrıca barış zamanlarında sosyal hayattaki çok geniş bir sahada yapılan süreklilikli avları, at ve ok yarışları, cirit, gülle atma, güreş gibi sportif faaliyetler de bir nevi devamlı savaş eğitimi vasıtasıydı. Bu sayede daima dinamik ve hazır askerler sağlanmış olunuyordu.

Sonuç olarak tüm güçlü medeniyetlerin temel kurumunun ordusu olduğu muhakkaktır. Ordu bağımsızlığın en büyük güvencesi durumundadır. Bu yüzden gelişimini tamamlamak ve daima ilerlemek isteyen her uygarlık öncelikle iyi bir askerî sisteme sahip olmalıdır. Aksi halde tarih boyunca şahit olduğumuz üzere iyi birer askerî sisteme sahip olmayan devletlerin ömrü uzun olmamıştır. Türk milletinde ise ordunun yeri diğer milletlerden daha farklı bir konumdadır. Ordu-millet anlayışına sahip olan Türkler, ordusunu yalnızca güçlü tutmamış, milletin her bir kesimi bizzat ordunun bir neferi haline gelmiştir. O halde Türk ordusunun devamlılığı üzerine belirtmemiz gereken husus, onun varlığının Türk milleti ile eşdeğer olduğudur. Tarih boyunca Türk milletinin kurduğu her devlette gelişen, dönüşüme uğrayan ve sürekliliğini bugünlere kadar getiren askeri yapının, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra kuruluş tarihi hakkında bazı görüşler ileri sürülmüştür. Bu konuda Hüseyin Nihal Atsız 1963 ve 1973'de Kara ordusunun kuruluş tarihinin değiştirilmesi ve M.Ö 209 yılının esas alınması gerektiğiyle ilgili yazılar yazmıştır. Onun bu çabaları neticesinde bugün Türk Kara Kuvvetlerinin kuruluş tarihi olarak, Büyük Hun Hakanı Börü Tonga'nın (Mo-

⁴³ Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, TTK yay., 6.Baskı, Ankara 2014, s.163

⁴⁴ Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, s.149

Tu) tahta çıkış tarihi olan milattan önce 209 yılı esas alınmıştır. Böylece yuvarlak bir hesapla eldeki kayıtlar ile belirtebileceğimiz üzere Türk Kara Ordusunun 2229 sene evvel kurulmuş olduğu resmi olarak belirtilmiştir. Lakin çalışmamız neticesinde bu tarihin daha da eski olduğunu iddia ettiğimizi tekrardan belirtmemiz gerekir. Türk ordusu, Türk milletinin ayrılmaz bir parçası ve mihenk taşıdır.

1.2.Bizans Devletinde Ordu ve Devlet

Bizans, tarihinde pek çok kez Türklerle münasebette bulunan ve varlığına yine bir Türk'ün son verdiği, büyük entrikalar ve büyük tarihi olayları bünyesinde barındıran bir devlettir. Her ne kadar imparatorluğun idari yapısı Roma modeline göre örgütlenip sivil ve askeri fonksiyonların ayrılması temeline dayansa da, yöneten güç burada, Doğu monarşilerinin tarzında giderek daha mutlak hale gelmişti.⁴⁵ Bizans imparatorları son güne kadar kendilerine "Romalıların Basileusu" unvanını vermişse de, Bizans farklı bir yönde gelişimini sürdürmüştü ve böylece baktığımızda aslında tamamen farklı yeni bir devlet olarak ortaya çıkmıştı. 11 Mayıs 330 günü yeni başkent Konstantinopolis'in kurulması ve monarşi merkezinin doğuya taşınmasıyla Bizans'ın kurulduğu da söylenebilir.

Bizans Devleti bulunduğu coğrafya itibariyle askeri yapısına da önem vermek zorunda kalmıştı. Lakin yapısı itibariyle devletin temel işleyişi askeriyeden ziyade siyasetin tekelindeydi. Buna rağmen kuruluşundan itibaren uzun bir süre boyunca Bizans yöneticilerinin askeri kökenli olması oldukça dikkat çekicidir. Bu bizlere her ne kadar devlet yönetiminde politikanın temel alındığını söylese de esasında askeri yapının devletin içindeki büyük tesirini göstermektedir.

1.2.1.Bizans Devlet Anlayışı

Bu devlet daha önce de bahsettiğimiz üzere gelişimini Doğu devletlerinin prensiplerine göre tamamlamıştır. Lakin başlangıç safhasından itibaren uzun bir süre evrensel devlet fikrini savunmaya devam etmişti. Bizans'ın en büyük ülkülerinden bir tanesi Batı Roma'yı hakimiyeti altına alarak Büyük Roma'yı tekrardan canlandırmak ve bu şekilde bütün dünyayı yönetmek üzerineydi. Roma'nın büyüklüğünün hatıralarıyla dolu olan hükümdarlarının bu uğurda büyük bedeller ödediğini bile söylememiz yerinde olacaktır. Yine de Bizans Devleti kendisini Roma

⁴⁵ Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev.Selim Sezer, İnkılap yay., İstanbul 2018, s.26

İmparatorluğu'nun, yani Imperium Romanum'un devamı olarak gördüğü için hiçbir zaman Bizans ismini kullanmamıştı. İmparatorlar kendilerini Roma İmparatoru olarak görmekteydi. Böylece de farklı kökenlere sahip halk bir arada tutulmaya çalışıldı. Lakin büyük Roma arzusunda olan Bizans bu hedefinde başarılı olamadı. Zira araştırmacıların çoğuna göre, kuruluşundan itibaren Doğu Roma olarak bahsedilen Bizans, tıpkı adı gibi kökenleriyle de tabiri caiz ise "buz gibi doğuluydu".⁴⁶ Batı üzerindeki ihtirasları hiçbir zaman devletin hayrına olmamıştır. Lakin Bizans Devleti'nin yalnızca doğulu bir devlet olduğunu söylememiz de pek doğru olmayacaktır. İlmi teamüllere göre, Bizans Devletinin yönetim yapısı için doğu ve batının muhteşem bir kaynaşması demek daha doğru olabilir. Zaten bu yönüyle Bizans, çağdaşları olan devletlerin önüne geçebilmiş ve tamamıyla farklı bir yapıya bürünmüştür.

Bizans tarihi incelendiğinde inişli çıkışlı birçok dönemin yaşandığı görülmektedir. Zaten bu nedenle Roma'nın çöküş dönemine Bizans demenin yanlış olduğu ileri sürülmektedir. Zira Bizans kendi tarihinde yükselme dönemlerine de sahiptir. Her çalkantılı dönem sonunda kendisini geliştirerek yeni yapıların kurulduğu görülmektedir. En nihayetinde baktığımızda bu doğudaki yeni devletler sistemi, haçlılar ile Venediklilerin Konstantinopolis surları altında yaptıkları anlaşmaya uygun biçimde, ölçüye uygun kurulmaya çalışıldı.⁴⁷ Bu dönemden sonra Bizans Devletinde güçlü bir Venedik etkisi de söz konusudur.

Oldukça karmaşık, çok kademeli vassallık ilişkileri ile batı anlamında feodal bir devlet nizamı her ne kadar Bizans dünyasına yabancı olsa da Bizans, her zamanki merkeziyetçiliğinden pek çok unsurları zaman içinde yitirmiş olup, devletin iktisadi ve askeri sistemi bütünüyle çoktan beri feodalleşme oluşumu içindeydi. Yüzyıllardan beri feodalleşme Bizans'ta büyük bir zaferle ilerliyordu. Bizans devletinin iktisadi yapısı ve sosyal ilişkileri artık batıdakilerden hiç de o kadar farklı değildi.⁴⁸ Bu durum böylece devlet içindeki Latin hakimiyetinin kuruluşunu oldukça kolaylaştırdı.

Bizans yönetimindeki en büyük etkenden biri dindi. Bizans İmparatorluğu dine dayalı yönetim biçimi olan teokrasi ile yönetilmekteydi. Tanrı'nın ülkeyi devletin başındaki

⁴⁶ Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s.27

⁴⁷ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, TTK Yay., Ankara, 2019, s.390

⁴⁸ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s.392

hükümdar aracılığıyla yönettiğine inanılıyordu. Bu yönetim biçimi Türk devlet yönetimindeki kut inancıyla karıştırılmamalıdır. Bizans Devletindeki yönetim anlayışı için teokrasi yönetimi dememiz mümkündür lakin kut inancında Tanrı adına yönetimle birlikte kurultayın payı büyüktür. Bu nedenle İslamiyet öncesi Türk yönetim anlayışında kısmi bir laiklikten bile söz etmemiz mümkündür lakin Bizans Devleti için böyle bir durum söz konusu değildir. Devlet yönetiminde din büyük bir kuvvettir ve devlet yönetimi ile din iç içedir bile denebilir.

Bunun yanı sıra yönetimdeki etkenlerden bir diğeri ise halk idi. Bu durum her ne kadar kafa karışıklığına sebep olsa da işin aslı başkadır. Şehirli yani yerleşik olan Bizans vatandaşlarının aslında yönetimde etkisi önemli gibi gözükmekteydi. Başkent nüfusu imparatorluk seçimlerine katılırdı. Gerek yüksek konumda olan kamu görevlileri gerekse hükümdar bile seçime giderken kazanmak istiyorsa onların görüşlerini hesaba katmak zorundaydı. Halkın desteği, rakip durumda olan gruplar arasındaki mücadelede önemli bir etken oluyordu. Saraydakiler olsun, aristokratik yöneticiler olsun herkes halkın desteğini almak istiyordu.⁴⁹ Bu durum da tahmin edilebileceği gibi başkentte yaşayan insanların güçlenmesi demektir. Ancak işin aslı halkın seçimlerinin o kadar da önemli olmamasıydı.

Seçimlerde halkın toplandığı bilinmektedir. Bu esnada adayların adı söylenince halk bağırarak onayladığını ya da onaylamadığını belli etmekteydi. Yeni seçilen hükümdarın boynuna, askeri kamp yani karargah komutanının imparatora özgü zinciri takılırdı. Bunun üzerine halk ‘‘Layıktır’’ diye haykırırmış. Yeni seçilen İmparator ise halkına döner ve; ‘‘ Kutsal imparator, galipsin dini bütünsün, soylusun. Tanrı seni gönderdi, Tanrı seni korusun. İsa’ya taparsan, zafer her zaman senindir. Yıllarca imparator olacaksın’’ dermiş.⁵⁰ Yeni imparatorun tahta çıkma törenin en önemli kısmı yeni seçilen imparatorun yalnızca önce Tanrıya sonra orduya teşekkür etmesiyle gerçekleşmektedir. Bu önemli bir kuraldı. Aslında bakıldığında buradan ordunun yönetimdeki büyük etkisini görmek mümkündür. Evet, halk imparator seçimlerine görünüşte her zaman katılıyordu lakin gerçekte seçimleri yapan, hükümdarı belirleyen büyük komutanlarla orduydular.⁵¹ Bu elbette ki anlaşılır bir durumdur. Bizans devleti

⁴⁹ G.L. Seidler, *Bizans Siyasal Düşüncesi*, Çev. Mete Tunçay, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1980, s.34

⁵⁰ Seidler, *Bizans Siyasal Düşüncesi*, s.36

⁵¹ Seidler, *Bizans Siyasal Düşüncesi*, s.35

kuruluşundan itibaren doğuda ve batıda birçok farklı kavmin tehdidiyle karşı karşıya kalmıştı. Bu nedenle ordunun devlet içinde kuvvetli bir yere sahip olması devletin güvenliği ve varlığı için zaruridir. Bu neden uzun bir süre boyunca devletin başına geçen yöneticilerin de askeri kökenli olmasını açıklar niteliktedir. Güç kimin elindeyse yönetim ona geçiyordu. Bu bazen Bizans'a büyük bir zafer getirirken bazense asker olarak başarılı olan kişilerin imparatorluğu yönetebilecek kabiliyete sahip olmamasından dolayı büyük bir yıkımı beraberinde getiriyordu.

Bizans devlet yönetiminde başkentten önemi büyüktür. Bu nedenle başkentte sivil idaresinin birçok farklı açıdan mali idareden farklı olmayan Bizans için idari sistemin temel fonksiyonu devletin idamesi için mali kaynakları tespit etmek, onları toplamak ve gerektiği gibi dağıtmaktan gelmekteydi. Bu işleri yürüten ve kentin idari sorumluluğunu taşıyan yüksek düzey bürokratlardır. Bu bürokratların ofisleri, büyük ihtimalle büyük kiliselerin çevresinde bulunmaktaydı. Şehrin idaresinde görev alan kişiler, Bizans tarih yazarı olan Ioannes Zonaras'ın deyişiyle "*saraydan farkı olmayan, şehir büyüklüğünde konutlara sahip olabiliyordu*".⁵² Bu bize Bizans devlet yönetiminde bürokrasinin de oldukça mühim bir yere sahip olduğunu göstermektedir. İdaredeki kişilerin çalıştıkları yerler bile neredeyse sarayla eş konumdadır. Çalışanlar da daima saraya yakın olmaya çalışmaktadırlar. Ancak elbette Bizans devleti tek başına imparatorluk şehri Konstantinopolis'ten ibaret değildir. Devletin genişlemesiyle birlikte Bizans yönetim sistemleri devletin diğer şehirlerini de etkilemiştir.

Bizans Devletinin yıkılış sebeplerine baktığımızda ise dış etkenlerin büyük bir rolü olduğunu görmekteyiz. Farklı kavimlerin sürekli tacizleri Bizans içinde ciddi hasarlara sebebiyet vermiştir. Örneğin imparatorluk daha 5. yüzyıl sonu, 6. yüzyıl başında bile korkunç bir kriz içindeydi. 502 yılından itibaren Persler doğudaki savaşı yeniden başlatmış Avrupa'da ise Slavlar ve Bulgarlar Tuna'nın güneyine akınlar düzenlemeye başlamıştı.⁵³ Hem doğuda hem batıda açılan pek çok cephe Bizans'ı zor durumda bırakmaktadır.

⁵² Murat Keçiş, "Bizans Döneminde İstanbul'un Kent Yönetimi", *Büyük İstanbul Tarihi*, s.21

⁵³ Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s.29

Ayrıca bunun gibi Bizans tarihinde 7. yüzyıl, en karanlık dönemlerden biridir. Bu yüzyıl, ağır kriz dönemi olarak imparatorluğun varlığının bile tehlikede olduğu bir dönemdir.⁵⁴ Dışarıda Pers ve Arap tehlikesi içeride ise derin bir dönüşüm süreci olmuştur. Yunan yarımadasının kuzeydoğusundaki bölgeye ise Bulgarlar yığınlar halinde yerleşmişti. Artık son derece önemli idari dönüşümler zamanı gelmişti. Bu tehditlere karşı bir şeyler yapılması gerekmişti. 7. yüzyılda, Arap ve Bulgar tehlikesine karşı Doğu'da önlemler hayata geçirilmiştir. Thema diye adlandırılan hükümetler tesis edilmiştir. İsmi verildiği kelime başlangıçta ordu müfrezesini ifade ederken zamanla bu müfrezenin bulunduğu toprak için kullanılır hale gelmişti. Bu çevrelerde otorite, strategos denilen bir askeri şefe emanet ediliyordu; onun yönetiminde sivil idare varlığını sürdürüyor, ancak daha ast bir kademe oluyordu.⁵⁵ 7. yüzyıl sonunda imparatorluk 7 veya 8 themadan oluşuyordu. İlerleyen zamanlarda ise Bizans dönüşümünü tamamlamaya devam etmiştir. Özellikle 10. ve 11. yüzyıllarda Bizans, Avrupa medeniyetinin en parlak merkezi haline gelmişti.⁵⁶ Bizans'ın zorlu süreçlerden eyaletlerdeki thema organizasyonu sayesinde dayandığını unutmamak zorundayız. Her nerede Bizans eyalet idaresi yürürlükte ve işler vaziyette ise thema sistemi de oradaydı. Themanın bulunmadığı yerde benzer şekilde Bizans idaresi de yoktu. Bu durum, mevcut devlet işlerinin mutlak bir ölçüsüdür. Bizans kriz durumları boyunca gücünü muhafaza etmeyi başardığı veyahut krizlerin üstesinden gelebildiği ve konumunu yeniden yapılandırabildiği her yerde thema sistemi tesis edildi.⁵⁷ Nitekim thema sistemi, hızlı bir şekilde Bizans topraklarının çoğunda uygulanmaya konuldu.

Anlaşılabileceği üzere kendi tarihi içinde Bizans, çok parlak zamanlar da yaşamış bir devlettir. Bu durum yaklaşık 12. yüzyıla kadar sarsıntılı olsa da devam etmiştir.

12. yüzyıl sonunda ise Bizans'ın hiç kurtulamayacağı bir darbe gerçekleşmiştir. 12 Nisan 1204 günü Konstantinopolis Latinler tarafından saldırıya uğramış ve yağmalanmıştır. Bu büyük felaket Bizans'ı çok derinden etkilemiştir. Hatta bugünden bakıldığında zaman 4. Haçlı seferi sonucu gerçekleşen bu Latin işgalinin etkisi Bizans için

⁵⁴ Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s.59

⁵⁵ Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s.68

⁵⁶ Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s.104

⁵⁷ George Ostrogorsky, *Yedinci Yüzyıl Dünyasında Bizans İmparatorluğu*, Çev. Törebey Günaydın, *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2020, s.58

hiç bitmemiştir. Bir Bizans tarihçisinin ifadesiyle Latinler, ‘‘Bizanslıların bütün zenginliklerini ve denizin neredeyse bütün gelirlerini zapt etmişlerdi’’ ve bu şekilde imparatorluğun ekonomik yıkımını tamamlıyorlardı.⁵⁸ Bir yandan da Sırp imparatoru ‘‘Sırpların ve Romalıların imparatoru ve otokrati’’ unvanı ile tacını giymiştir. Açık bir şekilde Bizans’a düşmanlığını belirten Sırpılar hamlelerini sürdürmüştür. Slav Devletlerinin saldırıları devam ederken Osmanlı Türkleri de Anadolu da güçlenmeye devam etmişlerdir. Böylece Bizans için kaçınılmaz son gelmiştir. Takvimler 1453’ü gösterdiği vakit ise Türkler, Bizans’ın kalbini yurt edinmişlerdir.

Bizans Devletindeki dil ve inanç birliğine rağmen, tarihini incelediğimizde ani yükseliş ve ani çöküş dönemlerine sık sık rastlamamız bize aslında bu devletin temelinde suni bir yapı halinde kaldığını açıkça göstermektedir. Yönetimin hükümdardan hükümdara, hanedan değişiklikleriyle bambaşka şekillerde değişiklikler yaşadığı söylenebilir. Yani araştırmalarımız neticesinde Bizans Devlet anlayışının köklü bir temeli olmadığını, şartlar gereği yöneticilerin gelip gittiğini söylememiz mümkündür.

1.2.2. Bizans Ordusunun Temel Yapısı

Bizans Devletinin güçlenmesinin ve genişlemesinin en büyük yardımcılarından bir tanesi ordusuydu. Güçlü bir ordu sistemine sahip olan Bizans, bu sayede çağdaşlarının çoğunun korkulu rüyası haline gelmişti. Bizans devleti pek çok konuda Roma modeli esasında yükselse de esasında ordu sistemi için başlangıçtan itibaren yeniden bir teşkilatlanma söz konusuydu. Ordu özellikle son dönemlere doğru birçok felaket ve sıkıntıya uğrasa da Bizans ordusu teşkilat yapısı olarak incelenmeyi hak eden ordulardan birisidir. Özellikle Bizans içindeki Türk unsuru göz önüne alındığında bu bizim tarafımızdan elzem olarak görülmektedir.

Roma’nın Doğu ve Batı olarak ayrılmadan önceki askeri yapısı kendisini sürekli geliştiren ve yenileyen bir yapıdaydı. Başlangıcında Roma Devletinde aslında askerlik profesyonel bir meslek konumunda değildi. Herhangi bir savaş ya da olağanüstü bir durumda her erkek Roma vatandaşı bizzat savaşıyordu. Savaş bittikten sonra ise kendi esas işine geri dönüyordu. Bu nedenle Roma askeri sistemi içinde ordu-millet tabirini kullanırsak yanlış olmayız. Lakin kısa bir süre sonra yabancı kavimlere karşı uzman

⁵⁸ Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s.204

olmayan askerlerle mücadelenin yetersiz kaldığını fark ettiler. Bundan sonra Roma'da genellikle başka kavimlerden gelen paralı askerler yer almaya başladı. Anlaşılacağı üzere tıpkı Doğu Roma yani Bizans gibi Roma'nın da askeri yapısında paralı askerler büyük bir yer alıyordu. Bu durumun avantajları olduğu gibi birçok dezavantajı da vardır. Millet, vatan, hürriyet gibi ülkülerinin ne kadar olabileceği tartışılan bu yabancı askerlerin devletin zor zamanlarında ya da paralarının ödenemediği durumlarda ne kadar sadık kalacakları belki de Romalıların kaderini belirleyecekti. Elbette bu durum devletin kötü zamanları için geçerlidir. Devlet yükselen bir güç halindeyken askeri yapısının dönemin en güçlü birliklere sahip olduğu söylenebilir.

Roma'nın askeri gücü süvari, piyade ve donanma olmak üzere üçe ayrılırdı. Lakin Roma askeri sisteminin temelini piyade lejyonları oluşturmaktaydı. Genellikle yirmi sekiz alay vardı ve bunların asker toplamı yüz altmış bin civarıydı. Bu sayıların genellikle tartışıldığını belirtmemiz gerekir.⁵⁹ Bunların hepsi sınır boylarında ya da İspanya ve Mısır gibi uzak eyaletlerde görev yapmaktaydı. Piyade lejyonlarının dışında çok sayıda süvari ve destek kıtalarıyla uzman askerler vardı. Bu kısımdakileri genellikle yabancı askerler oluşturmaktaydı. Uzak eyaletlerde sürekli görevde bulunmak dezavantaj bir durumdu zira aynı bölgede uzun süre görev yapılması zamanla lejyonların hareketliliğini azaltmaktaydı. Dolayısıyla kolayca hareket edemeyen asker ailelerini ve onlara bağımlı olanları barındıran garnizon şehirleri oluşturmak durumunda kaldı. Yine de imparatorluk içi yol ağı, komutanlara birliklerini bir yerden başka bir yere kolayca yürütme avantajı sağlamıştı. Bizans tarihinde yol yapımının kuvvetle muhtemel bu nedenin de etkisiyle önemi artmıştır diyebiliriz. Bu durum aynı zamanda Doğu Roma'nın askeri yapısının piyadelere dayanmasıyla da alakalıdır. Ordunun mevzilenmesindeki dengeler giderek stratejik ihtiyaçları yansıtan biçimde değişmişti. 3. yüzyılın başlarında Ren lejyonlarının yarısı geri çekilirken Tuna ordusu iki katına çıkarılmıştı.⁶⁰

Roma Devleti Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmadan önce ise askeri sisteminde bozulmalar meydana gelmiştir. Ordudaki ihmalkarlığın artması Romalılar için büyük bedeller ödenmesini gerektirmiştir. Acemi erler hizmet sürelerini tamamlayıp usule uygun bir biçimde tezkereleriyle terhis edildikleri zaman yerlerine yenileri

⁵⁹ Titus Livius, *Roman History Book I-III*, Çev. John Henry Freese, The Floating Press, 2009, s. 35-36

⁶⁰ J.M., Roberts, *Avrupa Tarihi*, Çev.Fethi Aytuna, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2015, s.103

getirilmemişti. Ayrıca bazı askerler hastalığa yakalandığı ya da zayıf düştüğü için terhis edilirken bir kısmı ise firar etti ya da öldü ve bunların yerine de yenileri gelmemişti.⁶¹ Boşalan yerlerin yerini liyakat esaslı doldurulmadığından ordu git gide gücünü kaybettiği söylenebilir. Zira ihtirasların artması ve askerler arasında liyakat yerine iltimasla yükselmelerin yaşanması büyük bir felakettir. Bunun gibi sayabileceğimiz ordu içindeki bozulmalar Roma Ordusunun hazin sonunu getirmiştir. Bundan sonra Bizans ordusu teşkilatlanmaya başlamıştır.

İncelediğimiz zaman Doğu Roma'nın yani Bizans'ın askeri alanda günümüze kadar gelen en eski çalışması milattan önce 4. yüzyıla aittir. Taktisyen Aeneas'ın incelemesi kuşatma altında neler yapılacağını anlatmaktadır. Daha sonra ise taktik, strateji ve askeri alanla ilgili pek çok kitap yazılmıştır. Yine de 5. yüzyıla ait elimizde çok güvenilir kaynak yoktur ama bundan sonra ordu tamamen farklı bir şekilde teşkilatlanmaya başlamıştır. Bizans Devletinin bize göre en ilginç yönünden birisi de işte budur. Askeriyeye büyük önem vermiş ve bu alanın ilim kısmına eğilmişlerdi. Bizans askeri yapısında genel olarak her subayın okuma yazma zorunluluğu bulunmaktaydı. Bu o dönemin şartları göz önüne alındığında oldukça ilginç bir durumdur. Subaylar aldıkları eğitim dışında savaş stratejileri ile ilgili eldeki bulunan kitapları okuyup katıldıkları savaşlardaki deneyimleri ile de bu kitapları genişletmeye devam etmişlerdi. Böylece de sürekli yenilenen, sürekli gelişen bir askeri sisteme sahip olmuşlardı.

Bizans ordusunda bahsedilmesi gereken ilk şeylerden birisi Bukellari birlikleridir. Bukellari birlikleri başlangıçta özel şahıslar tarafından işe alınan paralı askerlerdi. Romalılar ve yabancı kavimlerin arasından seçilen bu paralı askerler zamanla düzenli ordunun parçası haline gelmişti.⁶² İşte bize göre Bizans'ın en büyük zafiyetlerinden birisi de bu birlikler oluşturdu. Zira Paralı askerlerin dönemden döneme güçlenmeleri her devlet için sıkıntı veren bir durumdur.

Tıpkı Roma Devletinde olduğu gibi, vatan, millet ya da hürriyet sevgisi gibi duygular yerine maddiyat ile savaşa götürülen askerlere hiçbir zaman tam olarak güvenilemez. Bunların savaş alanından kaçmayacağı yahut savaş sırasında daha yüksek bir teklif ile

⁶¹ Flavius Vegetius Renuş, *Roma Savaş Sanatı*, Kronik Yay., İstanbul, 2021, s.58

⁶² Mauricius, *Strategikon: Bizans Kültüründe Strateji Sanatı*, haz. George T.Dennis, Çev.Volkan Atmaca, Kırmızı Kedi yay., İstanbul 2011, s.34

saf değiştirmeyeceğinin garantisini kimse veremez. Bizans ordusunda büyük bir yere sahip bu paralı askerler, Bizans tarihi açısından da önemli bir yere sahipti diyebiliriz. Daha sonra birleşik kıtalar (Federati) bir anlaşma uyarınca hizmete alınan mtfevik kavimler (tribus) olarak ortaya çıkmıştır. Ancak 6. yüzyılda, düzenli ordu içinde askere alınan diğer yabancı kavimlerden farkları kalmamış ve bir tür yabancı lejyon haline gelmişlerdir.⁶³

Askerlerin disiplinine ise muhteşem bir önem verilmişti. Özellikle genç ve yeni askerlerin silahla talimlerine büyük önem verildiği görülmektedir. Zira gerçek bir savaşta en önemli mesele hazır olmak ve uygulamada başarılı olmaktır. Bizans ordusu teorik olarak askerlerini geliştirmeye önem vermekle beraber bunun yanında askerlerinin her daim hazır olmasına da zen göstermişti. Böylece de kuvvetli orduları sayesinde dönemin çoğu devletinin korkulu rüyası haline gelmeyi başarmıştı. Öyle bir algı oluşmuştu ki Bizans ordusundan önce ordunun şanı geliyor bu da düşmanlarının daha baştan psikolojik bir yenilgiye uğramasına sebep oluyordu.

Malazgirt Savaşı öncesini incelediğimizde Bizans ordusunun çekirdeğini başkentte bulunan düzenli Muhafız birlikleri oluşturmaktaydı. Bunlardan Skholai, Eskskubitoi, Arithmos ve İkanatoi süvari alaylarına topluca Tagma⁶⁴ adı verilirdi. Ancak bu Tagmaların geniş anlamında Bizans devletinin başkentinde bulunan tüm birlikleri hatta donanmayı bile içerdiği söylenmektedir.⁶⁵ Birliklerin içinde bir sürü birlik gibi gözümüzde canlandırabiliriz. Daha sonra ise bu terimlerin kaynaklarda azaldığını söyleyebiliriz.

En başından askerlerin bireysel eğitimine ve teçhizatına büyük önem verildiğini bilmekteyiz. Her askerinin sahip olması gereken silahlar ve diğer Őeylerin eksiksiz tamamlanması esasında her ordu için mühimdir. Bizans devletinde de teçhizat konusunda oldukça hassas davranılmıştır. Buna en güzel örnek olarak şunu verebiliriz. Bir gün Bizans Devleti İmparatoru birliklerini toplamaya başlamıştır. Kaynaklara göre 400 bin erkek yola koyulur. Biz bu sayının abartı olduğunu düşünmekteyiz. Devamında yolculuk esnasında hafif silahlı askerlerden biri, engebeli arazi tarafından

⁶³ Mauricius, *Strategikon: Bizans Kültüründe Strateji Sanatı*, s.34

⁶⁴ Tagma – Yunanca bir kelimedir. Birlik manasına gelmektedir.

⁶⁵ Ian Heath, ‘Bizans Orduları’, *Osprey Askeri Tarih Dizisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2014, s.10

oldukça bitkin düşmüş zira yürüdükleri geçit oldukça yorucuymuş. Asker omzunda taşıdığı kalkanı çıkarıp yola düşürmüş. Bizans İmparatoru bu olayı kendi gözleriyle görmüştür. Hemen hizmetçilerinden birisine kalkanı almasını emretmiş. Aslında kalkanı fırlatan asker savaş tehlikesi olmadığı için böyle bir şey yaptığını söylemiştir. Lakin Bizans İmparatoru bu duruma çok hiddetlenmiş ve askere; ‘‘Söyle bana seni alçak, eğer beklenmedik bir saldırı olursa, düşmandan korunmak için ne kullanacaksın, kalkanını yoldan mı kaldıracaksın?’’ diye sormuştur.⁶⁶ Sonrasında da adama oldukça ağır bir şekilde cezasını vermiştir. Bizans yöneticileri askerlerinin teçhizatı konusunda işte böylesine katı bir disiplin izlemekteydi. Zira teçhizatsız bir asker düşman karşısında oldukça büyük bir dezavantaja sahip olmaktadır.

Ayrıca Bireylerin askerlik psikolojisine girmesine önem verilirdi. Toplumda asker gibi davranmak ve yaşamak aslında her milletin yazılı olmayan kurallarından birisidir. Bizans devletinde ise askeri sınıfın büyük birçoğu toplumda oldukça seçkin bir yer alıyordu. Bu nedenle eğitimleri daha da arttırılarak devam ediyordu. Baktığımızda toplumlar da genellikle yenilikleri getiren, reformları destekleyen ve ilerleyici olmada itici güç olan genellikle askeri sınıf olmaktadır. Bunun tam tersi durumlarda söz konusu olmakla beraber askeri sınıf her toplumun gözünde gerek geçmişte gerekse günümüzde özel bir yere sahiptir. Bu nedenle askeri sınıfın eğitimi olması Bizans devleti için büyük bir avantajdı. Lakin bazı durumlarda dezavantaj olarak da görülmektedir zira bu kesimin darbe yaptığı ve yönetimi ele geçirdiği durumlarda görülmüştür. Yine de en nihayetinde Tagmaların örgütlenmesiyle ordunun teşkilatlanması aslında büyük oranda sağlanmış oluyordu ve bu durum da Bizans ordusu için başarılı bir gelişmedir. Diğer birimlerin eklenmesiyle Bizans ordusunun temelleri oluşmaktaydı.

1.2.3.Bizans Ordusunda Kullanılan Unvan ve Terimler

Bizans ordusundaki askeri rütbelerden de kısaca bahsetmemiz gerekirse, bütün ordunun başı ve liderine General yani Strategos denirdi. Strategoslar hem ordu yönetiminde hem de devletin aldığı siyasi kararlarda büyük bir öneme sahipti. Rütbece ondan hemen sonra gelen kişi ise yardımcı general olan Hypostrategos'du. Bir

⁶⁶ Leo the Deacon, *The History of Leo the Deacon Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*, Printed in the United States of America, Dumbarton Oaks Trustees for Harvard University Washington D.C., 2005, s.106

merosun⁶⁷ komutasına atanmış subaya da Merarkhos denirdi. Meros ya da bölük, üç moiradan⁶⁸ müteşekkil bir birlik ya da sınıftır. Bir moira aslında arithmos veya bandonlardan⁶⁹ oluşurdu. Yani birliklerin içinde başka birlikler bulunurdu. Ayrıca bandon teriminin germen dilinden gelmesi bize ordudaki yabancı tesirini de göstermektedir. Arithmos veya bandona bir kont (comes) veya tribün (tribunus) komuta eder. Kont ya da tribünden sonraki komutana ilarkhos denir ve hekatontarkhosların⁷⁰ en kıdemlisidir. Bir hekatontarkhos yüz kişiye komuta eder; aynı şekilde dekarkhos on, pentarkhos da beş kişiye önderlik eder.⁷¹ Bu bizlere tanıdık gelmelidir zira büyük Hun Kaganı Börü Tonga'nın oluşturduğu askeri teşkilata benzemektedir. Ordunun onlara, binlere, yüzlere bölünmesi ordu içindeki yönetim ve nizam için en muhteşem sistemdir.

1.2.4.Bizans Savaş Stratejileri

Bizans askeri teşkilatında pek çok askeri taktikte vardır. Mesela birliklerin yani Tagmaların hepsi aynı güçte olmamalıdır. Öyle olursa, düşman sancakları sayarak ordunun büyüklüğünü kolayca tahmin edebilir. Tagma ne 400'den fazla ne de 200'den az kişi barındırmalıydı.⁷² Bu şekilde düşmana tahmin fırsatı verilmez ve şaşırtıcı hamleler rahatlıkla yapılabilirdi. Bu durum bugün Bizans ordusunun savaşlarda kaç kişi olduğunun incelenmesi açısından araştırmacıları da oldukça zorlamaktadır. Çoğu araştırmacı Bizans ordusunda kaç kişi olduğu hususunda uzlaşmamaktadır.

Bunun dışında genellikle kanat muhafızlarına, kuşatmacılara ve aralarında olan düzensiz birliklere hep beraber ayrı talim yaptırılıyordu. Eğer bir savaş anında Bizans'ın düşmanı Bizans ordusunu iki yanda da geçerse, bu birlikler Bizans ile aynı hizada kalıp düşmanlarının kuşatmasına karşı korumada en büyük yardımcısı olurdu. Bu nedenle bunlara daha kısa ya da eşit uzunluktaki düşman hatlarını çevirme ya da kuşatma tatbikatı yaptırılırdı.⁷³ Baktığımızda savunma konusunda Bizans ordusunun oldukça geliştiğini söyleyebiliriz. Bu konudaki stratejileri de oldukça gelişmişti.

⁶⁷ Meros – Bölükle eş anlamlıdır. Ancak burada altı-yedi bin kişilik Meros olarak kullanılır.

⁶⁸ Moira – Bütünün bir parçası demektir.

⁶⁹ Bandon – Cermence birlik demektir. Sancak manası da bulunur.

⁷⁰ Hekatontarkhos – Bizdeki Yüzbaşına benzemektedir.

⁷¹ Mauricius, *Strategikon: Bizans Kültüründe Strateji Sanatı*, s.37

⁷² Mauricius, *Strategikon: Bizans Kültüründe Strateji Sanatı*, s.39

⁷³ Mauricius, *Strategikon: Bizans Kültüründe Strateji Sanatı*, s.68

Savaşın her durumuna hazır tatbikatlı askerlerin olmasını da ayrıca büyük bir avantajdı.

Bizans savaş stratejileri arasında en mühim yeri pusulara ayırsak sanırım yanılmış olmayız. Bizans askeri felsefesinde; ‘‘Pusu iyi planlanırsa savaşta en büyük silahtır’’ düşüncesi hakimdi.⁷⁴ Gerek siyasetinde gerekse askeri mücadelelerinde Bizans Devleti bire bir çarpışmaktan ziyade diplomasiyi ön planda tutuyordu. Düşmanı olan kavimlerle yüzleşmek yerine düşmanının düşmanıya anlaşp kazançlı çıkmayı başarıyordu ya da düşmanlarını para ile satın almaya çalışıyordu. Bu bugün baktığımızda genellikle batılı devletlerin uyguladığı taktiklere benzemektedir.

Devletin büyümesi ile savunma önlemleri oluşturularak büyük askeri komutanlıkların kurulması, özel birliklerin yer aldığı sınır hatlarının (limites) organize edilmesi ve sınır askerlerinin (limitanei) yerleştirilmesi, güçlü bir kaleler ağının inşa edilmesi ülkenin güvenliğini ilk başlarda garanti altına alıyormuş gibi görünse de işin aslı bu çok da fayda sağlamamıştır.⁷⁵ Bu savunma hattı, özellikle Avar döneminde balkanların askeri karargaha çevrilmesi yerleşiklere karşı işe yaramış lakin bozkırın hareketli ordularına karşı pek çözüm olamamıştır. İşte burada büyük bir hata yapılmıştır. Elbette devletlerin sona ermelerini birkaç nedene bağlamak pek olası değildir. Bunun bir süreç ve pek çok neden sonuç ilişkisi neticesinde meydana geldiğini göz önünde bulundurmalıyız. Lakin Bizans’ın savunmaya geçen askeri yapısı onun yok olmasındaki en büyük nedenlerden biri olarak görülmektedir. Bunu biraz daha açmamız gerekirse, bozkır devlet yapısından örnekler vererek bahsedebiliriz. Bozkırda hür ve müstakil yaşayabilmek için topluluklar belli aralıklar ile hareket halindedir. Bunun dışında ise yaşadıkları coğrafyanın çetin şartları neticesinde iyi askerlere sahiptirler. Herhangi bir savaşta kaybederlerse, özgürlüklerine bir zarar gelmemesi adına buldukları yeri terk etme şanslarını bu şekilde korurlar. Yerleşik bulunan bütün yapıların da bu yüzden kaleler içinde savunma ya da saklanma hali yerine saldırı vaziyetinde olmaları hem orduların daimi dinç ve dinamiği hem de hürriyete olan bağlılığın toplum tarafından sürekli olarak muhafaza edilmesi açısından önemlidir. Aksi durumlarda gerek askerilerin savaş motivasyonları gerekse halkın devletle olan ilişkileri zor zamanlarda sınanırken olumsuz sonuçlar verebilir. Bizans ordusunun da savunmaya geçtiği

⁷⁴ Mauricius, *Strategikon: Bizans Kültüründe Strateji Sanatı*, s.80

⁷⁵ Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s.29

dönemler aslında oldukça toprak kaybettikleri ve ipin ucunun kaçtığı zamanlar olmuştur.

Her şeye karşın Doğu Roma yani Bizans'ın Roma'dan ayrı oldukça ayrıntılı bir teşkilatlanması olmasının yanı sıra incelemeye değer bir yapısı vardır. Bizce Bizans askeri yapısı hakkında çalışmalar oldukça azdır. Bizim konumuz dışında olduğu için daha fazla ayrıntıya giremesek de bu alanda çalışmaların artmasını temenni ediyoruz zira literatürde bu konuda özellikle Türklerin çalışmasının oldukça az olduğu tespit edilmiştir.

Kısaca ve yüzeysel bir şekilde Bizans ordu yapısı bu vaziyettedir. Anlaşılacağı üzere sistem ve ordu teşkilatlanması açısından önümüze olumlu bir tablo çıkmaktadır. Bizans ordusu genellikle yenilenmeye açık ve daimi bir gelişme çabası içerisinde olmuştur. Bu gelişim çabaları esnasında ise Türk ordu yapısından ustaca yararlanmasını bilmiş ve belki de bu şekilde varlığını daha uzun yıllar sürdürmeyi başarabilmiştir. Ancak bugün dünyadaki pek çok tarihçinin ve savaş stratejilerinin hayran olduğu Bizans askeri yapısı, Türk ordusu karşısında tüm çabalarına rağmen hayatta kalmayı başaramamış ve mutlak kaderine teslim olmuştur. Böylece elimizden geldiğince Bizans askeri sistemi hakkında bilgi vermiş olduk.

2.3.Türklerin ve Bizans Devletinin İlk Temasları

Bir bozkır kavmi olan Türklerin, konar göçer kültüre sahip olmalarından dolayı bütün bir şekilde tarihlerini incelemeye çalıştığımızda oldukça zorlanmaktayız. Zira hem genellikle halinde bulunmaları hem de elimizde Türklere ait yazılı belgelerin maalesef oldukça az olmasından ötürü bu durum güçleşmektedir. Bu nedenle bozkır kavimlerinin tarihlerini genellikle komşuları olan yerleşik kavimlerden öğrenmekteyiz. Bu nedenle çağının güçlü devletlerinden sayılabilecek Bizans devleti ve Türklerin ilişkilerinin oldukça önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Başlangıçta Bizans devleti ve Türkler arasındaki coğrafi mesafe nedeniyle bu iki kavmin arasındaki ilişkilerin çok da yoğun olmadığını görmekteyiz. Eğer ortada siyasi bir ilişki yok ise doğal olarak herhangi bir kaynaktan bahsetmenin de mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Her ne kadar Asya'da güçlü bir Türk varlığı olsa da siyasi, ticari ya da sosyal bir ilişkinin gelişmemesi nedeniyle erken dönem Bizans kaynaklarında ya da

tarihinde Türklere çok da rastlayamamaktayız. Bu durum iki devletin de git gide güçlenmesi ve ortak çıkarlara sahip olmasıyla zamanla değişmiştir.

İlk Türk – Bizans ilişkileri ise oldukça ilginç bir şekilde başlamıştı. Birbirlerini tanımaya çalışan bu iki büyük devletin başlangıçta siyasi dostluk amacıyla birbirlerine yaklaştıklarını söyleyebiliriz. Lakin devamında ilişkilerin inişli çıkışlı olduğunu görmekteyiz. Hunların Bizans’a ilk saldırıları 390’larda başlamıştı. Savunmasız gözüken Balkanların yanında, Anadolu içlerine kadar bile akınlar yapılmaktaydı. 395 yılında, Doğu Roma ordularının batı cephesiyle meşgul olduğu bir anda Hunlar iki koldan saldırılar. Bu oldukça planlı bir harekattı. Bir kol Balkanları neredeyse tamamen yağmalarken, diğer kol doğudan gelip İç Anadolu’ya kadar girmişti. Bir kol Kudüs’e kadar uzandı. Hunların 400 yılı civarında fetih amaçlı batı istikametinde ilerledikleri görülmüştü.⁷⁶ Bu şekilde esasında niyetlerini daha başından itibaren belli etmekteledir.

Lakin asıl Türk - Bizans ilişkilerini başlatan iki devletin ortak çıkarları olmuştu ve böylece birbirlerine yakınlaştıkları gözlemlenmiştir. Bu sıralarda Bizans kendi içerisinde altın çağını yaşamaktaydı. Bu dönemde batıda sorunlar büyük ölçüde çözüme kavuşturulmuştu, ancak doğu ihmal edildiği için Sasani sorunu Bizans için sorun teşkil etmektedir. Sonuçta aralarındaki barış bozulmuştu. Bizans, Sasanilerden aldığı haracı artırarak bu dönemi uzatmaya çalışsa da sonuç kaçınılmaz olacaktı. Böylece Bizans ve Kök Türk elçilik heyetleri ile siyasi görüşmeler ve iş birlikleri dönemi başlamış oldu. İlk olarak ticaret ağırlıklı anlaşmalar yapıldı. Türklerle, Bizans arasında M.S. 6. yüzyılda ticari ilişkilerle İran’a yani Sasanilere karşı ittifak oluşturulmuştur. Tabii bu ticaret ile de sınırlı kalmamıştı. Bunun sebebi Sasani hükümdarı Anuşirvan’ın huzursuzluk çıkarmaya başlamış olmasından ötürüydü.⁷⁷ Ama esasında altında yatan asıl mesele İpek yoluydu.

İpek yolu üzerindeki Bizans, Sasani, Ak Hun ve Kök Türk çekişmesi başlayalı çok olmuştu. Hatta bir Kök Türk – Sasani iş birliğiyle Ak Hunların ortadan kaldırıldığını ileri sürenler bile vardır. Ak Hunların ortadan kalmasıyla ise Bizans, Sasani ve Kök

⁷⁶ Osman Karatay, ‘‘Doğu Avrupa Türk Tarihinin Ana Hatları -Altın Orda Öncesi Dönem-’’, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Sayı:3, 2004, s.12

⁷⁷ Mehmet Özmenli, ‘‘Karadeniz’de Gök – Türk - Bizans Elçileri ve İpek Yolu’’, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, Giresun, 2020, s.5

Türk arasındaki mücadele daha da kızışmıştır. İpek yolundaki ticaret meselesi hem Kök Türkleri hem de Bizans'ı yakından ilgilendiriyordu ve bu konuda vazgeçmeleri söz konusu değildi. Zaten Bizans'ın Sasanileri devre dışı bırakmaya çalıştığını Bizans tarihçileri de verdikleri bilgiler ile doğrulamaktadırlar. Böylece düşmanımın düşmanı dostumdur anlayışıyla Türkler ve Bizans devleti Sasanilere karşı ortak hareket etmişlerdi.

İstemi Yabgu ile Bizans devleti, Sasanilere karşı ortak bir anlaşma yapmışlardı. En nihayetinde başarıya ulaşan İstemi Yabgu'nun politikası sayesinde Bizans – Sasani savaşları 571 yılında başladı. Bu sırada ise Kök Türklerin ilerleyişi devam ediyordu. Ancak, bu durum Bizanslıların yaptıkları ittifaka uygun hareket etmemeleri neticesinde durmuştur.⁷⁸ Yine de bu anlaşmadan Kök Türklerin oldukça yarar sağladığını ve İstemi Yabgu'nun batı siyasetinin başarılı olduğunu söylebiliriz. Kök Türkler İstemi Yabgu'nun siyaseti sayesinde hem Sasanilerden kurtulmuş hem de batıda ilerleyişlerini devam ettirmişlerdi.

Bizans Devleti ile olan münasebet ise bundan sonra daha düşmanca bir hale gelmiştir. İstemi Yabgu'nun öldüğü zaman Bizans devleti tarafından Kök Türklerle elçiler gönderilmiştir. İstemi Yabgu'nun sürdürdüğü yoğun batı siyaseti belki de Bizans'ın dikkatini çekmiş olacak ki o ölünce Kök Türkler ile yakınlaşmayı devam ettirmek istemişti. Kök Türkler bu sırada hala İstemi Yabgu'nun yasını tutmaktaydı. Gelen Bizans elçileri, Kök Türklerin bu büyük yaslarında onları rahatsız etmişlerdi. Üstelik yas törenine uymayıp yüzlerini bıçakla kesmemişlerdi. Bir yas töreninde Türklerin acılarını gösterebilmeleri için yüzlerini parçalamaları büyük bir gelenektir. Bizans elçilerinin bu geleneğe uymamaları ise dikkatleri çekmiştir. Türk Şad'ın tepkisini daha fazla çekmemek için Bizans elçileri en nihayetinde kendilerine göre bütün hakaretlere razı oldular ve gerekeni yaptılar. Baktığımızda aslında bu konuyla ilgili belgeler oldukça azdır. Bu nedenle daha sonrası için daha fazla bilgi sahibi olamamaktayız. Lakin elçilerin gittikleri yöreye uygun davranmaları bugün dahi geçerli bir kuraldır. Bu nedenle başlangıçta Bizans elçilerinin geleneği uygulamamak

⁷⁸ Özmenli, 'Karadeniz'de Gök – Türk - Bizans Elçileri ve İpek Yolu', s.9

istemelerinin nedeni belki de Türkleri çok da ciddiye almamalarından kaynaklanmaktaydı.⁷⁹

Yas töreninden sonra Türk Şad, Bizans elçilerine karşı tehditlerini devam ettirmiştir. Onlara Kırım kalesinin fethedileceğini söyledi. Kök Türkleri kızdıran bir başka olay ise Azerbaycan bölgesindeki Türk ilerleyişini durdurmak için Sabar Türklerinin kitleler halinde Bizans tarafından ortadan kaldırılmasıydı. En nihayetinde de Kök Türkler dediklerini yapmış ve Bizanslılara ait Kırım'daki Kerç kalesini almıştı. Burası Kök Türklerin batıda ulaştığı en son noktadır.⁸⁰ Baktığımızda burası oldukça önemli stratejik bir konumdadır. Bundan sonra Bizans'ın Kök Türkler konusunda daha dikkatli olmaya çalıştıkları kuvvetle muhtemel bir gerçektir. Ayrıca denizcilik konusunda çok gelişmiş olmayan Türklerin, Kırım gibi mühim bir liman şehrinde bir kale alması da Türkler için oldukça önemlidir. Nihayetinde Türklerin Bizans devleti ile olan ilişkileri bu şekildedir. Devletlerin kendi çıkarları sonucu ilişkileri bazen iyiye gittiğinde kötüleşmiştir. Zaten bugün içinde geçerli olduğu üzere devletlerin dostu olmaz. Devletlerin kendi çıkarları olur ve siyasetlerini buna göre şekillendirirler.⁸¹

Bundan sonra ise Türk – Bizans ilişkileri genellikle savaşlar üzerinden ilerlemiştir. Kumanlar, Peçenekler gibi büyük küçük pek çok bozkır kavmiyle uğraşmıştır. Avrupa Hunlarıyla da uğraşan Bizans devletinin bir sonraki büyük sorunu ise Selçuklu Türkleri olmuştur. Türklerin Anadolu'ya akın akın gelmeleri Bizans devletini zor durumda bırakmıştır. Arap istilasına karşı bile başarılı savunma yapan Bizans devletinin, hızla ilerleyen Selçuklular önünde uğradığı mağlubiyet büyük bir şaşkınlık yaratmıştır. Bugün bile Selçuklu askerlerinin hızlı ve büyük başarısı ilim alemini şaşırtmaktadır. İncelediğimiz üzere Bizans devletinin güçlü ve teşkilatlı bir ordu sistemi bulunmaktadır. Buna rağmen, Bizans askeri sisteminin Türkler karşısında hızlı çöküşü araştırmacıların merakını uyandırmaktadır. Bununla alakalı, Bizans savunmasının ve askeri direnişinin çökmesi ile ilgili olarak pek çok politik, ekonomik ve sosyal etkenler sorumlu tutulmaktadır. Bizans sivil bürokrasisi ve askeri sınıfı arasındaki çekişmeler, tahtı elde etmek için yapılan iç savaşlar, maliyeti yüksek lakin

⁷⁹ Ahmet Taşağıl, *Gök-Türkler*, TTK Yay., Ankara, 2019, s.40

⁸⁰ Taşağıl, *Gök-Türkler*, s.41

⁸¹ Taşağıl, *Gök-Türkler*, s.42

sadakati olmayan ücretli askerler gibi sayabileceğimiz birçok nedenden dolayı da Bizans savunmasının etkin olamadığı düşünülmektedir.⁸² Lakin bizce bunlar tek sebep olarak görülmemelidir. Özellikle dikkat edilmesi gereken husus, göçebelerin yerleşikler ile nasıl savaşmayı tercih ettiği ve yerleşiklerin nasıl tepki verdiği. Böylece Bizans askeri yapısı her ne kadar güçlü ve teşkilatlı olsa da Türk askeri yapısı karşısında direnememiştir. Ayrıca gelişen dünya koşulları, Türk akınlarının sistematikliği de Bizans askerlerinin Türklerin karşısında iyi bir savunma yapsalar da başarılı olamamalarını sağlamıştır.

⁸² Walter Emil Kaegi, ‘Anadolu’nun Türkler Tarafından Fethine Okçuluğun Katkısı’, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sayı XVI, Çev. Yusuf Ayönü, 2001, s.239

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKLERDEN BAHSEDEN BİZANS KAYNAKLARI

2.1.Kaynaklar Hakkında

Konar göçer bir yaşam tarzına sahip olan Türk milletinin tarihi üzerine yapılan çalışmalarda en büyük problemlerden birisi kaynakların kısıtlı olmasıdır. Özellikle İslamiyet öncesi Türklerin yaşam tarzlarının da bir neticesi olarak kendilerinin kaleme aldıkları tarihi kaynaklar az bulunmaktadır. Bu nedenle Türk tarihi üzerine yapılan çalışmalarda sıklıkla başka milletlerin kaynaklarından yararlanılmaktadır. Türklerin komşuları olan yahut irtibatta buldukları halklar tarafından yazılmış olan kaynaklar Türk tarihi üzerine çalışan araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Çince, Rusça, Arapça, Farsça ve batı temelli bu kaynaklar Türk tarihi açısından eşsiz bir öneme sahiptir. Lakin bu kaynakların incelenirken iyi bir şekilde tenkit edilmesi mühimdir. Zira dönem şartları iyi bir şekilde anlaşılmalı ve bu kaynakların oluşum yaşamlarında genellikle halkların birbirleriyle düşman oldukları unutulmamalıdır. Özellikle dönem içerisinde Türklere karşı var olan bakış açısı kaynaklara yansımıştır. Bununla birlikte dönem şartlarının da etkisiyle Türk tarihi hakkındaki verilerin karmaşıklığı meselesi de bu alandaki uzmanların en çok dikkat etmesi gereken hususlardan birisidir. Yine de bahsettiğimiz üzere kaynakların azlığı nedeniyle elimizdeki tüm veriler, araştırmacılar için oldukça kıymetli bir hal almaktadır.

Bu kaynakların oluşum aşamalarında aslında Türklerin iletişimde buldukları kavimlere etkileri de göz önünde tutulmalıdır. Örneğin Rus yöneticilerin bir süre sonra kağan unvanını kullanmaya başladıklarını bizlere ilk olarak İbrahim Kafesoğlu söylemektedir.⁸³ Bu durumun Rusların Hazarlardan etkilenmelerinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Osman Karatay'da Bizans yöneticilerinin Rusları, Kağan unvanını kullanmaya kışkırttıklarından bahseder. Burada Hazarların taklit edildiği

⁸³ Altay Tayfun Özcan, ‘Karolenj Sarayındaki Rus Elçilerininin Kağanı: Rus Kağanı mı Hazar Kağanı mı?’, 18. *Türk Tarih Kongresi*, 10.Cilt, TTK Yay., Ankara, 2022, s.85

düşünülmektedir.⁸⁴ Bu durum Hazarların devlet sisteminin Ruslarınkinden daha gelişmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Türklerin iletişim halinde buldukları kavimleri geliştirdikleri ve etkiledikleri açıktır. Bu da elbette ki kaynaklara yansımaktadır.

Türklerin gerek siyasi gerekse askeri ilişkileri nedeniyle Bizans devletinin kaynakları da sıklıkla Türklerden bahsetmektedir. Bu kaynakların oluşum aşamasında Bizans devletinin Türkler ile olan ilişkilerinin yanı sıra Bizans devleti tarih yazıcılığı da kaynakların oluşum sürecinde doğal olarak etkilidir. Her şeye rağmen Türklerden bahseden Bizans kaynakları hem birincil elden kaynak olmasından dolayı hem de verdiği zengin bilgilerden dolayı Türk tarihi açısından müthiş bir öneme sahiptir. Bizans imparatorları genellikle gönderdikleri elçiler vasıtasıyla Türklerin siyasi, sosyal, askeri ve idari yapısını öğrenmeye çalışmışlardır. Elçilerin gidip gelmesi bu iki halkın birbirlerini tanımalarını artırmakla beraber aynı zamanda savaşlar, alışverişler, ticari etkileşimler ve askeri iş birlikleri ile Türkler, Bizans'ın dikkatini çekmiş ve Bizans devletinin Türkleri tanımaya çalışmasına vesile olmuştu. Bu şekilde de Bizans kaynaklarından sıklıkla Türklerden bahsedilmişti. Biz de bu kısımda tezimizde kullandığımız Türklerden bahseden Bizans kaynaklarını incelemeye çalışacağız. Kaynakların oluşum aşamalarında genellikle Türklere karşı düşman olan Bizanslıların, Türk askeri yapısı hakkındaki görüşlerini konumuz itibarıyla özenle incelemeye çalıştık. Türkçeye kazandırılan birincil kaynaklardan bahsetmekle birlikte kullandığımız yabancı kaynaklardan da bahsedeceğiz. Bugün Hunlardan bahseden daha başka Bizans kaynaklarının varlıklarını bilmemize rağmen biz konumuz olan Türk askeri yapısı hakkında ayrıntılı bilgiler veren Bizans kaynaklarını analiz etmeyi tercih ettik. Özellikle konumuz olan 5. ve 13. yüzyıllar arası Bizans kronikleri için araştırmacılar tarafından tasnif edilen haliyle açıklamamız gerekirse, ilk dönem Bizans kaynakları ile orta dönem Bizans kaynaklarından yararlandık. Bunun öncesinde kaynakların oluşum sürecini daha iyi anlayabilmemiz adına Bizans dünyasında tarih yazıcılığını ve tarih anlayışlarını da kısaca özetlemeye çalıştık.

⁸⁴ Osman Karatay, "Hazarlar", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, editör: Osman Karatay – Serkan Acar, Kitabevi Yay., İstanbul, 2018, s. 376, Altay Tayfun Özcan, "Karolenj Sarayındaki Rus Elçilerinin Kağıdı: Rus Kağıdı mı Hazar Kağıdı mı?", s.86

2.2.Roma ve Bizans Tarih Anlayışı

Bizans devletinin başlangıcı itibariyle tarih yazımında, Yunan tarih felsefesi oldukça etkili olmuştur. Bununla beraber kendisini Roma'nın devamı olarak gören Bizans, Romalı tarihçilerin de büyük etkisini görmüştü. Zaten bakıldığında Roma-Grek etkileşimi karmaşık görünse de Romalıların Grek kültürünü benimsedikleri bugün pek çok bilim insanının hemfikir olduğu konulardan birisidir. Bu iki kültürün birbirlerini oldukça etkiledikleri de bugün ilim dünyasında kabul edilen gerçeklerdendir. Böylece her ne kadar çok dilli bir devlet yapısına sahip olsa da Bizans kaynaklarının büyük bir kısmının Yunanca kaleme alınması bu iddiayı kanıtlar niteliktedir. Üretilen eserlerin oluşum aşamasındaki tarih yazım geleneğini incelendiğinde de oldukça ilgi çekicidir. Neredeyse hiç boşluk oluşturulmadan art arda üretilen Bizans eserleri yalnızca Bizans devleti için değil dünya tarihçiliği için de büyük bir öneme sahiptir.

Grek tarih yazımında okuyucuların anlaması ve okurken keyif alması adına mistik öğeler öğretici konumda sıklıkla kullanılmıştır. Destansı anlatımların fazla olduğu bu eserlerin incelendiğinde tarihsel boyutu da oldukça yüksektir. Bu nedenle araştırmacıların bu kaynakları göz ardı etmemeleri önemlidir. Kaynakların kullanılırken içerisinden tarihsel öğelerin tabiri caiz ise cımbız ile çekilmesi gerekmektedir. Bizans kronikleri de genellikle müelliflerinin duygu ve düşüncelerini sıklıkla ifade eden bu üslup ile kaleme alınmıştır. Bu durum dönemin şahitleri olan yazarların bizzat düşüncelerini anlamak adına olumlu bir sonuç olmakla beraber bazen oldukça taraflı tutumlarla karşılaşmamızın da temel nedenidir. Hatta bazı zamanlar yazarların kendisinden önceki eserlerde kullanılan olayları küçük değişikliklerle kendi eserlerine aktardıkları bile görülür. Bundan dolayı kaynakların tahlili meselesinin tekrar altını çizmemiz gerekir. Bu kaynakların dünya tarihi açısından önemli olmasının en büyük sebebi eserlerin yalnızca Bizans devletinin tarihi hakkında değil aynı zamanda birçok farklı milletin tarihleri hakkında da bilgiler vermesidir. Böylece kaynaklar Bizans devletinin çağdaşı olan pek çok kavmin tarihine de ışık tutmaktadır. Bugün farklı alanlarda çalışan pek çok uzmanın bu kaynakları kullanma sebebi de budur. Bu durum kaynaklar üzerinde yapılan araştırmaları arttırmıştır.

Bizans kaynaklarının sıklıkla Türklerden bahsetmesinin sebebi ise birçok olayın kilit noktasında Türklerin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin; 6. yüzyılda Bizans ve İran tarihini yazarken yani bir bakıma o dönemin dünya tarihinin odak noktasını

teşkil eden bu iki uygarlığın (Justinianus ve Nüşirevân-ı Âdil, yani I. Hüsrev devri) tarihini yazarken olayların kilit noktasında Kök Türklerin yer aldığı görülür ve dolayısıyla Kök Türklerin tarihini incelemeden bu iki devletin arasındaki gerilimi anlamak mümkün değildir.⁸⁵ Bundan dolayı Türklerin tarihi diğer kavimlerin tarihi kaynaklarında kendisine özel bir yer edinmiştir.

Kaynakları incelediğimizde matbaa henüz bulunmadığı için Bizans'tan kalan eserlerin tamamen elyazması şeklinde olduğunu görmekteyiz. Latince ya da genellikle Yunanca olan bu metinler Paleografi ile kaleme alınmışlardı. Bu nedenle modern Yunancayı okuyan birisi tıpkı Türkçeyi iyi bilen birisinin Osmanlıca Türkçesi ile kaleme alınmış matbu metinleri okuyabilmesi için ayırdığı vakit kadar Bizans paleografisi dersi alması halinde rahatlıkla bu yazıları okuyabilir. El yazısı olan Bizans metinleri matbu olarak ilk defa Bizantolojinin de kurucusu olarak kabul edilen Hieronymus Wolf (1516-1580) tarafından basılmıştır.⁸⁶ Bundan sonra ise gerek dünyada gerekse Türkiye'de Bizans metinlerinin çevirileri hızlı bir şekilde artmıştır. Lakin bir karşılaştırma yapmamız gerekirse Türkiye'deki Bizans metinleri üzerine olan çevirilerin ve çalışmaların maalesef ki günümüzde çok da gelişmiş olduğunu söyleyemeyiz. Özellikle ana metinlerden yararlanılarak yapılan çevirilerin oldukça az olduğunu görmekteyiz. Batıda ise Avrupalı tarihçiler arasında Bizans'a karşı özel bir ilginin artması nedeniyle hem çevirilerin hem de Bizans devleti üzerine yapılan çalışmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Dünyadaki çalışmaları takip etmekle birlikte Türkiye'de bu alan üzerine daha fazla odaklanılmasını ve çalışmaların artması gerekmektedir.

2.3.Türk Askeri Sisteminden Bahseden Bizans Kaynaklarının Analizi

2.3.1.Ammianus Marcellinus – Res Gestae – Roma Tarihi

Ammianus Marcellinus, Roma Tarihi, Çev. Samet Özgüler, Historia Yay., İstanbul, 2019

Ammianus Marcellinus'un hayatı konusunda elimizde çok bir bilgi bulunmamaktadır. Kendisinin vermiş olduğu bilgiler ışığında onunla alakalı iyi bir Grek ailesinde dünyaya gelmiş olduğunu öğreniyoruz. Kendisini tanıtırken "bir asker ve Grek"

⁸⁵ İlber Ortaylı, *Orta Asya'nın Bozkırlarından Avrupa'nın Kapılarına Türklerin Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul, 2020, s.14

⁸⁶ Levent Kayapınar, "Bizans Tarih Kaynaklarının Neşri: Dünya ve Türkiye'deki Durum", *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu*, Ankara, 2010, s.190

ifadelerini kullanmaktaydı. Kendisini her şeyden önce bir asker olarak tanımlaması oldukça ilgi çekicidir. Grek ifadesiyle de vatanperver birisi olduğu anlaşılmaktadır. Suriye Antakya'sında M.S. 330'da dünyaya gelmiş ve muhtemelen ilk eğitimini de doğup büyüdüğü bu yerde almıştı. O zamanlar Antakya'nın Roma İmparatorluğu'nun önemli şehirlerinden birisi olması onun hayatını da oldukça etkilemiş olmalıdır. Kuvvetle muhtemel Antakya'nın kültürel olarak çeşitli bir yapıya sahip olması yazarın ufkunu da geliştirmişti. Bu şehrin yazarın hayata bakışında büyük etkileri olduğu söylenebilir.

Ammianus Marcellinus, Bizans tarih yazımında oldukça önemli bir yere sahiptir. Kendisi Bizans tarih yazımında öncüler arasındadır. Ammianus Marcellinus adının aynı zamanda kendine ait yazım tarzıyla antik tarih yazımında da özel bir yeri bulunmaktadır. Bu nedenle onun eseri incelenirken yazım tarzının da göz ardı edilmemesi gerekir. 31 Kitaptan oluşan Latince kaleme aldığı *Rerum gestarum Libri XXXI* kısaca *Res Gestae* yani Roma Tarihi adlı eserinde ise az da olsa Hunlardan bahsetmesi onun eserine ayrı bir önem kazandırmaktadır. Bu eser oldukça kapsamlıdır. Her ne kadar eserinde Hunlardan az bahsediyormuş gibi gözükse de verdiği bilgilerin özelliği dolayısıyla eseri, bu alan üzerinde çalışanlar için mutlaka kullanılması gereken kaynaklar arasında yer almaktadır. Hunların Avrupa'da görüldükleri ilk zamanlara dair bilgiler veren ilk Roma kaynağı bu eserdir. Hunların Alanları hakimiyet altına aldıktan sonra Don Nehri'nden Avrupa içlerine ilerlemeleri, Gotları mağlup etmeleri, kültürleri, gelenekleri ve sosyal hayatlarına dair ilginç bilgiler vermektedir.⁸⁷

Res gestae yani Roma Tarihi, Hunların Karadeniz civarında ortaya çıktıkları dönem üzerine birinci sınıf bir kaynak olmanın ötesinde, ilk dönemleri hakkında bugünkü bilgilerimizin onun kaydettiklerinden ibaret olması nedeniyle de eşsiz bir durumdur.⁸⁸ Bu eser vasıtasıyla bir Romalının gözünden Türk izlenimi görebilmekteyiz.

Lakin onun eserini incelerken ilk dikkat etmemiz gereken hususun çok da tarafsız olmadığı meselesidir. Yalnızca Hunlardan sürekli vahşi olarak bahsetmesi değil aynı

⁸⁷ İsmail Mangaltepe, *Bizans Kaynaklarında Türkler (Menandros Protektor ve Theophylaktos Simokattes)*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2009, s.5

⁸⁸ Abdullah Üstün, *Geç Roma Tarih Yazımında Hunlar: Batı Avrasya'da Erken Türk Varlığı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, s.45

zamanda eserinin çoğu kısmında taraflı bir tutum sergilemesi dikkat çekicidir. O dönemde yaşayan bir Romalının Türk algısını eserinde açıkça sergilemektedir. Ayrıca Hunlar ile ilgili yazdıklarını Hunları görmeden kaleme almıştır. Bunun bir sonucu olarak da eserinde Hunlara karşı büyük bir önyargının yansımaları olduğunu söyleyebiliriz.

Bununla beraber onun satırlarını okurken kendisinin eski yazarların kullandığı kalıplardan ve bazı olaylardan yardım alarak kurgular oluşturmaya çalıştığını da aklımızdan çıkarmamalıyız. Eserinin karşılaştırılmalı incelenmesi bu nedenle hususi bir önem arz etmektedir. Yine de Ammianus Marcellinus'un yazdıkları her ne kadar Hunları görmese de o döneminin görgü tanığı olduğundan dolayı önemlidir.

Ammianus Marcellinus'un Roma Tarihi adlı eseri John C. Rolfe tarafından İngilizceye tercüme edilerek üç cilt halinde 1935 yılında İngiltere'de yayınlanmıştır. Türkçe'ye ise Roma Tarihi M.S. 353-378 ismiyle Historia Yayınevi tarafından basılarak kazandırılmıştır. Samet Özgüler çevirisi olan bu eserin ilk basımı 2019 yılında gerçekleşmiştir. Eserin Türkçe çevirisinin olması da meraklıları için büyük bir avantaj sağlamaktadır. Biz de tezimizde eserin bu Türkçe çevirisinden yararlanmayı tercih ettik.

2.3.2.Philostorgius – Historia Ecclesiastica - Church History

- Philostorgius, Church History, Translated with an Introduction and Notes by Philip R. Amidon, S.J., GA : Society of Biblical Literature, Atlanta, 2007

Philostorgius'un hayatı hususunda da maalesef ki fazla bir bilgiye sahip değiliz. 368 - 433 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen yazarın Kapadokya'da doğmuş olduğu bilinmektedir.⁸⁹ Araştırmacıların çoğuna göre kendisinin eğitim için Bizans devletinin başkentine geldiği bilirse de hangi alanda uzmanlaştığı konusunda bir netlik bulunmamaktadır. Lakin dönemin önemli kültürel şehirlerinden birisi olan Bizans devletinin başkentinde eğitim alması onun bilimsel bakış açısında büyük bir etken oluşturmuş olmalıdır. Zira bu şekilde bakış açısında şekillenmeler olduğu aşikardır.

⁸⁹ Mangaltepe, *Bizans Kaynaklarında Türkler (Menandros Protektor ve Theophylaktos Simokattes)*, s.6

12 kitaplık yazmış olduğu Kilise Tarihi isimli eseri ise türünün ilk örneği olması açısından oldukça önemlidir. Eserinde Hunlar ile alakalı fazla bir bilgi olmamakla birlikte Hunların bazı akınları hususunda bilgiler vermektedir. Tezimiz kapsamında az da olsa kullandığımız bu eserin maalesef ki Türkçe çevirisi bulunmamaktadır. İngilizce çevirisinden yararlandığımız halde eserin oldukça akıcı bir dili olduğunu görmekteyiz. Olayları ayrıntılarıyla anlatan bu değerli çalışmanın tez zamanda dilimize kazandırılmasını ümit ediyoruz.

2.3.3.Priscus – Fragmenta Et Excerpta – Attila ve Bizans Tarihi

-Priscus, Fragmenta Et Excerpta: Attila ve Bizans Tarihi, Çev. ve Haz. Turhan Kaçar, Alfa Yay., İstanbul, 2020

Priscus'un hayatı hakkında da elimizde çok az bulunmaktadır. Tüm bilgileri sonradan meydana getirilen kısımlardan öğrenmekteyiz. Marmara Ereğlisi'ne yakın Trakya'daki Panion (Barbaros) şehrinde 410 - 420 yılları arasında doğduğu ve 472 yılı civarında da öldüğü düşünülmektedir.⁹⁰ Doğu Roma İmparatoru II. Theodosius zamanında yaşamış olan Priscus oldukça renkli bir hayat sürmüştür. Kendisinin elçilik görevleri ile ülkeleri gezdiği ve burada yaşayan insanları incelediği görülmektedir. Diplomat olan Maximinus ile yakın olması sonucunda ise onunla beraber Attila'ya karşı yürütülen diplomatik görevde rol almıştır. Bu bugün Türk tarihi açısından büyük önem taşımaktadır zira Priscus bu görevi esnasında bizzat gördüklerini ve yaşadıklarını kaleme almıştır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi biz bugün bu bilgileri elimizdeki kısımlar vasıtasıyla öğrenmekteyiz. Bu kısımların günümüze ulaşma serüveni de daha çok kendisinden sonraki yazarların Priscus'a atıflarda bulunması sayesinde gerçekleşmiştir. Kaleme aldığı tarih kitabının tüm kopyaları kaybolmuş, günümüze sadece ondan derlenmiş kısımlar ulaşmıştır. Çalışmanın aslı sekiz kitaptan oluşmaktadır ve günümüze ulaşan kısımlar ise 433 - 434 yılından 470 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Eserin tamamının kapsamı hakkında kesin bir fikre sahip olmamakla birlikte, kuvvetle muhtemel bu eserde Attila hakkında özel bir bölüm de bulunmaktadır.⁹¹

⁹⁰ Mangaltepe, *Bizans Kaynaklarında Türkler (Menandros Protektor ve Theophylaktos Simokattes)*, s.7

⁹¹ Üstün, *Geç Roma Tarih Yazımında Hunlar: BatıAvrasya'da Erken Türk Varlığı*, s.60

Kendisinin bizzat elçilik görevi vasıtasıyla Attila ve Hunlarını yakından görmesi Priscus adının Avrupa Hun tarihi yazılı kaynakları arasındaki en eşsiz yeri almasını sağlamaktadır. Birincil elden kaynakların başında gelen eserinde aynı zamanda başka Türk boyları ile Avarlardan da bahsetmesi mühimdir. Priscus'un, dönemin en büyük şahitlerinden birisi olduğunu söylersek abartmış olmayız.

Bununla beraber Priscus'a eleştirel yaklaşımlar da bulunmaktadır. Prokopios Bizans'ın Gizli Tarihi isimli eserinde, "Justinianos'un emrinde çalışan, Priscus adında bir mektupçu vardı. Paphlagonialılar gibi namussuz ve düzensiz biriydi. Efendisinin özelliklerine tam uygun düşüyordu. Efendisini memnun etmek ve karşılığını almaktan başka bir şey düşünmezdi bu adam."⁹² şeklinde Priscus'tan bahsetmektedir. Bunun alt yapısında kuvvetle muhtemel Prokopios'un dönemin yöneticilerine duyduğu büyük nefret yatmaktaydı. Aslında işin siyasi yönü ön plandaydı. Bu nedenle bu eleştirinin de nedeninin iyi anlaşılması ve analiz edilmesi gerekir. Bizce bu eleştiri çok taraflı ve biraz abartılıdır. Zira bakıldığında Priscus'un yeri geldiğinde dönemin yöneticilerini de eleştirdiği görülmektedir. Bununla beraber Priscus'a karşı yapılan eleştirinin de görmezden gelinmemesi gerekir. Prokopios'un bu sözleri sarf etmesinin temeli incelenmelidir. Bununla beraber Priscus'un eserini bugün ele aldığımızda müellifin elinden geldiğince tarafsız olmaya çabaladığı gözükür.

Priscus'un eserinin Türk tarihçileri tarafından kullanımı ise bazı tartışmalara sebep olmuştur. Bazı araştırmacılar Priscus'un büyük oranda hiçbir eleştirel okuma yapılmadan kullanıldığını ileri sürmektedir. Priscus'un kullanım biçiminin referans göstermekten ve alıntı yapmaktan öteye gitmediği söylenmektedir. Bu durumun ise Roma devleti karşısında çok abartılı ve yanlış bir Attila ile Avrupa Hun tarihi ortaya koyduğunu iddia etmektedir.⁹³ Açıkçası biz de araştırmamız boyunca bu görüşü dikkate alarak incelemeler yaptığımızda Priscus'a karşı eleştirel yaklaşımın zayıf olduğunu görmekle birlikte abartılı bir Attila tanımının yapıldığını düşünmemekteyiz. Direkt olarak Priscus referans alındığı zaman bu abartılı olarak tabir edilen tanımın aslında bizzat Priscus'a ait olduğunu ya da batı kaynaklarının ifadeleri olduğunu

⁹² Prokopios, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Çev. Orhan Duru, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2018, s.83

⁹³ Priscus, *Fragmenta Et Excerpta: Attila ve Bizans Tarihi*, Çev. ve Haz. Turhan Kaçar, Alfa Yay., İstanbul, 2020, s.27

söyleyebiliriz. Buna karşın, Priskus'un Attila'yı olduğundan daha büyük bir hükümdar olarak göstermeye çalıştığını yazan bazı araştırmacılar da vardır. Bunun sebebi ise Priskus'un II. Theodosius'un dış siyasetini beğenmemesidir.⁹⁴

Priscus'un yazdıkları oldukça anlaşılır bir dile ve dönemine göre kısmen tarafsız bir tutuma sahiptir. Bu nedenle tanımlamalarının abartıdan ziyade belki şaşkınlık ya da hayranlık olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Priscus'un kendi siyasal düşünceleri belli olmakla beraber Attila Hunlarına karşı olabildiğince tarafsız bir bakış açısıyla yaklaştığı gözükmemektedir. Zaten kendisinin her ne kadar idari açıdan bazen ters düşüncelere sahip olsa da ülkesine bağlı bir vatandaş olduğu eserlerinden rahatlıkla anlaşılabilir. Hunların günlük yaşamından, kültürel hayatına kadar pek çok konuda gördüklerini kaleme aldığı eserinde, Hunların idari yapıları hakkında da eşsiz bilgiler vermektedir.

Priscus'un bu eserinin çevirisi Ali Ahmetbeyoğlu tarafından "Attila'nın Sarayı'nda bir Romalı - Grek Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hunları" ismiyle ilk baskısı 2014 yılında Yeditepe Yayınevi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bizim tezimizde kullandığımız ise Alfa Yayınları tarafından yayınlanan Turhan Kaçar çevirisiyle olan "Priscus, Fragmenta Et Excerpta: Attila ve Bizans Tarihi" isimli eserdir. Kullandığımız eserde Latince ve Yunanca orijinal metinlerin Türkçe çevirileri hemen yanında bulunmaktadır. İlk basımı 2020 yılında yapılmıştır.

2.3.4.Prokopios – De Bellis – History Of The Wars – Savaşlar Tarihi

- Prokopios, Savaşlar Üzerine En Önemli Anlatı, Çev. Törebey Günaydın, Post Yay., İstanbul, 2021

Prokopios aslen Kaisareia'lı (Filistin) bir tarihçidir. Komutan Belisarios'un özel yazmanı ve hukuk danışmanı vazifelerinde bulunmuştur. Kendisinin oldukça iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Kendisi birçok sefere katıldığı için savaşları yakından izleme fırsatı bulmuştur. Bu durum onun kaleme aldıklarını daha da özel bir hale getirmektedir. Prokopios'a çok az kişiye verilen illustres unvanı verilmiştir. Bu unvanın seçkin ya da aydın anlamlarına geldiği düşünülmektedir. Daha sonrasında ise kendisi Bizans kentinin yöneticiliğini bile yapmıştır. Anlaşılacağı üzere Bizans

⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Turhan Kaçar, "Priskus'u Nasıl Okumalıyız," *Toplumsal Tarih*, Sayı: 286, 2017

devletinin idarecileri arasında oldukça özel bir yeri vardır. Gerek idarede gerekse politikada önemli roller oynayan yazar, meraklı ve araştırmacı yapısıyla da dikkat çekicidir.

Prokopios, bahsettiğimiz üzere dönemin önemli isimlerinden birisidir. Kendisinin kaleme aldığı eserlerinin birinci elden kaynak olması, dönemin en önemli şahitlerinden olan Prokopios ismini araştırmacılar için özel bir yere koyar. Savaşlar Tarihi isimli eseri ise sekiz kitaptan oluşmaktadır. Eser özellikle altıncı yüzyılda gelişen olayların daha iyi anlaşılması için başvurulması gereken temel kaynaklardan birisidir. Bunun yanı sıra askeri tarih alanı için de oldukça kıymetli bilgiler vermektedir. Eser tıpkı Bizans kaynaklarının çoğu gibi yalnızca Bizans devleti ile alakalı değil aynı zamanda Bizans'ın iletişim halinde bulunduğu halklar hakkında da mühim bilgiler verir. Prokopios her ne kadar eserlerinde objektif bir tutum sergileme çabasında olsa da içinde bulunduğu dönemin ve ayrıca kendi siyasi düşüncelerinin yansımalarının satır aralarına eklendiği muhakkaktır. Bu da unutulmaması gereken bir meseledir.

Prokopios'un sekiz kitaptan oluşan bu eserinin ilk kitabının tercümesi "Savaşlar Üzerine" adlı çeviri ile Törebey Günaydın tarafından 2021 yılında gerçekleştirilmiştir. Biz de çalışmamızda bu çeviriyi esas aldık. Çevirinin duru bir Türkçe ile kaleme alındığını ve bazı yerlerde çevirmenin bilgiler vermesi ile eserin daha da anlaşılır bir hale geldiğini söylememiz mümkündür. Ayrıca bu kadar kıymetli bir eserin de Türkçe'ye kazandırılmış olması oldukça önemlidir.

= Prokopios – Historia Arcana – Bizans'ın Gizli Tarihi

- Prokopios, Bizans'ın Gizli Tarihi, Çev. Orhan Duru, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2018

Prokopios'un sekiz kitaplık Savaşlar Üzerine isimli eseri dışında Gizli Tarih ve Yapılar⁹⁵ adlı eserlerinin olduğu da bilinmektedir. Tezimizde konumuz itibarıyla yalnızca Savaşlar Üzerine ve Gizli Tarih isimli eserlerinden yararlandık. Gizli Tarih isimli eserinin 550 yılında yazıldığı araştırmacılar tarafından saptanmıştır. Her ne kadar biraz karmaşık gibi görünse de aslında olaylar zinciri bulunmaktadır. Yazar bu eseriyle olabildiğince üstü kapalı bir şekilde gerçeklerin iç yüzünü ortaya çıkartmayı

⁹⁵ Prokopios, *İstanbul'da Iustinianus Döneminde Yapılar : Birinci Kitap*, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 1994

amaçlamıştır. Bu nedenle taraflı olmakla beraber dönemi hakkında oldukça değerli eleştirilerde bulunmuştur. Yani aslında baktığımızda Prokopios vicdani bir şekilde halkına ve gelecek nesillere yönetimdeki hataları açıklıkla itiraf etmek istemiştir. Bu durumdan eserin daha dürüst bir şekilde kaleme alındığı yorumunu çıkartabiliriz. Bu eser vasıtasıyla Bizans Devletinin yönetim sistemi hakkında birinci elden ciddi problemlerin varlığını görmemiz mümkün olmuştur. Eser bununla da kalmayıp Hunlar hakkında da bazı bilgiler vermektedir. Bu bilgilerin Hunları tanıtmak gibi bir amacı bulunmamaktadır. Hunlar ismi yalnızca Bizans devleti ile olan ilişkileri vasıtasıyla eserde geçmektedir. Bizans devlet yöneticilerinin Hunlar üzerine yaptıkları yanlış siyasetler eleştirilmektedir. Yine de Prokopios gibi önemli bir ismin objektif bir şekilde Hunlardan bahsetmesi mühimdir. Gizli Tarih isimli bu eserin Prokopios'a ait olup olmaması da bir süre araştırmacılar tarafından tartışılmışsa da sonuç olarak bu eserin Prokopios'a ait olduğu ilim dünyası tarafından kabul edilmiştir.

Prokopios'un Gizli Tarih'inin Avrupa'da ilk baskısı 1623 yılında Alemannos tarafından yapılmıştır. Lakin bazı bölümleri kendisine göre hoş karşılanamayacağı için kitabın bir bölümünü çıkartmıştır. Anlaşılacağı üzere ilk baskısında sansür uygulanmıştır. Daha sonrasında ise eser, 1663 yılında Paris'te, Maltretos tarafından eksiksiz bir şekilde yayınlanmıştır. Sonrasında ise çeşitli Avrupa dillerine çevrilmiştir.

Prokopios'un "Gizli Tarih" isimli eseri ülkemizde oldukça ilgi görmüş ve birçok yayınevi tarafından da basımı gerçekleşmiştir. Biz tezimiz boyunca Orhan Duru tarafından çevrilen Türkiye İş Bankası yayınlı çalışmayı kullandık. Eserin başka çevirilerinin olması karşılaştırmalar yapılabilmesi açısından da oldukça uygun olmakla beraber kullandığımız çevirinin akıcı bir Türkçe ile yazıldığını belirtmek isteriz.

2.3.5.Mavrikios – Strategikon – Strategikon: Bizans Kültüründe Strateji Sanatı

- Mavrikios, Strategikon: Bizans Kültüründe Strateji Sanatı, Haz. George T. Dennis, Çev. Volkan Atmaca, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul, 2010

Strategikon adlı eserin yazarı hakkında araştırmacılar arasında tartışmalar bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar yazarının Mavrikios olduğunu iddia etmekle beraber diğerleri eserin İmparator Mavrikios'a ithaf edildiğini, yazarının ise anonim yani bilinmeyen birisi olduğunu iddia etmektedir. Örneğin; John Wiita bu kitabın

Mavrikios'un kayınbiraderi olan General Philippikos tarafından yazılmış olabileceğini ileri sürmüştür.⁹⁶ İncelendiğinde General Philippikos'un Strategikon gibi bir eseri yazabilecek tecrübeye vakıf olduğu bilinmektedir. Yine de ortada bir kanıt olmadığı için biz şimdilik bu eserin genel kanı olarak kabul edildiği üzere Mavrikios tarafından yazıldığı bilgisini esas almaktayız.

Yazıldığı dönem konusunda da tartışmalar bulunsa da araştırmacıların çoğu eserin 575-628 yılları arasında yazıldığı konusunda uzlaşabilmişlerdir. 12 kitaptan oluşan bu eser bizce kendi alanının en iyi çalışmasıdır dersek abartmış olacağımızı sanmıyoruz. Özellikle daha önce de belirttiğimiz gibi Bizans askeri yapısı hakkındaki çalışmaların azlığı düşünüldüğünde bu eserin kıymeti daha da artmaktadır. Eser askeri tarih üzerine yapılan çalışmalar için müthiş bir değere sahiptir.

Oldukça yalın, anlaşılır ve sade bir dile sahip olan bu eserin bazı kısımlarında basit haritaların bulunması anlaşılabilirliğini daha da arttırmıştır. Eserin orijinal dili Yunanca olup orijinal dilinde de oldukça düz, sade, anlaşılır bir Yunanca kullanıldığı belirtilmektedir. Eserin genelinde yazar anlatmak istediklerini kısa ve net cümleler ile ifade etmektedir. Strategikon'un yazarı her kim olursa olsun oldukça deneyimli bir asker olduğu aşikardır. Eserde anlatılanların iyi bir askerin kaleminden çıktığı kesinlikle kabul edilmelidir. Bu da esere farklı bir gözle bakılması demektir. Bizans'ın askeri stratejileri ve askeriye bakış açısı hakkında eşiz bilgiler veren eser, savaşı kazanmanın yolları üzerinde de tavsiyeler vermekte, iyi bir askerin nasıl olması gerektiği hususunda da ince bilgiler sunmaktadır. Bununla beraber bir liderin de sahip olması gereken özellikler hususi olarak belirtilmektedir. Açıkçası bu eseri ne kadar översek övelim yeterli olmayacağı kanısındayız. Eser, kendi alanının en başarılı çalışmaları arasındadır. Bu nedenle bugün birçok farklı disiplindeki çalışanların el kitabı olarak bu eseri kullanması, ayrıntılı olarak incelemesi ve algılamasının mühim olduğunu düşünmekteyiz. Bizim de konumuz hakkında da temel bilgiler sunduğu için tezimizde en çok yararlandığımız kaynakların başında Strategikon gelmektedir.

Bu eserin metin olarak birçok kopyası bulunmaktadır. İlk matbu baskısı ise Strasbourg'lu Johann Scheffer tarafından yapılmıştır. Bizim kullandığımız eser ise 'Das Strategikon des Mavrikios, Yay. Haz. George Dennis, İngilizceye çeviren Ernst

⁹⁶ Mavrikios, *Strategikon; Bizans Kültüründe Strateji Sanatı*, Haz. George T. Dennis, Çev. Volkan Atmaca, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul, 2011, s.19, Wiita, 1977, s.30-49

Gamillscheg, Corpus fontium historiae byzantinae, Sayı:17, Viyana, 1981'' olan çalışma esas alınarak hazırlanmıştır. Biz tezimizde Volkan Atmaca tarafından çevrilen 2010 basımından yararlandık. Türkçe çevirisinin de oldukça iyi olduğunu düşündüğümüz bu eserin yalnızca ilgilileri tarafından değil, birçok alan uzmanı tarafından da okunması gerektiğini düşünmekteyiz.

2.3.6.Jordanes – De Origine Actibusque Getarum (Getica) – ‘The Origin and Deeds of the Goths’ The Gothic History of Jordanes

- Jordanes, The Gothic History of Jordanes, Translated with an Introduction and Notes by Charles Christopher Mierow, Oxford University Press, London, 1915

Jordanes'in hayatı hususunda da diğer müelliflerimizin çoğunda olduğu gibi elimizde pek bir bilgi bulunmamaktadır. Gotların tarihini anlattığı De Origine Actibusque Getarum (Getica) ile Papa Vigilius'un ricası ile kaleme aldığı ve insanlığın ilk devirlerinden başlayıp, 551 yılına kadar gelen dünya kroniği niteliğindeki De Summa Temporum Vel Origine Actibusque Gentis Romanorum (Romana) isimli eserlerinde Avrupa Hunlarının tarih ve kültürleri, görünüşleri, hayat tarzları açısından ehemmiyetli bilgiler vermiştir.⁹⁷

Onun asıl bilinen ve meşhur olan eseri ise bir arkadaşının istemesi üzerine yazmış olduğu Gotların tarihini anlattığı eseri Getika'dır. Bizim de tezimizde yararlandığımız kaynak budur. Bu eserle alakalı en önemli husus ise esere tamamıyla eleştirel bir gözle bakılması gerektiğidir. Zira Jordanes Hunları hiç görmemiş ve tanıma fırsatı yakalayamamıştı bu nedenle onun kaleme aldıkları Priscus'a dayanmaktadır. Priscus'un tarihine dayandırılan kısımlar ise bugün kayıptır. Yazarın esas aldığı kaynakların bugün var olmaması nedeniyle bu eserin iyi tenkit edilmesi zaruridir. Buna rağmen Priscus'un kayıp bölümleri hakkında bilgi vermesi eseri kendi içinde özel bir yere koymaktadır. Ayrıca eserde askeri tarih itibarıyla kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Bu eserin maalesef ki Türkçe çevirisi bulunmamaktadır. Biz de Charles Christopher Mierow'un hazırlamış olduğu İngilizce versiyonunu kullanmayı uygun gördük.

⁹⁷ Ali Ahmetbeyoğlu, ‘‘Tarihi Kaynaklardaki Hun ve Attila Algısı Üzerine Değerlendirme’’, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, Ocak-Şubat, S.238, 2019, s.13

2.3.7. Menander Protector - The History of Menander the Guardsman – Menander Protector’ın Tarihi

- Menander Protector, The History of Menander the Guardsman, Translated with an Introduction and Notes by R.C Blockley, Francis Cairns Publications, Great Britain-Wiltshire, 1985

Menander Protector yani Menandros’un hayatı hakkında kendisinin verdiği kısıtlı bilgiler dışında malumatımız bulunmamaktadır. Bizans’ın başkentinde doğduğunu bilmekteyiz. Bunun dışında ise hukuk eğitimi aldığını lakin bu işi yapmadığını biliyoruz. Hayatında zorlukların olduğu bilinen Menandros’un hayatı ise Mavrikios’un tahta çıkması ile tamamıyla değişmiştir. Mavrikios’un yazarlara destek çıkan bir kişilik olması belki de Menandros için bir şans olmuştur. Böylece yazar Agathias’ın ölümünden sonra Agathias’ın Tarihi’ni tamamlamaya karar vermiş ve bu işi başarıyla yapabilmesinin yolunu İmparator Mavrikios sağlamıştı. Menandros’un bundan sonra üst düzey bir memur haline geldiğini görmekteyiz. Böylece de yüksek bir maaş almıştı. Hayat şartlarının düzene girmesiyle çalışmalarına yoğunlaşması kolaylaşmış olmalıdır. Ayrıca Menandros’un protector yani koruyucu unvanı taşıdığı kaydedilmektedir. Bazı ayrıcalıklı insanların elde ettiği protector unvanı ve görevinin askeri bir mahiyette olduğu bilinmektedir. Lakin baktığımızda Menandros bu unvanı askeri bir mahiyette değil, siyasi ve diplomatik bir unvan olarak kazandığı ve kullandığı görülmektedir.⁹⁸

Menandros’un eserini yazarken arşiv kayıtlarına rahatlıkla eriştiği anlaşılmaktadır. Bu da kuvvetle muhtemel kendisinin İmparator Mavrikios’un desteğini gördüğünü kanıtlar. Menandros’un yazım şekli hakkında bazı araştırmacılar geleneksel olduğunu belirtirken bazıları ise geleneksellikten yararlanmakla beraber özel bir tarza sahip olduğunu iddia etmektedir. İncelediğimiz vakit biz de yazım şeklinin daha çok geleneksel olduğunu düşünmekteyiz. Bununla beraber bizce onu özel yapan her ne kadar olayların çoğuna birinci elden şahit olamasa da imkanları vasıtasıyla birinci elden kaynaklara rahatlıkla ulaşabilmesi onun eserine önem kazandırmaktadır.

Menandros’un yazmış olduğu kronik, 558-582 yılları arası dönemi anlatmaktadır. Eseri, tarihçi Agathias’ın kroniğinin bittiği yıl olan 558 senesinden itibaren başlar.

⁹⁸ Mangaltepe, *Bizans Kaynaklarında Türkler (Menandros Protektor ve Theophylaktos Simokattes)*, s.31

Zaten eserin yazılış amacı Agathias'ın tarihini tamamlamak üzerinedir. Bunların dışında o dönem Bizans devletinin önemli bir meselesi haline gelen Türklerden bahsetmesi onun eserini özel bir hale getirir. Ayrıca Bizans - Kök Türk ilişkilerinin boyutunu anlamak için bu eser büyük bir öneme sahiptir. Eserde Türklerin gelenek-görenekleri, adetleri, ahlaki değerleri, görünüşleri, inançları ve yaşayış tarzlarına dair açıklamalar bulunmaktadır.⁹⁹ Türklere karşı ayrıntılı bir bakış açısı sunmaktadır. Bununla beraber eserin taraflı bir bakış açısı vardır.

Bahsettiğimiz bu eser hakkında dünyada ve Türkiye'de pek çok çalışma yapılmıştır. Biz temel kaynak olarak görülen "The History of Menander the Guardsman" ismiyle düzenlenen R.C Blockley'in 1985 çalışmasını esas almakla beraber karşılaştırmalı olarak İsmail Mangaltepe'nin hazırlamış olduğu Menandros ve T. Simokattes - Bizans Kaynaklarında Türkler isimli kaynaktan da tezimizde sıklıkla yararlandık. İki çalışmanın da oldukça başarılı olduğunu belirtebiliriz. Ayrıca İsmail Mangaltepe'nin çalışmasında esas olan kısımların ayrı bir şekilde bulunması araştırmacılar için kolaylık sağlamaktadır. Bu gibi çalışmaların Türkçemize daha fazla kazandırılmasını umuyoruz.

2.3.8. John Nikiu – Chronicle – The Chronicle of John, Bishop of Nikiu

- John Nikiu, The Chronicle of John, Bishop of Nikiu, Translated from Zotenberg's Ethiopic Text, translated with an introduction by R.H. Charles, Evolution Publishing, Merchantville NJ, 2007

Eserin yazarı olan John Nikiu muhtemelen Mısır'da doğmuştur. Yazarın hayatı hakkında elimizde fazla bir malumat bulunmamaktadır. Yazmış olduğu Chronicle adlı eser günümüzde Mısır üzerine çalışmalar yapan uzmanlar için muazzam bir değere sahiptir. İngilizlerin Habeş seferi esnasında bulunduğu söylenen John Nikiu'nun el yazması maalesef ki oldukça zarar görmüş ve büyük bir kısmı kaybolmuştur. John of Nikiu adlı eser Yunanca kaleme alınmıştır. Eserin büyük bölümünde Mısır ile alakalı bilgiler verilse de Hunlar hakkında da bilgiler bulunmaktadır.

Eserin orijinal basımı Williams & Norgate tarafından 1916 yılında Londra'da yapılmıştır. Biz bu eseri kullanırken iki ayrı basımını da karşılaştırmalı olarak ele aldık

⁹⁹ Hatice Palaz Erdemir, *VI. Yüzyıl Bizans Kaynaklarına Göre Göktürk Bizans İlişkileri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s. 7

ve inceledik lakin R.H Charles tarafından hazırlanan eserin yazar bilgilendirmesi daha ayrıntılı olduğu için bu eseri esas aldık. Eserin Hunlar ile alakalı olan kısımlarını tezimizde kullandık.

2.3.9.Theophanes Confessor – Khronographia – Theophanes Confessor’ün Kroniğinde Türkler 284-813

- Theophanes Confessor, Theophanes Confessor’ün Kroniğinde Türkler 284-813, Çev. ve Haz. Hatice Aydın, Kronik Yay., İstanbul 2021

Theophanes Confessor’ın hayatı hususunda diğer yazarların aksine daha çok bilgi sahibiyiz. Bu durum eserlerinin daha iyi yorumlanması açısından önemlidir. Theophanes Confessor, Bizanslı soylu ve zengin bir ailenin çocuğu olarak 760 yılı civarında Bizans’ın başkentinde dünyaya gelmişti. Theophanes onun vaftiz ismidir. Henüz küçük yaşındayken babasının ölümü üzerine imparator V. Constantinus (741-775) tarafından himaye altına alınmıştır. Böylece de kendisine iyi bir eğitim alma imkanı sağlanan Theophanes, aynı zamanda annesi tarafından yetiştirilmiştir.¹⁰⁰ Dönemin önemli bir kültür başkenti olan İstanbul’da eğitim alması yazarın felsefik düşüncelerini etkilemiş olmalıdır. Oluşturulan şartları iyi bir şekilde değerlendiren Theophanes Confessor, küçük yaşlardan itibaren kendisini geliştirmeye çalışmıştır. Zengin ve soylu bir kız olan Megalo ile evlenmesine rağmen eşini ikna ederek dünya işlerini terk etmiş ve eşiyle farklı manastırlarda münzevi bir hayat yaşamaya başlamışlardır. Bu kararı alması yazarın hayatını büyük oranda şekillendirirken aynı zamanda bizlere yazarın düşünce yapısını da sunmaktadır.

En nihayetinde yazar, Sigriane Dağı’nda kendisine ait mülk olan Polichnion Manastırı’nın keşişi olmuştur. Daha sonrasında ise yine kendisinin mülkü üzerine bizzat inşa ettirdiği manastırın bulunduğu yer olan Kalonymos Adası’na taşınmıştır. 6 yıl boyunca kendisini keşişlik ilmine vermiş ve buna rağmen hayatı boyunca kendisini geliştirmeye büyük önem göstermiştir. İkonoklastik kavga ise kendisinin hayatını oldukça etkileyecektir. Bu sebeple zindanlara atılacak ve hayatının son 10 yılını tutuklu olarak geçirecektir. V. Leon’un Bizans tahtını ele geçirdiği zaman 53 yaşında olan Theophanes, oldukça sancılı geçen hastalığına rağmen başkente çağrılınca gitmiştir. Lakin buradan Samothrace’a sürgüne gönderilen Theophanes, sürgünde

¹⁰⁰ Hatice Aydın, *Bizans Kaynağı Theophanes Confessor’un Kroniğinde Türkler : 284-813*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans, İstanbul, 2013, s.3

vefat etmiştir.¹⁰¹ Yaklaşık olarak 60 yıllık hayatının 40 yılını keşiş olarak geçiren yazar, inandığı ilkeleri her koşula rağmen sonsuz savunmuş, hayatı boyunca ilkelerinden vazgeçmemiştir.

Araştırmacıların da hemfikir olduğu üzere yazmış olduğu Khronographia adlı eseri yalnızca Bizans devleti için ana kaynak değil, aynı zamanda Arap fetihleri sonrası Yakınoğu tarihi için de esas kaynaklar arasında görölmektedir. Theophanes'in, Khronographia adlı eserinin yazılmasındaki en büyük etken ise diğer bir tarihçi George Synkellos olmuştur. Onun teşvik ve arzusu ile, yarım kalan kroniğini devam ettirmek amacıyla yazılan bu eser, kendisinden sonraki birçok kroniğe de kaynaklık yapmıştır.¹⁰² Eserin oldukça sade ve anlaşılır bir dili bulunmaktadır.

Theophanes'in kroniğini aynı zamanda Doğu Avrupa'daki Türk Tarihi için de önemli kaynak eserlerden biridir. Eserinde; Hunlar, Ak Hunlar, Sabirler-Sabarlar, Avarlar, Bulgarlar ve Hazarlar hakkında bilgiler verilmektedir. Theophanes'in 7. yüzyıla kadar verdiği bilgiler birçok farklı kaynaklara atfedilirken, 7. yüzyıldan itibaren yazdıkları ise bilinen herhangi bir kaynağa dayanmamaktadır. Bu durum yazarı daha önemli hale getirmiştir. Türk tarihi hakkında yazdıkları için de aynı ehemmiyet geçerlidir. Nitekim 5. yüzyıldaki Hunlar, savaşlar ve Attila'nın ölümüne dair verdiği malumatlar, kuvvetle muhtemel Priscus'a dayanmaktadır. Bizans ordusunda hizmet eden Hunların zikredildiği satırlar ise Prokopios'dan olduğu gibi alınmıştır.¹⁰³

Eser Hatice Aydın tarafından incelenip yüksek lisans tezi olarak çalışılmış, Theophanes'in kroniğinde Türklerden bahseden bölümler çevrilmiştir. Daha sonrasında ise kronik yayıncılıktan basılarak kitap haline getirilmiştir. Bu kitapta Theophanes'in kroniğinin çevirisi öncesinde hem yazar hakkında hem de o dönemdeki Türkler hakkında özetlerin bulunması çok verimli olmuştur. Ayrıca çalışma boyunca akıcı bir dil kullanılmıştır. Theophanes'in kroniğinin çevirisi esnasında ise temiz bir Türkçenin yanı sıra çevirmenin sürekli dipnotlar ile destekleyici bilgiler vermesi

¹⁰¹ Aydın, *Bizans Kaynağı Theophanes Confessor'un Kroniğinde Türkler : 284-813*, s.5

¹⁰² Kemal Bozkaya *Bizans Tarih Yazıcılığı (Başlangıçtan XI. Yüzyıla Kadar)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2017, s.61

¹⁰³ Ali Ahmetbeyoğlu, "Tarihçi Theophanes Confessor ve Eserinin Türk Tarihi Açısından Ehemmiyeti", *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi , 2009, s.295

Theophanes'in daha iyi anlaşılması adına yararlıdır. Böylesine kıymetli bir eserin Türkçeye kazandırılması memnun edicidir.

2.3.10.VII. Konstantin Porphyrogenitus - De Administrando Imperio – Devlet İdaresi

- VII. Konstantin Porphyrogenitus, De Administrando Imperio, Çev. ve Notlandıran İlhan Aslan, Post Yayınevi, İstanbul, 2020

VII. Konstantin Porphyrogenitus Makedon Hanedanının 4. İmparatoru olarak doğmuştu. Mor odada doğan adına sahip olduğu için bakıldığında doğumundan itibaren büyük bir şansa sahipti. Lakin esasında durumlar daha farklıydı. Bizans yöneticisi Leon ile onun dördüncü karısı Zoe Karbonopsina'nın oğlu olarak dünyaya gelen Konstantin Porphyrogenitus doğduğu vakit, Leon ile Zoe evli değildi. Yine de kendisi iktidardaki imparatorların meşru çocuklarının genelde doğdukları, imparatorluk sarayının mor oda olarak adlandırılan yerinde dünyaya gelmişti. Böylece mor oda'da doğan lakabıyla meşru oğul olarak konumunun altının çizilmesini istedi. Kendisi 913 ile 959 yılları arasında Bizans devletinde hüküm sürdü. Onun hayatı oldukça dinamik bir şekilde geçmiştir.

De Administrando Imperio isimli eser ise VII. Konstantine tarafından kaleme alınmış önemli bir eserdir. Eser, kaleme alındığı dönemin dış politika ve devlet yönetimi kaynağıdır. Çalışma zengin bir içeriğe sahiptir.¹⁰⁴ Eserin Türk tarihi açısından da oldukça özel bir yeri bulunmaktadır. Türk tarihi hakkında oldukça kıymetli bilgiler vermektedir ve bu nedenle Bizans kaynakları içerisinde Türk tarihi adına önemli olan kaynakların başında gelmektedir.

Klasik Grekçe olarak kaleme alınan bu eserin 2020 yılında Türkçe çevirisi yapılmıştır. Biz de tezimizde İlhan Aslan tarafından De Administrando Imperio ismiyle 2020 yılında Post yayınevi tarafından yayınlanmış olan bu çeviriyi kullandık. Bu eserin Bizans tarihi alanında çalışan Türk araştırmacılar için yararlı olacağını düşünmekteyiz. Eser, Bizans kaynakları içerisinde özel bir yer almakla beraber tezimizde de istifade

¹⁰⁴ Zahide Ekmekci, *Konstantine Porphyrogenitus'un De Administrando Imperio Adlı Eserinin Çevirisi Ve Yorumlanması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, s.10

etmeye çalıştığımız eserlerden birisidir. Bu alanda çalışan uzmanların kesinlikle istifade etmesi gereken başarılı eserlerin başında gelmektedir.

2.3.11.VI. Leon – Taktika – Taktikler

- Çelik Binnur, 10. Yüzyıl Bizans Kaynakları VI.Leon, I. Nikholas (İstanbul Patriği), Diyakoz Leon'un Eserlerinde Türkler, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020

VI. Leon hakkında elimizde diğer birçok müellifin aksine daha fazla bilgi bulunmaktadır. Bunda kendisinin ileride Bizans tahtına geçecek olması etkili olmuştur. VI. Leon, 19 Eylül 866'da Makedonya'lı I. Basileios ve ikinci eşi Eudokia Ingerina'nın oğlu olarak dünyaya geldi. 870'ten sonra imparatorluğa ortak oldu ve 886'dan 912'ye kadar imparator olarak tahtta kaldı. Ağabeyinin erken yaşta ölmesinden dolayı Leon daha 13 yaşında iken tahtın varisi olmuştu.¹⁰⁵ Aslında bakıldığında hayatı boyunca zorluklarla mücadele etmiştir zira babası ile arasını bir türlü düzeltemediğini bilmekteyiz. Hatta babası kendisini istemediği bir kızla evlendirmiş ve ilişkisi olduğu Zoe'yu da başkasıyla evlendirerek uzaklara göndermişti. Tüm bunlara rağmen 20 yaşında imparatorluk tahtına geçmeyi başaran VI. Leon, daha sonrasında ikinci eş olarak Zoe ile evlenmişti.¹⁰⁶

Lakin bu seferde kendisinden sonra veliaht bırakmada uzun bir süre sorun yaşamıştır. Bir erkek çocuğa sahip olmayı çok dilese de uzun bir müddet bu arzusuna kavuşamamış, doğan erkek çocuğu da doğumdan kısa bir süre sonra ölmüştür. En nihayetinde dördüncü evliliğinde kendisine bir veliaht bırakmayı başarabilmiştir. 905'te bir erkek varisi olan VI. Leon'un VII. Konstantinos isimli oğlu doğmuş ve 15 Mayıs 908'de de oğluna ortak imparator olarak taç giydirmiştir.

Dördüncü evliliği yüzünden kilisede büyük sorunlara sebep olmasına rağmen Makedon Hanedanının 150 yıl daha tahtta kalmasını sağlayan VI. Leon, 12 Mayıs 912'de öldü. Oldukça hareketli bir hayatı olan VI. Leon'un çok farklı alanlardaki yazıları ve engin bilgisi sayesinde daha yirmili yaşlarda "sophotos: en bilge"

¹⁰⁵ Binnur Çelik, 10. Yüzyıl Bizans Kaynakları VI.Leon, I. Nikholas (İstanbul Patriği), Diyakoz Leon'un Eserlerinde Türkler, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020, s.1

¹⁰⁶ Çelik, 10. Yüzyıl Bizans Kaynakları VI.Leon, I. Nikholas (İstanbul Patriği), Diyakoz Leon'un Eserlerinde Türkler, s.3

lakabını aldığını görmekteyiz. Patrik Photios tarafından eğitilen VI. Leon, teoloji ve felsefe ile ilgilenmişti. Kendisinin şiirler, ilahiler, vaazlar ve hitabetler yazdığını ve bunları özel dini bayramlarda Ayasofya kürsüsünden okuduğu bilmekteyiz.¹⁰⁷

VI. Leon tarafından 905 yılında yazılan ve askeri bir el kitabı olarak bilinen Taktika isimli eser ise 10. yüzyıl'a ait Bizans'tan kalma askeri eserlerden birisidir. Bizans devletine ait askeri el kitaplarının çok olduğunu bilmemize rağmen bunların aynı zamanda büyük bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. Bu nedenle bu eser kendi alanı içerisinde daha da özel bir yer almaktadır. Bu eserin hem bir Bizans yöneticisi tarafından kaleme alınması hem de askeri alanda eşsiz bilgiler vermesi, eseri kendi türleri içerisinde kıymetli bir yere koymamızı gerektirmektedir. Aynı zamanda çalıştığımız konu dolayısıyla daha da önemli bir konuma gelmiştir. Taktika isimli bu eserin maalesef ki Türkçe çevirisiyle kitap haline getirilmiş bir çalışması bulunmamaktadır. Bu kitap ayrı bir tez konusu bile olabilir. Biz tezimizde Binnur Çelik'in 2020 yılında yayınlamış olduğu yüksek lisans tezinden yararlandık. Bu tezde VI. Leon'un Taktika isimli eserinin Türkçe tercümesiyle beraber 2 çeviri daha bulunmaktadır. Böylesine kıymetli üç eserin birden tercümesinin yapılması bu alan üzerine çalışanlar için oldukça önemlidir.

2.3.12. Leon Diakonos – The History of Leo the Deacon – Diyakoz Leon'un Tarihi

- Leo The Deacon, The History of Leo the Deacon, Introduction, translation, and annotations by Alice-Mary Talbot and Denis F. Sullivan with the assistance of George T. Dennis and Stamatina McGrath, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Printed in the United States of America, Washington, D.C., 2005

Çalışmamızda isminin Latince halini kullanmayı tercih ettiğimiz Leon'un hayatı hususunda maalesef elimizde fazla bir malumat bulunmamaktadır. Onun hayatıyla alakalı tüm bildiklerimiz kendi eserinde bahsettiği kısa bilgilerden ibarettir. Yaklaşık olarak 950 yılında Efes'te bir piskoposluğa bağlı olan Kaloe'nin küçük şehrinde doğmuştur. Kendisinin genç yaşta İstanbul'a geldiğini bilmekteyiz. Bürokratik bir eğitim aldığını bildiğimiz Leon, 970'ten sonra ise bir "Deacon" olarak atanmıştır. Deacon yardımcı papaz demektir. Hiyerarşik olarak en alt kademede deaconlar bir

¹⁰⁷ Çelik, 10. Yüzyıl Bizans Kaynakları VI. Leon, I. Nikholas (İstanbul Patriği), Diyakoz Leon'un Eserlerinde Türkler, s.5

diğer deyişle diyakozlar yer almaktadır. Bu nedenledir ki Leon'un eserinde nadiren de olsa eski ve yeni lahitten alıntılar yaptığı da görülmektedir.¹⁰⁸ Bu elbette ki dönemin şartları düşünüldüğünde anlaşılır bir durumdur. Yazarların bazılarının din alanında uzman kişiler olması da şaşırtıcı değildir. Dönemin koşulları değerlendirildiğinde bu doğal bir sonuçtur. Bu durum elbette ki onların eserleri incelenirken göz önüne alınması gereken bir husustur.

Leon'un eserini incelediğimizde eseri klasik bir stile sahiptir diyebiliriz. Eser 995 civarında hazırlanmıştır. Kronik, I. John Tzimiskes ve II. Nikephoros Phokas olmak üzere, 959 ile 989 yılları arasını kapsar. Bu tarih, askeri olayların yoğun yaşandığı bir tarihtir. Bu nedenle de çalışmamızda özellikle incelediğimiz kroniklerden birisi olmuştur. Ayrıca bu alanda çalışmaların fazla olmaması Leon'un eserini, askeri tarih araştırmaları için de özel bir konuma getirmektedir. Son yıllarda yapılan araştırmalar, askeri bir tarihçi olan Leon'nun rolü üzerinde odaklanmaya yönelmiş durumdadır. Alexander Kazhdan, Leon'nun tarihinde, büyük savaşçıların kahramanca sergilenişine ve askeri meziyetlerin üstünlüğüne dikkat çekmiştir.¹⁰⁹

İlk bölümlerde de bahsettiğimiz üzere aslında Bizans tarih yazımında askeriye büyük pay düşmektedir zira askerlerin el kitapları şeklinde oluşturulan tüm çalışmalar Bizans devleti içerisinde teşvik edilmiş bu vesileyle de hem dönem içerisindeki savaşlarda başarılar kazanılması arzu edilirken hem de yaşanan olayların kayıtları gelecek kuşaklara aktarılabilmiştir. Bizans devleti bu şekilde savaşlardaki hatalarını inceleyebilmişler ve tekrar aynı hataları yapmamaya özen göstermişler. Bu nedenledir ki bu askeri el yazmalarının göz ardı edilmemesi ve araştırmacılara verilmek istenen mesajın iyi bir şekilde anlaşılması mühimdir. Ayrıca askeri tarih üzerine araştırmacıların teşvik edilmesi ve dönem şartları düşünüldüğünde askeriye'nin önemi üstünde daha fazla durulması gerekmektedir.

Biz de tezimizde askeri çalışmalar için de oldukça önemli olduğunun tekrar altını çizeceğimiz bu eserin, orijinal dilinden Alice - Mary Talbot ve Denis Sullivan tarafından İngilizceye çevrilen nüshasını kullandık. Oldukça yalın ve anlaşılır bir dile sahip olan eserin askeri bir tarihçi tarafından yazıldığından dolayı özellikle üzerinde

¹⁰⁸ Bozkaya, *Bizans Tarih Yazıcılığı (Başlangıçtan XI. Yüzyıla Kadar)*, s.63

¹⁰⁹ Bozkaya, *Bizans Tarih Yazıcılığı (Başlangıçtan XI. Yüzyıla Kadar)*, s.64

durmayı tercih ettik. Aynı zamanda Binnur Çelik'in yüksek lisans tezi olarak hazırladığı "10. Yüzyıl Bizans Kaynakları VI. Leon, I. Nikholas (İstanbul Patriği), Diyakoz Leon'un Eserlerinde Türkler" isimli çalışmasından İngilizce olan asıl nüsha ile beraber karşılaştırılmalı olarak yararlandık. Bu tez çalışmasının Bizans tarihi alanında çalışan uzmanlar adına oldukça faydalı olacaktır. Türk tarihi açısından bu derece önemli olan eserlerin orijinal dillerinden Türkçeye çevrilmesi ve hatta kitap halinde basılmasının oldukça önemli olduğunu düşünmekteyiz. Umarız ki tez vakitte bu eserin de kitap halinde çevirisi Türkçe olarak yayınlanır.

2.3.13. Mikhail Psellos – Khronographia – Mikhail Psellos'un Khronographia'sı
- Mikhail Psellos, Mikhail Psellos'un Khronographia'sı, Çev. Işın Demirkent, TTK Yay., Ankara, 2020

Mikhail Psellos'un hayatı oldukça ilginçtir. Dünyanın ilk büyük hümanisti sıfatına sahip olan Konstantinos Mikhail Psellos, 1018 yılında İstanbul'da doğmuştur. Eğitim hayatı konusunda aile içi anlaşmazlıklar olsa da annesinin ısrarı üzerine yüksek eğitim alması yönünde karar verilmiştir. Hayat şartları gereği meslek hayatına erken başlayan Psellos, Philadelphia (Alaşehir)'da bir hakimin yanında memur olarak göreve başlamıştır.¹¹⁰ Lakin eğitimine devam ettirmeyi hep sürdürmüştür. Bu durumun gelecekte kendisinin hayatını oldukça etkileyeceğinden habersiz kendisini dönemin ilmiyle beslemiştir.

Çağının neredeyse bütün bilgilerini araştıran Psellos, Bizans yazarları arasında oldukça iyi bir örnektir. Psellos, hemen her konuda yazmıştır. Anılarının yanı sıra, söylevler, şiirler, yergiler, mektuplar; felsefe, fizyoloji, fizik hatta gizli bilimler konusunda dahi yazılar kaleme almıştır.¹¹¹ Psellos'un bütün ilimlere karşı içinde duyduğu sonsuz merak ve coşkulu heyecan onun entelektüel kişiliğinin oluşmasını etkilerken aynı zamanda dikkat çekmesini de sağlamıştır. Böylece arkadaşının yardımıyla saraya giren Psellos, önce sekreterlik görevine başlamış sonrasında ise hızla yükselerek sarayın en nüfuzlu kişilerinden birisi olmayı başarmıştır.¹¹²

¹¹⁰ Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, Çev. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2020, s.XV

¹¹¹ Bozkaya, *Bizans Tarih Yazıcılığı (Başlangıçtan XI. Yüzyıla Kadar)*, s.66

¹¹² Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, s. XVI

Mikhail Psellos'un *Khronographia* adlı eseri ise 976 – 1077 yılları arasındaki olayları kapsamaktadır. Eser iki ciltten oluşur. Birinci cilt 976 – 1059 yılları arasındaki bölümleri kapsarken ikinci cilt ise 1059 – 1078 yılları arasındaki hadiseleri içerir. Leon Diakonos'un eserinin devamı niteliğindedir. Eser yedi kitaptan oluşmaktadır. Buna yedi bölüm de diyebiliriz. Eserin tamamında aslında Bizans devletinin dış politikasından ziyade iç dünyasına yani daha çok saray üzerine anlatımlar bulunmaktadır. Lakin bununla beraber yer yer Peçeneklerden, Bulgarlardan, Oğuz ve Selçuklulardan da bahsedilmektedir. Özellikle Psellos, Malazgirt savaşından önce Bizans yöneticisinin Selçuklulara karşı yapmış olduğu ikinci sefere bizzat katılmıştır. Bu sefer esnasında gerçekleşen olayları ise yeri geldiğinde anlatacağını söylediği halde maalesef ki bu konuya değinmemiştir. Olayın bizzat şahidi olan Psellos'un vereceği bilgiler kuvvetle muhtemel oldukça önemliydi. Bu nedenle keşke bu konuya değinseydi demekten kendimizi alamıyoruz. Bunun dışında her ne kadar Malazgirt savaşına katılmamış olsa da yine de savaşa katılanlardan duyduklarını nakletmiştir.¹¹³ Bu da direkt olarak özel duyumlara sahip olduğu için ve birinci elden aldığı bilgileri aktardığı için onun yazdıklarını oldukça değerli kılmaktadır. Verdiği bilgiler Selçuklu Tarihi üzerinde çalışanlar için büyük önem arz etmektedir.

Mikhail Psellos'un *Khronographia* adlı eserinin ilk basımı 1992 yılında Işın Demirkent çevirisiyle Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır. Biz bu özel çalışmanın 2020 yılındaki 3.basımını tezimizde kullandık. Eser her ne kadar saray hayatına odaklanmış bir anlatıma sahip olsa da hem bazı yerlerde bahsedilen Türk askerlerinden dolayı hem de Işın Demirkent'in böylesine güzel bir çalışmasının konumuz gereği kullanılmamasının tezimizin kalitesini düşüreceğinden dolayı tezimizde bu eseri de kullanmayı uygun gördük. Eser Türkiye'de yapılan Bizans kaynaklarının çevirileri hususundaki ilgililerin atlamaması gereken kaynaklardan birisidir. Alanının en güzel örneğini teşkil eder.

2.3.14. Anna Komnena – Alexiad – Alexiad: Malazgirt'in Sonrası

- Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, Çev.Bilge Umar, İnkılap Yay., İstanbul, 2021

¹¹³ Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, s. XII

Anna Komnena ismi Bizans tarih anlayışında özel bir yere sahiptir. Bu isim Bizans devletinin tek kadın tarihçisi ve biyograficisine aittir. Kendisine ait bilgileri yazmış olduğu eserden de öğrenebiliyoruz. Anna Komnena, Komnenos Hanedanlığı'nın kurucusu ve Bizans devletinin yöneticisi I. Aleksios Komnenos'un ve Irene Doukaina'nın kızı ve dokuz çocuğunun ilki olarak 2 Aralık 1083 tarihinde cumartesi günü imparatorluk sarayının kadınlarının doğumlarına özgü Mor Odada dünyaya gelmiş ve Mor Odada Doğan (porphyrogenetos) unvanını almıştır.¹¹⁴ Doğduğu andan itibaren geleceğin imparatoriçesi olarak yetiştirilmiştir. Lakin önüne çıkan bazı engellerden dolayı bu hayali gerçekleştiremeyecektir. Babasının onu, Konstantinos Dukas ile nişanlamasıyla aslında tahtın varisleri de onlar olur. Ancak Anna'nın sonradan doğan en büyük erkek kardeşi, tahtın yolunu, geleneksel yasalar çerçevesinde kesin olarak kapatır. Anna, bir imparatorluk ailesinin ilk çocuğu olmasının en önemli ve değerli imtiyazından cinsiyetinden dolayı faydalanamaz. Zira egemen ideoloji, tahtı ilk doğan erkek çocuğun hakkı olarak kabul eder.¹¹⁵ Tahtın egemenliğinin bazı durumlarda kadınlara da geçtiği görülse de bu durum Anna için mümkün olmamıştır. Zaten bakıldığında kadınların tahta geçmesi meselesi de genellikle çok olağanüstü durumlarda, tahtı yönetebilecek bir erkek lider olmadığı gibi zamanlarda vuku bulmuştur. Bu nedenle bugün bazı bilim insanlarının Bizans devletinin kadın hakları hususunda ayrıcalık verdiği iddiaları esasında gerçeği yansıtmamaktadır. Gösterilen örnekler şartlar gereği gerçekleşmiş bazı istisnalardan başka bir şey değildir.

Tüm bunlara rağmen Anna oldukça hırslı bir yapıya sahipti. Daha küçük bir kızken ailesi felsefe öğrenmesine karşı olmamasına rağmen edebiyatla ilgilenmesini istemedikleri için (imparatorluk kadınları ne kadar ayrıcalıklı olsa da kadınları edebiyatla ya da dönemin ilimleriyle ilgilenmesi istenmemektedir), Anna sarayın harem ağalarından birinin emrinde gizlice çalışmak zorunda kalmıştı.¹¹⁶ Anna, çaba ve hırslının sonucu olarak iyi bir eğitim almıştır. Böylece kendi eğitimine başlangıçtan itibaren sıkı sıkıya sarılan Anna, dönemin birçok ilmini öğrenmeyi de başarabilmiştir.

¹¹⁴ Dilek Maktal Canko, "Bizanslı Bir Kadın Yazarın Gözünden Toplumsal Cinsiyet: Anna Komnena'nın Aleksiad'ına Bakış", *International Journal of Social And Humanities Sciences*, Cilt:2 s.125

¹¹⁵ Hasret Gülkaynak, *Anna Komnena ve Tarihçiliği*, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Yozgat, 2018, s.27

¹¹⁶ Canko, "Bizanslı Bir Kadın Yazarın Gözünden Toplumsal Cinsiyet: Anna Komnena'nın Aleksiad'ına Bakış", s.125

Bu o dönem düşünülduğünde bir imparator kızı için bile güç bir durumdur. Kendisinin de belirttiği üzere Anna, Helen dilini derinlemesine incelemiş, güzel konuşma sanatını ihmal etmeden felsefe ile ilgilenmiş, Aristoteles'in kapsamlı bilimsel yapıtlarını, Platonun diyaloglarını dikkatle okumuş, tinsel yönünü dörtlü bilgi (astronomi, geometri, aritmetik ve müzik) ile zenginleştirmiş eğitimine önem vermiş meraklı ve çok zeki bir kişiydi.¹¹⁷ Anna'nın derin Antik Yunan eğitimine ilgi duyması ve kendisini bu yönde geliştirmesi de kendisiyle alakalı belirtilmesi gereken önemli hususlardan birisidir. Konstantinos Dukas ile olan nişanı bozulduktan sonra ise pek de istekli olmadığı halde anne ve babasının isteğine karşı gelmeyerek, bir diğer Rum soylusuyla, Nikephoros Bryennios ile evlenir.¹¹⁸ Bundan sonrasında ise her ne kadar çabalasa da tahtı ele geçirememiş ve kendisini eğitimine vermeye devam etmiştir.

Güçlü aynı zamanda çok zeki ve iyi eğitilmiş, Bizans'ın tek laik kadın tarihçisi olarak görülen Anna, 1118'de babasının 1123'te annesinin ve 1137'de eşinin ölümünün ardından kendini okumaya, araştırmaya ve yazmaya vermişti. Bu dönemde kendi deyimiyile yazarlık yeteneğini sergilemek için değil önemli bir konunun tarihin karanlık sayfalarında kaybolmasına izin vermemek için Aleksiad'ı yazdı.¹¹⁹ Onun bu eseri yazmasının amaçları arasında bizce vicdani olarak gördüklerini ve yaşadıklarını bir şekilde açıklama çabası içinde olduğunu söyleyebiliriz.

Aleksiad aslında bakıldığında konusu itibarıyla Bizans devletinin yöneticisi yani İmparator Alexios'un hayatını anlatmaktadır. İmparatorun öz kızı Anna Komnena tarafından 12. yüzyılda kaleme alınmıştır. Aleksiad, imparator I. Aleksios Komnenos'un hayatını, kişiliğini, kahramanlıklarını, politik kargaşa ve savaşlarla geçen 12. yüzyılda Bizans devletini yeniden güçlendirmek için gösterdiği çabaları aktarır.¹²⁰ Lakin bununla beraber aslında o dönemde yaşanmış birçok olaya da ışık tutmaktadır. Özellikle o dönemin Anadolu'sundaki Türkler hakkında birinci elden kaynaklar arasında eşsiz bir yere sahiptir. Eserin yazılış amacında her ne kadar Anna'nın babasına olan hayranlığı gözükse de esasında amaç babasını övmek değil,

¹¹⁷ Dilek Maktal Canko, "Bizans'ta Kadın Sanatçılar", *Sanat Tarihi Dergisi*, Nisan 2016, s.125

¹¹⁸ Güllkaynak, *Anna Komnena ve Tarihçiliği*, s.31

¹¹⁹ Canko, "Bizanslı Bir Kadın Yazarın Gözünden Toplumsal Cinsiyet: Anna Komnena'nın Aleksiad'ına Bakış", s.126

¹²⁰ Canko, "Bizanslı Bir Kadın Yazarın Gözünden Toplumsal Cinsiyet: Anna Komnena'nın Aleksiad'ına Bakış", s.127

bahsettiğimiz üzere döneminde yaşananları edebi bir dille anlatmaktır. Bununla beraber Anna gibi tarihsel bir karaktere sahip kişi tarafından kaleme alınması bu eseri başlı başına özel bir yere koymaktadır.

Anna Komnena'nın Aleksiad adlı bu eserinin bizzat Anna'nın kaleminden çıkan nüshasına dair bilgiler yetersizdir. Buna karşılık el yazması olarak temize geçirilmiş ve ardından yayınlanmış örnekleri vardır. Bunlar arasında ulaşılabilir durumda olanlardan bir tanesi, Almanya'da bir manastırın Bizans tarihi kitaplığındaki Annae Comnenae Alexiadis libri XV, Volumes 1-2 1839'dir. Eser, bu konuda uzman olan Ludovicus Schopenus tarafından derlenip düzenlenmiştir.¹²¹ Aleksiad üzerine gerek yabancı araştırmacılar tarafından gerekse Türk araştırmacılar tarafından çalışmalar yapılmıştır. Biz bu eserin "Anna Komnena, Alekxiad : Malazgirt'in Sonrası" ismiyle Bilge Umar çevirisi olup İnkılap kitapevi tarafından 2021 yılında basılan çalışmasını kullandık. Öncelikle böylesine önemli ve özel bir eserin Türkçe çevirisinin olması, bu konu üzerine çalışan tüm araştırmacılar için önem arz etmektedir. Biz de tezimizde bu eserde bahsedilen Türk askerleri ile alakalı kısımlardan yararlandık.

2.3.15. Ioannes Kinnamos–Historia–Ioannes Kinnamos'un Historia'sı(1118–1176)

- Ioannes Kinnamos, Ioannes Kinnamos'un Historia'sı, Çev. Işın Demirkent, TTK Yay., Ankara, 2020

Ioannes Kinnamos adı yalnızca yazdığı eser ile değil yaşadığı hayat ile de oldukça önemlidir. Ioannes Kinnamos kendi ifadesine göre imparator II. Ioannes'in ölümünden kısa bir süre sonra yani 8 Nisan 1143'ten sonra doğmuştu. Henüz daha çok gençken imparatorluk sekreteri "basilikos grammatikos" görevi ile Manuel'in hizmetine girmiş ve imparatorun Anadolu'da Türklere, Balkanlar'da Macarlar ve Sırlara karşı yaptığı savaşlara katılmıştı.¹²² İşte burası oldukça önemlidir. Kendisinin bizzat Türklere karşı yapılan savaşlarda üst düzey bir yönetici görevi ile katılmış olması onun yazdıklarını çok daha mühim bir hale getirmiştir. Kendisinin kaleme aldıkları birinci elden kaynak konumuna geçmiştir. Ioannes Kinnamos'un ölüm tarihi hakkında kesin

¹²¹ Gülkaynak, *Anna Komnena ve Tarihçiliği*, s.46

¹²² Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, Çev. Işın Demirkent, TTK Yay., Ankara, 2020, s.XIX

bir bilgiye sahip olmamakla beraber kendisinin 1203 yılı civarında öldüğü söylenmekte lakin bu iddiayı destekleyen hiçbir kanıt bulunmamaktadır.

Ioannes Kinnamos'un eserinin tezimiz içinde ayrı bir önemi bulunmaktadır zira kendisi eserinde pek çok kez askerlik konusunda en ince ayrıntılara kadar bilgi vermekte, ordu düzeni ve savaş taktikleri hakkında geniş bilgisini sergilemektedir. Kendisi eserinde askerlik sanatının bu dönemde artık bozulmakta olduğunu, Batı'dan alınan uygulamaların geleneksel Bizans askeri sistemini tahrip ettiğini ve ordu kumandanlarının kusurlarını hüznünlü bir şekilde ifade etmektedir.¹²³ Bu aslında Bizans askeri tarih yazımının da oldukça güzel bir örneğidir. Sonuçta eserinin hemen hemen tamamını savaşların anlatımına ayırmış olan Ioannes Kinnamos, bizim de daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz üzere kuvvetle muhtemel askeri kariyere sahip biridir. Zira Bizans asker sisteminde askerlerin ordu ve askeriye üzerine sıklıkla eserler yazdıkları bir gelenek söz konusudur.

Baktığımızda bu eserde Ioannes Kinnamos'un tarih yazımında eski antik yunan yazarı Ksenofonos'u örnek aldığı söylenebilir. Eser 1118 – 1176 arasını dönemi anlatmaktadır. Tarihsel olarak baktığımızda bu dönemin Selçuk Türkleri için önemini altını çizmek gerekir. Bu nedenledir ki birinci elden kaynaklar arasında 12. yüzyıla büyük bir ışık tutan bu eser özel bir konumdadır. Ioannes Kinnamos'un günümüze ulaşan oldukça kıymetli bu eserinin orijinal metni, ilk defa 13. yüzyılda kopya edilmiştir ve bu nüsha 1453 yılına baktığımızda hala İstanbul'daydı. Lakin sonrasında her ne olduysa Vatikan Kütüphanesi'ne götürüldü. Daha sonrasında bu eserin 16. yüzyılda bir, 17. yüzyılda iki kopyası yapıldı.¹²⁴ Eserin Türkçe çevirisi Işın Demirkent tarafından Türk Tarih Kurumu basımıyla ilk kez 2001 yılında yapılmıştır. Bizim tezimizde kullandığımız ise eserin 2020'deki 2.basımıdır. Eserin Türkçe çevirisinin sonunda Komnenos Hanedanı'na ait iki adet soy kütüğünün bulunması ve Bizans dünyasına ait bazı terimleri açıklayan bir ek sözlüğün bulunması ve ayrıca dönemle alakalı haritalar eklenmesi oldukça güzel olmuştur. Böylece hem dönemin anlaşılması kolaylaşmış hem de eserin bilimsellik özellik daha da ön plana çıkmıştır. Ayrıca eserin Işın Demirkent gibi başarılı bir kalemin elinden Türkçeye kazandırılmış olması da önemlidir.

¹²³ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s. XXI

¹²⁴ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s. XXIX

2.3.16. Niketas Khoniates – Historia – Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)

- Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret Işıltan, TTK Yay., Ankara, 2020

Yazarın hayat hikayesini eserinde verdiği bilgiler ışığında izlemekteyiz. Niketas Khoniates 12. yüzyıl ortalarında Denizli yakınlarındaki Khonai (antik Colossai) şehrinde doğmuştu. Henüz daha çok gençken İstanbul'a gelmiş ve burada oldukça iyi bir eğitim almıştı. Bir süre meslek hayatıyla uğraştıktan sonra Bizans devletinde Angelos hanedanının hüküm sürdüğü 1185 – 1204 saraya gelerek burada hem saray memuriyetlerinde hem de idari mekanizmada önemli mevkilere geldi.¹²⁵ Onun hayatıyla alakalı en önemli ayrıntı ise 1204 yılında Bizans devletinin başkentinin Haçlılar tarafından işgal edilmesi gibi bir olaya bizzat şahit olmasıdır. Hayatının son günlerini ise Bizans devletinin kurucusu Theodoros Laskaris zamanında yine devletin saray hizmetinde ve yüksek mevkilerde geçirmiş ve araştırmacıların görüşüne göre 1213 yılında da ölmüştür.¹²⁶ Bizans'ın oldukça çalkantılı ve zor zamanları diyebileceğimiz bir dönemde bizzat olaylara yakından şahit olabilme şansına sahip olan yazar, dönemin en mühim kaynaklarından birisini kaleme almıştır.

Kendisinin gerek idarede gerekse sarayda yüksek mevkilere ulaşmış olması direkt olarak kaynaklara ulaşabilme kolaylığını sağlamıştı. Onun eseri sayesinde hakkında yeterince bilgiye sahip olunamayan Anadolu Selçuklu sultanı Mesud'un zamanı hakkında yani 1116 – 1155 yıllarındaki Anadolu iç olayları ve bu yıllarda Türk devletlerinin Bizans ile siyasi ve askeri ilişkileri bakımından birçok bilgiye ulaşabilmekteyiz. Bu eseri dönemin en önemli birinci derece kaynağı olarak tanımamız gerekmektedir.¹²⁷

Bu eser ilk olarak 1557 yılında Hieronymus Wolf tarafından yayınlanmıştır. Türkçeye ise Fikret Işıltan çevirisiyle ilk olarak 1995 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından kazandırılmıştır. Eser, oldukça akıcı bir Türkçeye sahiptir. Uzun süredir basımı

¹²⁵ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret Işıltan, TTK Yay., Ankara, 2020, s. IX

¹²⁶ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, s. X

¹²⁷ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, s. X

olmayan bu muhteşem çalışmanın 2.basımı 2020 yılında yine Türk Tarih Kurumu tarafından gerçekleştirilmiştir. Biz de tezimizde bu basımı kullandık.

2.3.17.Georges Pachymérés – Syngrafikai Historiai – Relations Historiques – Bizanslı Gözüyle Türkler

- Georges Pachymérés, Bizanslı Gözüyle Türkler, Çev. İlcan Bihter Barlas, ilgi kültür sanat yay., İstanbul, 2019

Georges Pachymérés'in hayatı daha doğumuyla bile dönemin tüm karmaşasını göstermektedir. Kendisi 1242 yılında İznik'te doğdu. İznik'te doğmasının sebebi İstanbul'un Latinler tarafından işgalidir. İznik'in de o dönem mühim bir şehir olması Pachymérés'in hayatını oldukça etkilemiş olmalıdır. Pachymérés, İstanbul'un işgalin üzerine İznik'e göç etmiş İstanbullu bir ailenin çocuğudur. İlk öğrenimini İznik'te tamamlamıştı. 1261'de Latin işgalinin sona ermesi üzerine ertesi yıl İstanbul'a gitti. Burada eğitimine devam etti. Önce Ayasofya Kilisesi'nde papaz yardımcılığı yani diyakozluk yaptı. Ardından papazlar yargıç meclisinde görev aldı ve saraylılar hiyerarşisine girdi. 1265'te Bizans'ta önemli bir makam olan noterliğe yükseldi, 1277'de öğretmen oldu, 1285'te "hieromnemon" makamına geldi. Son olarak Ayasofya Kilisesi dini heyetinin ileri gelenlerinin hiyerarşisi içinde en önemli makam olan ve Ayasofya'ya sığınan kişileri dinleyerek günahlarından arınmaları için ceza veren "protekdikos"luğa yükseldi.¹²⁸ Anlaşılacağı üzere aslında kendisinin dini manada bir eğitimi ve kariyeri bulunmaktaydı. Kendisini oldukça iyi yetiştirmiş, eğitimine özen göstermiş ve kariyerinde hızla ilerlemişti. Lakin bunun dışında devletin ileri gelenlerini yakından tanınması tartışmalara katılmasını da sağlamıştı. Kendisinin ölüm tarihiyle alakalı ise elimizde kesin kayıtlar bulunmamaktadır. Eserinin 1307 olaylarıyla kesilmiş olmasından dolayı kuvvetle muhtemel bu tarihten sonra 1310 yılı gibi öldüğü tahmin edilmektedir. Zaten bu sırada kendisinin altmış beş yaşına gelmiş olması bir hastalığın ya da başka bir sebepten dolayı ölmüş olma olasılığını arttırmaktadır.

Georges Pachymérés hayatı boyunca birçok eser kaleme almıştır. Lakin onun Türk ve İslâm tarihi açısından en önemli eseri 1260-1307 yılları arasını kapsayan Syngrafikai Historiai adlı kitabıdır. Eser, İstanbul'un 1261'de Bizanslılar tarafından yeniden

¹²⁸ Levent Kayapınar, "PACHYMERES, Georgios Osmanlılar hakkında bilgi veren ilk Bizans tarihçisi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 34.cilt, 2007, s.139

alınmasından sonra VIII. Mikhail (1259-1282) ve II. Andronikos (1282-1328) dönemi tarihinin en güvenilir ve en ayrıntılı kaynağıdır. Lakin bunların dışında Türk tarihi açısından da oldukça önemli bilgiler vermektedir. Pachymeres isminin en önemli özelliği, 27 Temmuz 1302'de gerçekleşen Bafeus (Bapheus) savaşında Osman Bey'den bahseden ilk tarihçi olmasıdır. Ancak eserinde sadece Osmanlılar'dan bahsetmez. Türk kavimlerinden olan Bulgarlar'a, Kumanlar'a, Memlükler'e, Moğol ve Tatarlar'a, Selçuklular'a da değinir. Birçok Türk beyinden ayrıntılarla bahseder.¹²⁹ Bu nedenle onun eseri tezimizde kullandığımız son Bizans kaynağı olmuştur.

Georges Pachymérés'in aldığı eğitim ve edebiyata olan eğilimi onun tüm eserlerinde açıkça görülmektedir. Yazarın ne çok yalın ne de İncil'deki gibi karmaşık bir anlatım tarzı vardır. Onun anlatım tarzı için genellikle çok ustaca yorumu yapılmaktadır. Kendisinin hatipleri bile etkileyen bir yönü bulunmaktadır. Bizim tezimizde kullandığımız eseri *Relations Historiques*'la baktığımızda anlatım şekliyle yazarın Yunan tarih geleneğini takip ettiği görülmektedir.¹³⁰ Georges Pachymeres "Relations Historiques" adlı eserinde dönemini oldukça tarafsız bir şekilde ele almıştır. Bu eser döneminin en iyi Bizans kaynağıdır diyebiliriz.

Şimdiye kadar eserin on üç nüshası bilinmektedir. Bunların büyük bir kısmı birbiriyle uyum göstermekle birlikte zaman zaman farklılıklar da görülür. Bu da kuvvetle muhtemel ayrı dönemlerde yazılmalarından kaynaklanmaktadır. Eserin modern bir edisyonu Vatikan, Paris, Tübingen ve Atina gibi şehirlerin kütüphanelerinde muhafaza edilmektedir. Eserin on yedi yazma üzerinde karşılaştırmalı çalışma yapılarak ve *Vaticanus Berberinianus graecus* 203 nüshası temel alınmak suretiyle Vitalien Laurent ve Albert Failler tarafından nüshası çıkartılmıştır. Pachymeres'in eserinin metni bu son baskıda dört cilt halinde yayımlanmıştır, V. ciltte indeksi verilmiştir. İlk dört ciltte orijinal Yunanca metin tek numaralı sayfalarda gösterilirken Fransızca çevirisi çift numaralı sayfalarda yer almıştır.¹³¹ Bu yayımın oldukça başarılı olduğu

¹²⁹ Kayapınar, "PACHYMERES, Georgios Osmanlılar hakkında bilgi veren ilk Bizans tarihçisi", s.139

¹³⁰ Georges Pachymérés, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, Çev. İlcan Bihter Barlas, ilgi kültür sanat yay., İstanbul, 2019 s.26

¹³¹ Kayapınar, "PACHYMERES, Georgios Osmanlılar hakkında bilgi veren ilk Bizans tarihçisi", s.140

söylenmektedir.¹³² Lakin biz maalesef Fransızca bilmediğimiz için bu çalışmadan yararlanamadık. Bizim tezimizde kullandığımız kaynak, Georges Pachymérés'in Bizanslı Gözüyle Türkler isimli ve İlcan Bihter Barlas çevirisiyle ilgi kültür sanat tarafından 2019 yılında basılmış olan çalışmadır. Bu çalışmanın da esas aldığı az önce bahsettiğimiz Vitalien Laurent ve Albert Failler tarafından çıkartılan nüshadır. Bu nedenle oldukça başarılı bir çalışma olmuştur.

4.Dönemin Önemli Bir Kroniği Willermus Tyrensis Willermus Tyrensis – Historia Rerum İn Partibus Transmarinis Gestarum

- Willermus Tyrensis, Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği (Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar), Çev. Ergin Ayan, Ötüken Yay., İstanbul, 2016

- Willermus Tyrensis, Haçlılar Türkler Karşısında Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III. (1143 – 1184), Çev. Ergin Ayan, Kronik Yay., İstanbul, 2019

Willermus Tyrensis'in kroniği her ne kadar Bizans kronikleri arasında geçerse de Bizans kroniklerinin karşılaştırılmaları açısından kullanışlı bir çalışmadır. Eserin asıl amacının haçlıları anlatmak olduğu isminden de anlaşılmaktadır lakin bu esnada Türkler ile alakalı verdiği bilgiler de bizim tezimiz kapsamında yararlı olmuştur. Bu nedenle bu eseri de Bizans kronikleri haricinde kullanmayı uygun gördük.

Willermus Tyrensis'in kim olduğuna bakacak olursak eğer, kendisi Kudüs Krallığında Kral Amaury (1163-1174) ve oğlu Balduin (1174-1185)'in hükümdarlıkları sırasında yaşamış bir kişiydi. Kendisinin 1130 yılında Kudüs şehrinde doğduğunu ve 1146'da Avrupa'ya giderek oradaki okullarda eğitim aldığını bilmekteyiz. Bu durum kuvvetle muhtemel onun dünya görüşünü de oldukça etkilemiştir. Avrupa'daki eğitimi esnasında diplomasi de öğrenmiş ve bu meziyetini Kudüs'e tekrar döndüğü zaman kullanmıştır. Kendisinin hayatı hakkındaki tüm bilgileri diğer pek çok yazarımızda olduğu gibi yine kendisinin yazdıkları ve çalışmaları vasıtasıyla öğrenmekteyiz. Willermus Tyrensis bir din adamı ve aynı zamanda krallığın sadık bir hizmetkârı olarak yüksek mevkilerde bulunmuş bir şahsiyetti.¹³³ Birçok farklı görevlerde

¹³² Georges Pachymérés, *Relations Historiques*, Translated with an Introduction and Notes by Vitalien Laurent and Albert Failler, Paris, 1984, https://ia801706.us.archive.org/10/items/cfhh-11.1-nicetae-choniatae-historia/CFHB%2024.1_Pachymeres%2C%20Book%201-3.pdf, (30.03.2022).

¹³³ Willermus Tyrensis, *Haçlılar Türkler Karşısında Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III. (1143 – 1184)*, Çev. Ergin Ayan, Kronik Yay., İstanbul, 2019, s.18

bulunmasına rağmen bakıldığında aslında siyasi kararlarda pek de etkili olamamıştır. Bunun nedeni iktidarın uzun bir süre rakiplerinin elinde olmasından kaynaklanmaktadır. Kilise hayatının yanı sıra elçilik görevlerinde de bulunduğu söylenen yazarın ölüm tarihi hususunda bir uzlaşma sağlanamasa da kendisinin 1185'te öldüğü düşünülmektedir.

Eserlerinin isminden de anlaşılacağı üzere aslında bu eserler konumuzdan ziyade Haçlı tarihi üzerine yapılan çalışmalarda kullanılan bir kaynaklardır. Lakin eserlerin bazı yerlerinde Türklerden bahsedildiği için biz bunları da kullandığımız kaynaklar arasına almaya karar verdik. Aslında bakıldığında Başpiskopos Willermus'un kaleme aldığı bu kronik Ortadoğu ve Anadolu Türk Tarihi açısından zengin bilgiler içermektedir. Willermus Tyrensis'in eseri başlangıçta çok geniş bir okuyucu kitlesine ulaşamamıştır. Sadece dokuz tam bir de eksik kopyası biliniyordu. Ancak eser Latineden Fransızcaya çevrildikten sonra çok büyük önem kazanmıştır. Eserin Fransızca çevirisinin 1223'te yapıldığı söylenmektedir ki ilmi teamüllere bakıldığında bu oldukça erken bir tarihtir.¹³⁴ Willermus Tyrensis'in eserinin Latince orijinali ilk olarak 1549'da Basel'de basılmış ve 1564'te tekrar basılmıştır.

Willermus Tyrensis'in Kroniği'nin Türkçeye çevrilip basılması aslında üç kitap oluşacak şekilde planlanmıştır. 3 kitabın da çevirisi Ergin Ayan tarafından yapılmış olmasına rağmen bu 3 kitapta farklı yayınevleri tarafından basılmıştır. Bu basımlarda çevirmenin önsüzü, Willermus Tyrensis'in hayatı ve eseri hakkında bölüm ve kaynakça bulunmaktadır. Birinci eser; 1095'ten 1184 yılına kadar geçen olayları "Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği (Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar)" ismiyle Ötüken yayıncılık tarafından yayınlamışlardır. Biz de bu eserin 2016 yılındaki basımını tezimizde kullandık. İkinci kitap ise, "Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II (Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine Kadar (1099 – 1143) ismiyle Gece Kitaplığı yayınevi tarafından basılmıştır. Biz bu eserde konumuzla alakalı çok bir bilgi olmadığından dolayı tezimizde kullanmamayı tercih ettik. Üçüncü kitap ise Haçlılar Türkler Karşısında Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III. (1143 – 1184) ismiyle Kronik yayıncılık tarafından basılmıştır.

¹³⁴ Willermus Tyrensis, *Haçlılar Türkler Karşısında Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III. (1143 – 1184)*, s.16

Biz tezimizde bu eserin 2019 yılındaki basımını kullandık. Çevirmenin sıklıkla gereken yerlerde açıklayıcı ifadelerle eklemeler yapması eserlerin akıcılığı açısından oldukça faydalı olmuştur. Ayrıca yer isimlerinin Türkçe karşılığının parantez ile verilmesi de esere büyük bir katkı sağlamıştır. Lakin şahsi görüşümü belirtmek isterim ki birbirlerinin devamı olan ve birbirlerini tamamlayan bu eserin üç ayrı döneme ayrılıp üç farklı kitap halinde basılması ayrıntılar açısından olumlu olmuşken üç farklı yayınevi tarafından basılması ise bizce çok da iyi olmamıştır. Zira tamamlayıcılık açısından hoş olmamaktadır. Yine de böylesine bir emeğin göz ardı edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle bu eserlerinde Türklerden bahseden kısımlarını tezimizde kullanmayı tercih ettik.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİZANS KRONİKLERİNE GÖRE TÜRK TOPLULUKLARINDA ASKERİ YAPI (V. VE XIII.YÜZYILLAR ARASI)

3.1.Türk Tasviri

Tarihi vesikaların çoğunda Türklerin tasviri oldukça ilginç bir yer almaktadır. Özellikle batı kaynaklarının çoğundaki Türk tasviri kesinlikle iyi analiz edilmelidir. Asker – Millet anlayışına sahip Türk milletinin her bir ferdi aynı zamanda Türk askeri sisteminin de bir parçası durumundaydı. Örneğin, tasvirlerde çoğunlukla bahsedilen Hun-Türk figürü sıradan bir Hun betimlemesinden ziyade bir Hun askeri betimlemesidir. Dönemin şartları düşünüldüğünde ise Hunların çoğunun zaten asker olduğunu da göz önünde tutmamız gerekir. Bu nedenle kaynaklardaki Türk tasvirleri aynı zamanda kaynakların Türk askerlerine olan bakışını da yansıtmaktadır. Türk askerlerinin biçimini anlayabilmek adına kaynaklardaki Türklere bakış açısının bu nedenle iyi anlaşılması gerekir. İlk olarak Aziz Efraim, Hunların İncil’de sözü edilen, İshak peygamberin ileride geleceğini söylediği Gog ve Magog halkı olduğunu söylüyordu. Aziz Efraim, Hunlara dair; “*Hunların çocuk eti yediklerini, kadın kanı içtiklerini, haykırıışlarının aslan kükremesine benzediğini yazıyor, gökle yeryüzü arasında küheylanlarının sırtında bir görünüp bir kaybolduklarını, tüm halkı dehşete düşürdüklerini, bir sel felaketi gibi tüm bölgeyi kapladıklarını belirtiyordu. Kimse, ama kimse Hunların silahlarına karşı koyamıyordu.*” Bu tasvir Hunlara dair batı literatüründeki ilk saptamalardır.¹³⁵ Türk askerlerinin gücü ve savaşlardaki başarıları, kaynaklara olağanüstü olarak geçmiş ve hatta onların insan olamayacağı şeklinde bir düşünce olarak yansımıştır. Onların silahlarına karşı koyamamanın nedeni olarak bir olağanüstülük aranmıştır.

¹³⁵ Gyula Németh, *Attila ve Hunlar*, Çev.Tarik Demirkan, Kömen yay., Konya, 2014, s.61

Romalıların Türkler ile karşılaşması sonucunda Hunların Avrupa’da görüldükleri ilk zamanlara dair bilgiler veren ilk kaynak olan Ammianus Marcellinus’un Roma Tarihi isimli eserinde de oldukça dikkat çekici bir Türk tasviri bulunmaktadır. Ammianus Marcellinus Türkleri; ‘‘Çocukların yanaklarına, zamanı geldiğinde çıkan saçları uzadığında buruşuk yara izleriyle durdurulsun ve tıpkı hadımlar gibi herhangi bir sakal ve güzellik olmadan büyüsünler diye, doğdukları andan itibaren demirle derin bir şekilde iz açılır. Bütün Hunlar derli toplu ve kuvvetli uzuvlara ve kalın boyunlara sahiptir ve öylesine acayip ve biçimsizlerdir ki bunların iki ayaklı yaratıklar veya baltayla kaba bir şekilde kütük gibi yontulmuş, köprü yaparken kullanılan betonlar olduğunu sanırsınız¹³⁶’’ şeklinde tanımlamaktadır. Anlayacağınız üzere bu tanım oldukça taraflı ve bilimsel açıdan yoksun bir tanımdır. Öncelikle Ammianus Marcellinus’un eserinde Hunlar hakkındaki verilen bilgilerin kaynağı bulunmamaktadır. Yazarın, Türklerin sakalının olmamasının nedeni olarak onların güzellik istememelerine bağlaması çıkarımı tamamen kendi şahsi yorumunu ifade etmektedir. Bugün baktığımızda Türklerin anayurdu olan Türkistan coğrafyasında yaşayan insanların kuvvetle muhtemel iklim ve coğrafi şartlar sebebiyle tüyelerinin az çıktığı tespit edilmektedir. Bunun nedeni bölgeyle alakalı olmalıdır. Ammianus Marcellinus’un gözlemlediği sakalsızlığın sebebi de bundan kaynaklı olabilir. Bunun dışında savaşçı bir millet olan Türklerin yüzlerinin yara bere içinde olması da şaşılacak bir durum değildir. Elbette ki yerleşik bir hayata sahip olan birisinin hayatı savaşlarla geçen ve hatta bizzat hayatlarının savaş olduğu insanlara bu kadar şaşırması normaldir. Ayrıca büyük bir tehdit olarak gördükleri Türklere karşı ilk izlenimleri korku ve dehşet temellidir. Bu nedenle Türklerden bahseden Bizans kaynaklarının Türk tasvirlerinin çoğunda tabiri caiz ise öcü ya da canavar betimlemelerini kullanmalarının psikolojik temelinde korku yatmaktadır. Elbette durumu sadece buna bağlayamayız. Burada yaşam tarzlarının farklılığından dolayı Roma’yı dünyanın merkezi ve kalanları dış dünya olarak görme durumu da bulunmaktadır.¹³⁷

Jordanes de Türklere dair güzel şeyler söylememektedir. Lakin onun söyledikleri bizim bazı iddialarımızı destekler niteliktedir. Jordanes’e göre; ‘‘Hunların yüzü korku verecek kadar siyah renkli ve bir insan yüzünden çok yamru-yumru bir topacı

¹³⁶ Ammianus Marcellinus, *Roma Tarihi*, Çev. Samet Özgüler, Historia Yay., İstanbul, 2019, s.583

¹³⁷ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Turhan Kaçar, ‘‘Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Barbarların Görünüşü’’, XIV. *Türk Tarih Kongresi Bildiri Kitabı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2005, s. 84 - 90

andırıyor. Gözlerinin bulunması gereken yerde neredeyse nokta gibi bir şey bulunuyor.” Türklerin sakal ve bıyıkları olmadığı konusunu Jordanes de ifade etmekte. Bununla alakalı; ‘‘sakalsız yaşlanırlar ve gençlerin yüzü kılıcın çarpması yüzünden güzellikten yoksundur. Sakalın doğal güzelliğini yara izleri bozar¹³⁸’’ şeklinde anlatıyor. Bizim de ifade ettiğimiz üzere Türklerin yüzlerindeki yara izlerinin büyük bir sebebi sürekli savaş halinde olmalarından kaynaklanmaktaydı. Jordanes’in Türkler hakkındaki tasvirlerine tekrar dönecek olursak eğer Türkleri; ‘‘vücutları küçük, ama buna karşın çok kıvraklar, çok iyi ata biniyorlar. Omuzları çok geniş, her an ok atmaya hazırlar, boyunları kaslı ve gururla başlarını dik tutuyorlar¹³⁹’’ şeklinde tanıtmaktadır. Onun bu ifadeleri Türk askerinin çevikliğine karşı oluşan hayranlığı göstermektedir. Jordanes’in Attila tasviri de şöyledir; ‘‘Attila kısa boylu, göğsü kaslı, geniş, kafası büyük, gözleri ufak, sakalı köse, burnu basık, yüz rengi soluk’’. Bu tasvirin genellikle klasik bir Türk tasviri olduğu kabul edilmektedir. Şair Claudianus’a göre de, Hunların dış görüşünü çok çirkindir. Sidonius’ a göre, Hunların çocukları bile çirkin. Kısa ve bodur vücutlarının üstünde küçük bir baş taşıyorlar. Gözleri birbirinden uzak ve alınlarının altındaki çukurda kayboluyor. Bu gözlerin birer nokta gibi olduğunu o da belirtiyor. Yüzleri geniş ve burunları neredeyse yok gibi. Vücutlarının üst kısmının olağanüstü derecede gelişmiş, omuzlarının ise çok geniş olduğunu o da belirtiyor. Yürüdükleri zaman orta boylular, ama ata bindiklerinde uzuyorlar, diye tanımlıyor Hunları.¹⁴⁰ Bu kısımda asıl değinilmesi gereken hususun güzellik kavramı olduğu düşüncesindeyiz. Elbette ki güzellik tanımlaması toplumdan topluma ve hatta kişiden kişiye bile değişmektedir. Bu nedenle burada bariz bir şekilde görülen aşağılamanın Hunların çirkinliğinden ziyade bir propaganda şeklinde olduğu düşüncesindeyiz. Elbette ki tasvirlerin bir kısmı değerlendirilebilir. Kaslı bir vücut oluşumunun Hunların savaşçı bir topluluk olması sonucu olduğu muhakkaktır. Sürekli ok atan, kılıç sallayan insanların omuzlarının kaslanması ve genişlemesi tahmin edilebilir.

Bizans devletiyle ilişkileri daha yoğun olduğundan olsa gerek Bizans kaynaklarındaki Ak Hunlar tasviri ise daha ılımlıdır. Bizans kaynaklarında Ephtalitler olarak geçen Ak

¹³⁸ Jordanes, *The Gothic History of Jordanes*, Translated with an Introduction and Notes by Charles Christopher Mierow, Oxford University Press, London, 1915, s.87

¹³⁹ Németh, *Attila ve Hunlar*, s.61

¹⁴⁰ Németh, *Attila ve Hunlar*, s.61

Hunlar için Prokopios, ‘‘*Hunlar arasında beyaz bedene ve çirkin olmayan çehrelere sahip yegane olanlarıdır. Ayrıca yaşam şekillerinin soydaşlarına benzemediği, onlar gibi vahşi bir hayat sürmedikleri doğrudur; nitekim bir hükümdar eliyle yönetilirler, adil bir yasaya sahiptirler...*¹⁴¹’’ der. Oysaki Türkler tarih boyunca Türk töresiyle yönetilmişler ve adil kanunlara sahip bir millet olmuşlardır. Bu nedenle sadece Ak Hunlar değil tüm Türkler için bu yorum yapılabilir. Prokopios’un sadece Ak Hunları bu şekilde tasvir edip diğer Türklerin vahşi oldukları konusundaki iddiasının asılsız olduğunu diğer kaynaklar kanıtlamaktadır. Ayrıca bu dönemde Bizans devletine gerçekleşen Türk akınları, Prokopios’un Türklere karşı ön yargı oluşturmaya sebep olmuş olmalıdır.

Kaynaklardaki bu açıklamalarının üzerine tartışılması gerektiği kanısındayız. Buradaki Hunların insanüstü bir betimleme ile tasvir edilmesinin kesinlikle üzerinde durulması gerekir. Batı dünyasının masalsı bir hayal gücüne sahip olduğu bilinmesine rağmen betimlemelerden anlaşılacağı üzere Hunlara karşı duyulan korkunun şiddeti görülmektedir. Bu durum kaynaklara açık bir şekilde yansımış ve Türk tasvirinin oluşmasını da etkilemiştir. Bunun en büyük kanıtı Türkleri bir canavar olarak betimleyen Ammianus Marcellinus’un bile sonrasında; ‘‘*böyle yavuz bir düşman, dünyanın belirsiz bir köşesinden ansızın çıkıp önüne ne gelirse silip süpüren korkunç bir güç ne görülmüş ne de duyulmuştur*’’¹⁴² şeklinde yazdığı gözüküyor. Ayrıca betimlemelerde dikkati çeken hususların da aslında Asya halklarının genel fiziksel özellikleri olduğunu görmekteyiz. Burada bize göre ayrıca Hunların Asya kökenli bir halk olduğunun da en basit şekliyle kanıtı sunulmuştur.

Sonuç olarak batı kaynaklarında Hunların tabiri caiz ise öcü gibi bir betimlemesi bulunmaktadır. Bunun büyük bir nedeni de Hunların savaşçı bir topluluk olmasıyla ilgilidir. İlerleyen süreçte ise batı literatüründe Türk’e bakış açısında fazla bir değişiklik olmadığı aşikârdır. Bilindiği üzere toplumların hafızaları çok kuvvetlidir. Batı dünyasının bilinçaltında da şahsi görüşümüze göre büyük bir Türk korkusu ve düşmanlığı bulunmaktadır. Bundan mütevellit gerek batı kaynaklarının tahlili

¹⁴¹ Prokopios, *Savaşlar Üzerine En Önemli Anlatı*, Çev. Törebey Günaydın, Post Yay., İstanbul, 2021, s.14

¹⁴² Franz Altheim, *Asya'nın Avrupa'ya Öğrettiği*, Çev.Emin Türk Eliçin, may yay., İstanbul, 1967, s.36

sırasında gerekse batı ile gerçekleşen tarihi olaylar ele alınırken bu durumun daima göz önünde tutulması gerektiği kanısındayız.

Hunların kaynaklara en büyük yansıması cesaretleridir. Kaynakların çoğunda cesur savaşçılar olarak geçen Hunların hepsi aynı zamanda birer asker olarak görülmekteydi. Bunlar aslında sıradan askerler değildi. Priscus bir anlaşmazlık sonucunda İskitlerin öldürülmeye başlandığını anlatır. İskitler aldatmanın ve ihanetin niyetini anladıkları zaman, kendi güçlerini birleştirmişler ve Romalılarla dövüşmeye başlamışlardı. Büyük bir çatışma söz konusuydu. Bu sırada düşmanları kendi kısımlarında bulunan İskitleri yok ettiler. Fakat Priscus'un aktardığına göre, *“savaş diğer generaller için pek kolay olmamıştı, çünkü onların gözündeki barbarlar cesurca dövüşmüş ve sonuçta sağ kalanlar Roma hatlarını yarararak ablukadan kaçmayı başarmıştı.”*¹⁴³ İşte daha ilk yakınlaşmalarda İskit askerine karşı bakış açısı buydu. Cesur ve özgürlüklerine düşkün iyi askerlerdi. Mücadele etmenin zor olduğu bir millet olarak görülmekteydiler.

Karşılaştıkları andan itibaren kaynaklarda bundan bahsedilmişti. Strategikon adlı eserde, *“İskitlerin yaşam tarzlarıyla ve ilkel düzeyde olan örgütlenme biçimleriyle aslında tek bir millet oldukları söylenebilir. Bu halklardan sadece Türkler ve Avarlar askeri örgütlenmeyle uğraşır; bu da onları meydan savaşlarında daha güçlü kılar. Elleri çoğu işe yatkın ya da hünerli değildir; düşmanlarına karşı kahramanca mücadele etmek dışında hiçbir şeyde kendilerini geliştirememişlerdir. Avarlar ise hain, sinsi ve askeri konularda oldukça deneyimlidirler.”*¹⁴⁴ şeklinde geçer. Burada da açıkça görüldüğü üzere Bizanslılar Türklerle karşılaştıkları andan itibaren onların askeri yönlerine hayran kalmaktan kendilerini alamamışlardır. Bu örgütlenme dışındaki yorumlarınsa karalama çabası içerdiği söylenebilir zira yaptıkları yorumların altını doldurabilecek bir örnekleri yahut kanıtları bulunmamaktadır. Ayrıca yazarın Türkleri henüz tam olarak tanımadığı ortadadır. Avarları Türklerden ayrı olarak betimlemesi yazarın bilgisinde eksik olduğunu gösterir.

Jordanes'in Attila tasviri ise oldukça ilginçtir. O, Attila için, *“Milletleri sarsmak için dünyaya gelmiş bir adamdı. Bir şekilde onun hakkında tüm kötülüklerin başı olduğuna dair korkunç fısıltılar geliyordu. Yürüyüşünde kibirliydi, gözlerini oraya buraya*

¹⁴³ Priscus, *Fragmenta Et Excerpta: Attila ve Bizans Tarihi*, s.213

¹⁴⁴ Mauricius, *Strategikon: Bizans Kültüründe Strateji Sanatı*, s.155

*devirirdi, gururlu ruhunun gücü vücudunun hareketlerinde ortaya çıkardı. O, gerçekten savaş aşığıydı ancak eylemlerinde öğütleri güçlü, yalvaranlara karşı lütufkar ve bir kez koruması altına aldıklarına karşı yumuşak huyluydu*¹⁴⁵,’ der. Onun bu tarifi Attila’nın çok iyi bir savaşçı olmasına rağmen savaştan ziyade barış taraftarı olduğun da bir göstergesidir. Kendisine boyun eğdikleri sürece toplulukları yok etmek arzusunda olmamış, bilakis Türk adalet ve töresini tüm dünyada yaşatmaya çalışmıştır. Jordanes’in tasvirindeki Attila’nın gururlu halleri aslında klasik bir Türk savaşçısının genel portresini de sunmaktadır.

Baktığımızda genel olarak, Hunların ırk olarak çirkin, medeniyete sahip olmayan, hiçbir bilgileri bulunmayan, sanata vaziyetleri el vermeyen insanlar olarak düşünüldüğü görülmektedir. Lakin Hunlar hakkındaki dış tasvirler iki farklı boyuttan değerlendirilmelidir. Bir kısım çağdaşları Hun erkeklerinin büyük kısmının kısa boylu, nispeten koca kafalı, kalın boyunlu, geniş omuzlu, çıkık yuvarlak göğüslü, bodur ve uzunca gövdeli, kısa bacaklı olduklarını düşünmüşlerdi. Ufak yapılı ve kuvvetli Romalıların gözünde Hunların küçük cüsseleri fazla yadırganmamışsa da, Romalılar onların tıknaz vücutlarını biçimsiz bularak, onları ağaç kütüğü veya ayılara benzetmişlerdi. Halbuki Sidonius Appollinaris Hunların güzel olduklarını, at üzerinde oturdukları zaman uzun boylu gözüktüklerini yazmıştır. Got kroniği ise, Romalıların uzun sıriklara benzeterек alay ettikleri Gotların iri cüssesini güzellik örneği olarak görmüş, ufak, çirkin ve gösterişsiz vücutlu olarak tasvir ettiği Hun insanını Gotlarla karşılaştırarak, onları insana benzetememiştir. Yazarların tariflerine göre bozkırda güneşin ve rüzgârın kavurduğu Hun simasının, daha çok ormanlarda yaşayan Gotlardan daha esmer olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁶ Lakin büyük araştırmalar sonucunda Hun mezarlarından çıkan örnekler hakir görülecek bir insan tipine delalet etmemiştir. Aksine kaynaklarda bahsedilen anlatıların çoğunun abartmalardan oluştuğunu arkeolojik kazılar kanıtlar niteliktedir. Antik yazarların abartılı Hun tasvirleri yaptıkları ortadadır. Hunları bizzat görenlerin anlattıkları onlardan tamamen farklıdır.

John Nikiu’nun Chronicle isimli eserinde öncelikle meydana gelen sel felaketlerine değinir. Lakin onların gözünde bundan da beter bir Hun felaketi vardır. Sonrasında şaşılacak şekilde Hunların lideri Rua’nın yıldırım çarpması sonucu ölümü gerçekleşir.

¹⁴⁵ Jordananes, *The Gothic History Jordanes*, s.102

¹⁴⁶ Ahmetbeyoğlu, *Tarihi Kaynaklardaki Hun ve Attila Algısı Üzerine Değerlendirme*, s.15

Gökten gelen ateşle yok edilen ordu sonucu başarı elde edilmiştir. Bunun üzerine Theodosius, Proclus'a ve tüm din alimlerine, "bu zafer için Tanrı'ya dua etmeleri gerektiğini" söyler.¹⁴⁷ Burada Hunlar selden bile daha korkunç bir felaket olarak tanımlanmış ve sel felaketinden sonra değil Rua'nın ölümünden sonra Tanrı'ya dualar edilmişti.

Hunları büyük bir felaket ya da canavar olarak tasvir etmek yalnızca Bizans kaynaklarına özgü değil aynı zamanda tüm batı kaynaklarında da görülen bir tanımlamadır. Özellikle batılı toplulukların ilk kez karşılaştıkları Avrupa Hunlarının dış görünüşlerine dair kaynaklarda bolca enteresan tasvirler bulunmaktadır. Örneğin, Orta Çağ Bizans tarihçilerinden Vincentius Bellovacensis (Vincent de Beauvais), "Hunların ufak-tefek ve kara bir ırk olduklarını, beşeri konuşma seslerinden habersiz olduklarını, yüzlerinin şekilsiz olup adeta bir et yığınının benzediğini ve yüzlerinde göz yerine iki nokta bulunduğunu, böylece savaşta yenemeyecekleri insanları simalarının korkunçluğu ile dehşete düşürerek kaçırdıklarını"¹⁴⁸ yazmıştır. Bu genel tasvir Orta Çağ batı kaynaklarının genelinde bu şekilde görülmektedir. Lakin unutulmaması gereken husus, bu kaynakların sahipleri olan kavimlerin Türklere düşman olmasıdır.

Buna rağmen ilk kaynaklarda Türklere yeteri kadar tanınmamışlardır. Hatta Türk askerlerinin hangi kavme ait oldukları da bazen karıştırılmıştır. Patricius Trajan¹⁴⁹ kroniğinde, "İskitlerin, yerel dilde Gotlar olarak adlandırıldıkları"¹⁵⁰ ifade edilmektedir. Kuvvetle muhtemel Patricius Trajan İskitlerin yaşadıkları bölgeden dolayı Türklere ve Gotları karıştırmış ve bundan dolayı böyle bir hata yapmıştır.

Bir sınıflandırmayı da Leon Diakonos'da yapmaya çalışmıştır. The History of Leo the Deacon adlı eserinde Türklere sınıflandırmıştır. Bunun için klasik terimler kullanılır demektedir. "Bulgarlar, İskitler ve Hunlar için Mysialılar (Mezya)"¹⁵¹ demektedir.

¹⁴⁷ Felege-Selam Solomon Yirga, *The Chronicle of John of Nikiu: Historical Writing in Post-Roman Egypt*, Graduate Program in History, The Ohio State University, Ohio, 2020, s.79

¹⁴⁸ Aydın, *Bizans Kaynağı Theophanes Confessor'un Kroniğinde Türklere : 284-813*, s.62

¹⁴⁹ Patricius Trajan: Bizans devletinin yöneticisi II. Iustinianus'un himayesi altında yetişmiş Bizanslı bir tarihçidir. Koyu bir Ortodoks Hristiyan olan Trajan'ın kroniği, Theophanes Confessor'un Kroniğinde kullandığı kaynaklar arasında gözükmektedir. Ancak bu önemli kronik, kendi döneminde ihmal edildiğinden dolayı günümüze ulaşamamıştır. Trajan'ın kroniğini yazmaya başladığı tarihin, en erken 668 yılı olabileceği tahmin edilmektedir. Bkz., Hatice Aydın, *Bizans Kaynağı Theophanes Confessor'un Kroniğinde Türklere : 284-813*, s.107

¹⁵⁰ Aydın, *Bizans Kaynağı Theophanes Confessor'un Kroniğinde Türklere : 284-813*, s.107

¹⁵¹ Leo The Deacon, *The History of Leo the Deacon*, s.16

Bu daha çok antik ya da yazarında bahsettiği gibi klasik bir terminoloji olarak geçmektedir. Erken dönem batılı tarihçilerin çoğunun Türk tasvirinde de bu terminolojiyi kullandıklarına sıklıkla rastlamaktayız. Bu terminolojinin İskitlerden diğer Türklere miras olarak kaldığını söyleyebiliriz.

Leon Diakonos'un kaydettiklerinde ise oldukça ilginç bir Türk tasviri daha vardır. O eserinde, *“Svyatoslav Dorystolon (Silistre) 'dan ayrıldıktan ve anlaşmaya göre esirleri verdikten sonra, kalan arkadaşları ile gemiye binerek uzaklaştı, memleketlerine dönmek için çok istekliydi. Ama yolculuklarının akışı içinde Peçenekler tarafından pusuya düşürüldü (Onlar bit yiyen, evlerini kendileriyle taşıyan, çoğu zaman çadırlarda yaşayan çok çeşitli bir konargöçer halktır) ve hemen hemen hepsini öldürdüler¹⁵²”* demektedir. Azak Gölünün yakınında bir yerlerde bit yiyen olarak adlandırılan bir halkın yerleştirildiğini, bu halkın iğrençlik ve pisliklerinden dolayı böyle isimlendirildiğini biliyoruz. Bu lakabı Peçeneklere ilk veren ise Leon Diakonos olmuştur.¹⁵³ Lakin kendisinin bu tasvirinin taraflı olduğu açıktır. Bu dönem doğudan gelen sürekli Türk göçlerinin Bizans'ı tehdit etmesi gibi sebeplerle Bizans içinde Doğu halklarına karşı genel bir ön yargı olduğu anlaşılmaktadır.

Tarihler M.S. 557/558 yıllarını gösterdiğinde Bizans devletine bir Avar ziyareti olmuştu. Bu Bizanslılar için oldukça ilgi çekici olmalıdır zira sürekli duydukları bu milleti yakından görme fırsatı yakalamışlardı. Bu esnadaki gözlemlerini ise ayrıntılı bir şekilde aktarmışlardır. Theophanes Confessor'un bu esnadaki aktardıkları oldukça ilgi çekicidir. *“Bu yıl¹⁵⁴ Avarlar olarak bilinen tuhaf bir ırk, Byzantium'a (Konstantinopolis) geldi ve şehirlerde bulunan herkes onlara bakmak için toplandı, çünkü şimdiye kadar böyle bir insan tipi hiç görmemişlerdi. Avarlar, örülmüş ve kurdelelerle bağlanmış uzun saçlarını omuzlarından arkaya salmışlardı. Kılık kıyafetleri ise öteki Hunlarınki gibiydi. Bunlar, kendi ülkelerinden kaçarak İskitya'ya ve Mysia'ya (Mezya) gelmişlerdi ve kabul edilmelerini talep ederek, İmparator Iustinianus'a elçilerini göndermişlerdi.¹⁵⁵”* Bu tanımlama belki de şimdiye kadar ki

¹⁵² Çelik, 10. Yüzyıl Bizans Kaynakları VI.Leon, I. Nikholas (İstanbul Patriği), Diyakoz Leon'un Eserlerinde Türkler, s.153

¹⁵³ Bknz. Çelik, 10. Yüzyıl Bizans Kaynakları VI.Leon, I. Nikholas (İstanbul Patriği), Diyakoz Leon'un Eserlerinde Türkler, s.153

¹⁵⁴ M.S. 557/558 tarihini kastetmektedir.

¹⁵⁵ Aydın, Bizans Kaynağı Theophanes Confessor'un Kroniğinde Türkler : 284-813, s.107

en gerçekçi tanımlamadır. Türklerin uzun saçlarını ördükleri bugün birçok kaynak vesilesiyle bilinmektedir. Lakin yazarın böyle bir insan tipi hiç görülmemiştir derken neyi kastettiği tam anlaşılmamaktadır. Kendisi bu konuyu açmamış, net bir açıklama yapmamıştır.

VI.Leon'un da eserinde bir Türk tasviri bulunmaktadır. Lakin kendisi bu bölümü Mavrikos'un Strategikon isimli eserinden bazı kısımları çevirerek almıştır. VI.Leon'un, "İskit milletlerinin, tabiri caizse, teşkilatları ve hayat tarzları birdir; çok hükümdarları vardır ve çoğunlukla konargöçer olarak yaşayarak kayda değer hiçbir şey yapmazlar. Sadece Bulgar milleti ile Türk milleti: onları diğer İskit milletlerinden daha güçlü yapan benzer bir ordu teşkilatını düşünmüş olmalıdırlar zira onlar bir komutan altında yakın muhabere yaparlar"¹⁵⁶, şeklinde aktarır. Aslında, Mavrikos'un yazmış olduğu Avarlar ve Türkler kısmını, herhangi bir ekleme yapmadan Bulgarlar ve Türkler olarak çevirmiştir.

Türklerin tasvir edilmeleri ise bunlarla sınırlı değildir. Anna Komnena eserinde, "Ne var ki, çoktan beri zarar verici komşularımız İsmailiyeliler savunucuların pek az sayıya inmiş bulunması yüzünden yöreyi kolayca talan etmekte..."¹⁵⁷, demektedir. Onun burada Türkleri İsmailiyeliler olarak anması dikkat çekicidir. Burada bahsedilen İsmailiyeli adının, İsmailiye mezhebinin mensubu olup olmamakla alakası yoktur. Anna Komnena'nın yaşadığı dönemde Rumlar, Türklerin Tevrat'ta anılan Agar/Hacer'in soyundan geldiklerine inanıyorlardı. Diğer bir deyişle onun oğlu İsmail'in soyundan geldiklerine inanıyorlardı. Bu nedenle Türkleri, Haceri anlamında Agarenos'lar diye ya da Anna Komnena'nın burada kullandığı şekliyle İsmail'inkiler, İsmail Oğulları diye tasvir ettikleri de oluyordu.¹⁵⁸ Bu tanımlamanın dini sonuçlarının da olduğu düşünülmektedir.

Örneğin Birinci Haçlı Seferi esnasında Türklerden bahsederken direkt olarak bu tanımlama yapılmıştır. Kaynaklar bu olayı, "Adı Pierre¹⁵⁹ olan ve Kuku¹⁶⁰ sanıyla anılan bir Kelt Kutsal Mezarda saygı sunma duası etmek için yola çıkmıştı. Tüm

¹⁵⁶ Çelik, 10. Yüzyıl Bizans Kaynakları VI.Leon, I. Nikholas (İstanbul Patriği), Diyakoz Leon'un Eserlerinde Türkler, s.30

¹⁵⁷ Anna Komnena, Alexiad: Malazgirt'in Sonrası, s.286

¹⁵⁸ Bknz. Anna Komnena, Alexiad: Malazgirt'in Sonrası, s.308

¹⁵⁹ Esas adı Pierre l'Ermitte: Keşiş Pierre

¹⁶⁰ Fransa'da bir bölgede küçük anlamına geldiği düşünülmektedir.

*Asya'yı yakıp yıkan Türklerden ve Sarakenos'lardan*¹⁶¹ bir hayli kötü muamele görerek, bin zorlukla ülkesine dönebildi. Gitmeyi amaçladığı yere gidememiş olmayı içine sindiremediğinden, aynı yolculuğa yeniden girişmek kararını verdi. Ama anladı ki Kutsal Mezara gidiş yolculuğunu tek başına yapması halinde, evvelce başına gelen kötülüklerin daha beteriyle karşılaşmak tehlikesi vardır. Akıllıca bir çare tasarladı. Bu çare, Latinlerin tüm ülkelerinde vaaz vermektir. Tanrısal bir ses bana, Fransa'daki tüm Kontların önünde şunu duyurmamı buyurmuştur ki, her biri, Kutsal Mezarda saygı duası etmek için yurtlarından ayrılmalıdır ve hem bütün güçleriyle, hem de içlerinin bütün ateşiyle, Kudüs'ü Agarenos'lardan (Türklerden) kurtarmayı, kendilerine görev edinmelidir¹⁶², şeklinde anlatmaktadır. Bu dini olarak Agarenos olarak betimledikleri Türklere karşı açık bir savaşa başladıklarının da göstergesidir.

Bizans kaynaklarının genelinde eserleri klasik döneme benzetme çabası görülmektedir. Bu nedenle isimlerin klasik dönemki şekilleriyle kullanımı oldukça yaygındır. Örneğin Türkleri "Persler", Peçenek ve Kumanları "Skythai", Macarları "Paiones veya Hunlar" şeklinde tanımladıkları zamanlar olmuştur. Bizans kültüründe ise aslında Doğu'dan gelen herkesi İskit-Saka olarak kabul etmek oldukça yaygındır. Balkanlar'daki bütün Türk kavimleri için de İskit tabiri kullanılmaktadır. Ya da Anadolu'daki Türkler genellikle Pers adıyla kayıt altına alınmışlardır. Böylece bu durum eserlere de yansımıştır. Bu nedenle biz, tezimizin devamında yazarlar hangi terimi tercih etmişlerse onu kullanmayı uygun gördük. Esasında bahsettiğimiz bu kavimlerin hepsi ırki olarak Türk'tür. Bu tasvirlerin bazen yanlış olduğu da görülmektedir. Çünkü yazarların bazen Türkleri yeteri kadar tanımadıkları ya da yanlış bilgileri aktardıkları zamanlar olmuştur. Bu nedenle Bizans kaynaklarındaki Türk tanımlamasının iyi bir şekilde incelenerek ele alınması önemlidir.

Bizans'ın tahtında Manuel'in oturduğu devirde ise, Selçuklu topraklarına sıklıkla saldırılar gerçekleşiyordu. Bu saldırıların birinde Ioannes Kinnamos'un, "Türkler arasında cesur ve canlı bir adam vardı. Hepsinin arasından imparatora karşı dövüşmek için tek bir kişinin bile çıkmadığını görünce, hırsından deliye dönerek, arkadaşlarından birinin elinden kılıcını kaptı ve vurup öldürmek kastıyla imparatora doğru koştu. Fakat adamı saçından yakalayan imparator, onu diğer üç asil ile birlikte

¹⁶¹ Türk olmayan Müslümanlar.

¹⁶² Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, Çev.Bilge Umar, İnkılap Yay., İstanbul, 202, s.288

esir aldı. Geriye kalanlar ise kendisine karşı koyamayıp kaçtılar. İmparator adı geçen esirle birlikte ordugaha geldi¹⁶³” şeklinde bir tasviri bulunmaktadır. Burada da Türk askeriyle alakalı cesur ve enerjik kelimeleri özellikle seçilmiştir. Bu kelimeler genel olarak Türk askerini en iyi betimleyen seçeneklerdir. Manuel’in de orada askeri öldürmek yerine yanına esir olarak alması, böylesine cesur ve iyi savaşçı olan bir düşmana saygı duymasından kaynaklanmaktadır. Aksi halde kendisine saldıran bir kişiyi derhal öldürmeyi tercih etmesi gerekir.

Uzun yıllar batı kaynaklarında bahsedilen tabiri caiz ise öcü ya da canavar Türkler betimlemesinin yıllar içinde ufak değişikliklere uğradığını da böylece görmüş olmaktadır. Artık Türklere karşı hayranlıkların dile getirildiği belgeler de bulunmaktadır. Buna karşın Türkleri kötileyen tanımlamaların da sonu kesilmiş değildir. Örneğin Niketas Khoniates eserinde, ‘*Kılıçarslan bütün girişimlerinde taliin lütfuna mazhardı. Vücut yapısı mükemmel değildi; aksine önemli birkaç uzvu sakattı. Mesela elleri sakattı ve her iki ayağı da topalladığından yolculuklarını araba ile yapardı. Bu yüzden de sonraları Andronikos tarafından kendisine alay maksadıyla Kutzaslanes (Topal Arslan) lakabı takıldı. Andronikos aslında eşsiz bir alaycı ve esprili kinayeleriyle, bir işte beceriksizce davranan veyahut görüntüsü çirkin olan herkese saldıran küfürbaz bir kimseydi. Ama kusurlu beden yapısına rağmen -ne yapsın, tabiat onu böyle yaratmıştı- Kılıçarslan büyük bir devletin sahibi olmuş ve etrafına güçlü bir kuvvet toplamıştı*¹⁶⁴” şeklinde tasvir etmektedir. Kılıçarslan’ın bu kadar ayrıntılı tarif edilmesi mühimdir. Onun bu vaziyetine karşı Andronikos’un çirkin tavrını küfürbazca olarak ifade etmesi de oldukça doğru ve tarafsız bir yorumdur. Hangi dönem olursa olsun ruhları çirkin insanların varlığı da böylece gözükmektedir.

Her bireyin eşsiz ve biricik olduğu gerçeği ne olursa olsun unutulmamalıdır. Türk tasvirleri incelenirken bu gerçek göz önünde tutulmalıdır. Görünüşleri nasıl olursa olsun yaptıkları davranışlarla tarihe geçen insanlar bizlerin asıl ilgi alanıdır. Bu nedenle tasvirlerin bilimsel yönleriyle üzerinde durulması gerekir. Bizans kaynaklarında bahsedilen bu abartılı betimlemelerin ise esas olarak temeli algılanmalıdır. Bu bakış açısıyla kaynakların oluştuğu unutulmamalıdır. Her şeye rağmen kaynakların çoğunda Türk askerlerine karşı hayranlık duyulduğu ise açıkça

¹⁶³ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s.141

¹⁶⁴ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, s.84

gözükmektedir. Türk askerlerinin cesurluğunun sürekli altı çizilmiş, iyi birer savaşçı oldukları belirtilmiştir.

3.2.Silahlar

Savaşların kazanılmasında ya da kaybedilmesinde en önemli unsurlardan birisi de teçhizattır. Bunun içerisinde elbette ki silahların payı oldukça büyüktür. Bu geçmişte de günümüzde de geçerli olan bir durumdur. İyi silahlara sahip olmak her şey demektir. Dönemin silah teknolojisine hakim olan tarafın herhangi bir mücadelede büyük bir avantaja sahip olduğu böylelikle gayet açık bir şekilde ifade edilebilir. Bu nedenle silah teknolojisi oldukça önemli bir konumdur. Savaşmayı iyi bilen bir millet olan Türkler ise bu konuda oldukça gelişmiş bir haldeydi. Türk silahları dönemin en popüler ürünleriydi. Herhangi bir savaşta bir Türk kılıcı elde etmek büyük ganimet sayılırdı. Türk milletinde madenciliğin gelişmiş olması, Türklerin ordularını en iyi araç gereçle silahlandırmasını da sağlamıştı.¹⁶⁵ Türklerin pusatları aynı zamanda hayatta kalmaları için en önemli araçtı. Zorlu şartlar onları her zaman bir hayatta kalma savaşı içinde bırakıyordu. Türk silahlarının bahsi bile düşmanı korkutmaya yeter haldeydi. Birçok kaynakta Türklerin silahlarından bahsedildiği görülmektedir. Bizans kaynaklarına da Türk silahlarının yansımaları kaçınılmaz olmuştur.

Philostorgius bizlere Church History adlı eserinde doğudan gelen Türklerin silahlarına karşı duydukları büyük korkuyu açıkça aktarmaktadır. Bu konuda, ‘‘Yıkımın çoğunu barbar kılıcı işledi, ama kıtlık, veba, vahşi ordu vuruşları üzerine düşeni yaptı...’’¹⁶⁶ şeklinde aktarmaktadır. Başlarına gelen felaketin asıl müsebbibi olarak gördüğü şey Türklerin kılıcıdır.

Priscus'ta Naissus kenti kuşatmasında İskitlerin kullandığı silahlarla alakalı surdaki askeri vurmak adına okçuları oturttukları tekerlekli büyük kalaslardan bahsetmekteydi. Bu kalasların altındaki insanların ayaklarıyla tekerlekleri ittiklerini ve her nereden ihtiyaç olursa bu makinelerin oraya yürütüldüklerini anlatmaktadır.¹⁶⁷ Bu dönemin teknolojisi düşünüldüğünde müthiş bir icat demektir. Türklerin tekerlekli arabalar konusunda uzman olduklarından kaynakların çoğu bahsetmekle birlikte bu icadın

¹⁶⁵ Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, s.156

¹⁶⁶ Philostorgius, *Church History*, Translated with an Introduction and Notes by Philip R. Amidon, S.J., GA : Society of Biblical Literature, Atlanta, 2007, s.148

¹⁶⁷ Priscus, *Fragmenta Et Excerpta: Attila ve Bizans Tarihi*, s.49

askeri alanda kullanımı da böylece görülmektedir. Aynı zamanda Priscus, Türklerin savaşlarda kullandığı aletlerden, “*Türkler, karşı taraftan atılacak oklardan ve ucunda ateş bulunan kargılardan korunmak için, ham deri ve köseleyle kaplanmış söğütlerden örülen perdeler kullanıyorlardı. Koçbaşı diye bilinen mancınıklar da kullanıyorlardı. Bu çok büyük bir mekanizmaydı. Bir giriş, gevşek zincirlerle birbirine eğimli kalaslardan yukarıya doğru uzanıyordu ve keskin sivri bir ucu vardı. Bu mekanizmayı çalıştıranların güvenliği için daha önce tarif edilen perdeler vardı. Arkaya bağlanan kısa halatlarla insanlar bunu büyük bir kuvvet harcamayarak hedeften uzağa geri çekiyorlar ve sonra birden serbest bırakıyorlar, böylece çarpmanın etkisiyle duvarın isabet alan bütün kısmı parçalanıyordu.*¹⁶⁸” şeklinde bahsetmekteydi. Bu alet sayesinde büyük surların ya da kalelerin Türklere karşı direnişi fazla sürmüyordu. Yapımı ve kullanımı zor olsa da kullanım açısından yararlı bir savaş aleti olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca aleti kullananın güvenliğinin dahi düşünülmüş olması da Türklerin savaş teknolojisindeki gelişmişliklerinin en güzel kanıtlarından biridir. Her asker kendi silahını kullanmaktadır. Silahlarının bakımına büyük önem veren Türk askerleri aynı zamanda kendi kullandıkları silahların da uzmanları haline gelmişlerdir.

Bununla beraber Türkler, savaşmayı iyi bilen bir millet olduklarından dolayı dönemin tüm silahları konusunda da geniş bir bilgiye sahiplerdi dersek bizce yanılmış olmayız. Bunda Türklerin sürekli hareket halinde olmaları ve birçok farklı topluluk ile temasta olmaları da etkili olmuştur. Avrupa Hun birliğinin ilk kurulduğu zamanlarda Hunların boyun eğdirmeye çalıştığı halkların savaştıkları zamanlarda bunlardan biriydi. Birçok farklı topluluk birbirlerine karşı kendi yönetimleriyle ve kendi aletleriyle mücadele etmeye çalışıyordu. Bu esnada ise ortaya oldukça göz alıcı bir manzaranın çıktığı tahmin edilebilir. Priscus bu büyüleyici manzarayı, “*Got mızrağıyla dövüşüyor, Gepid kılıcıyla kırıp geçiriyor, Rugi halkı silahlarını kendi yaralarında kırıyor, Süev yaya, Hun oklarıyla dövüşüyor, Alan ağır zırhlılarını giymiş savaş düzeni alıyordu.*¹⁶⁹” şeklinde anlatmaktadır. Çeşitli silahların birbirlerine vurulduğu bu ortamın sonucunda milletler birbirlerinin savaş teknolojisinden de elbette ki yararlanmış olmalıdır.

Savaş aletlerinin içerisine hiç şüphesiz kıyafetler de girmelidir. Zira bir askerin üzerindeki kıyafetlerin durumu onun hareket alanını belirlemektedir. Asker millet olan

¹⁶⁸ Priscus, *Fragmenta Et Excerpta: Attila ve Bizans Tarihi*, s.51

¹⁶⁹ Priscus, *Fragmenta Et Excerpta: Attila ve Bizans Tarihi*, s.265

Türkler hayatını at üzerinde geçirmektedir. Bu nedenle yani at üstünde rahat hareket edebilmek adına pantolonu icat etmiş bir millettir.¹⁷⁰ Bizans devletinin Türkler ile karşılaşması neticesinde ise Türk modası Bizans devletinde yayılmaya başlamıştı. Bugün için de düşündüğümüzde daha modern ve daha kullanışlı olan ürünün diğer milletleri etkilediği görülür. O dönem içinde Türk kültürünün oldukça gelişmiş ve popüler bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bizanslılar kısa sürede bu karşılaştıkları askerlerden etkilenmişler, içlerinden bir grup saçlarını bile öteki Bizanslılardan farklı kestirerek yeni moda bir saç stili edinmişlerdi. Bu durumu Prokopios, *‘‘Bıyık ve sakallara dokunmadan, mümkün olduğu kadar uzatıp, saçları ise önleri şakaklara kadar kesip geri kalanını düzensiz biçimde Massagetler¹⁷¹ gibi boylu boyunca uzattılar. Kimi zaman buna Hun modası deniliyordu. Başlıkları, giydikleri gömlekler ve çoğu kez ayakkabıları Hun modası olarak nitelendiriliyordu¹⁷²’’* şeklinde anlatmaktadır. Anlaşılacağı üzere Bizans devleti, Hunların giyim kuşam alışkanlıklarından etkilenmiştir.

Seferler esnasında karşılıklı olarak taraflar birbirlerinden birçok şey öğreniyorlardı. Bunların başında da silahlar gelmekteydi. Bir keresinde Avar Kağanı kuvvetlerini bir araya getirerek Apeiria şehrini kuşatmıştı. Bu kuşatmayı bize Theophanes Confessor Kroniğinde anlatmaktadır. Kuşatmada ilk olarak şehrin idarecisi ve silah mühendisi olan Bousas ele geçirilmişti. Theophanes Confessor’un aktardığına göre, *‘‘Kağan Bousas’ı ele geçirdikten sonra onu öldürmek için hazırlık yapmaya başladı. Ancak Bousas, canını bağışladığı takdirde Kağan’a çok büyük miktarda para verme teklifinde bulundu¹⁷³’’* Ancak işler istediği gibi gitmemişti ve şehir sakinlerinden yaptığı hizmetler karşılığı istediği fidye verilmemiş. *‘‘Böylece Bousas, talebi reddedildikten sonra şehri kendisine teslim etme konusunda Kağan’a söz verdi ve mancınık dedikleri kuşatma makinesini kurduktan sonra, şehri ele geçirdi. Barbarlar (Avarlar) bu tekniği öğrenerek diğer pek çok şehri köleleştirdiler ve çok sayıda esir ile birlikte geri döndüler.¹⁷⁴’’* Açıkçası daha en başından Avar Kağanının şehrin idarecisi ve silah mühendisi gibi unvanları bulunan Bousas’ı öldürmesi mantıklı

¹⁷⁰ Aysel Dinç, *Pantolonun Tarihçesi*, Altınbaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s.26

¹⁷¹ Massagetler ya da Getler: Türk kökenli olduğu söylenen bir kavimdir.

¹⁷² Prokopios, *Bizans’ın Gizli Tarihi*, s.37

¹⁷³ Aydın, *Bizans Kaynağı Theophanes Confessor’un Kroniğinde Türkler : 284-813*, s.153

¹⁷⁴ Aydın, *Bizans Kaynağı Theophanes Confessor’un Kroniğinde Türkler : 284-813*, s.153

gelmemektedir. Zira onun bu yeteneklerinden yararlanmak Kağan açısından daha mantıklı gözükmemektedir. Muhtemel ki burada bir göz korkutma vardır. Stratejik bir hamle yaptığını düşündüğümüz Avar Kağanının esas amacı Bousas'tan yararlanabildiği kadar yararlanmaktır. Bununla beraber mancınık isimli savaş aletinin Türkler tarafından bilindiği ve hatta iyi bir şekilde kullanıldığını kaynaklar bize söylemektedir. Burada bu savaş aletinin farklı bir kullanımı söz konusu olabilir ama genel olarak Türklerin bu aleti kullandığını bilmekteyiz. Avarlar kesinlikle kuşatma silahlarına yabancı değildi. Birçok Bizans şehrini ve kaleleri zapt etmişlerdi. Busas adlı sığınmacının yaptığı ve yapımını öğrettiği kuşatma silahından uzun menzilli olarak bahsedilmektedir. Bu, aletin çok büyük bir ihtimalle mancınık olduğuna işaret eder. Avarların bu döneme kadar mancınıktan haberi olmaması pek muhtemel değildir. Lakin Bizans Devletinden öğrendiklerinin daha modern bir mancınık olması ihtimali vardır. Nitekim İstanbul kuşatması sırasında Avarlar birçok mancınık kullanmıştır.

Türklerin kullandıkları silahlar hakkındaki en ayrıntılı bilgilerden birisini de VI. Leon'un yazmış olduğu eserden almaktayız. VI. Leon eserinde, *“Onlar kılıçlarla, vücut zırhıyla, yaylarla ve mızraklarla silahlanırlar. Bu yüzden onların çoğu savaşta mızrakları yüksekte, omuzlarında taşıyarak ve yayları ellerinde tutarak çift silah taşırlar. Eğer ihtiyaç olursa ikisini de kullanırlar fakat takip edildikleri zaman daha faydalı olan yayı kullanırlar. Sadece kendileri zırh giymezler, ileri gelen adamlarının atlarının da demir ve dolgu malzemesi ile önü kaplanmıştır. At sırtında okçuluk eğitimine çok önem verirler. Büyük bir at, midilli ve kısrak sürüsü yiyecek ve süt sağlamak ve aynı zamanda çokluk izlenimi vermek için onları takip eder¹⁷⁵”* şeklinde anlatmaktadır. Burada Türklerin bir diğer iyi oldukları konu olan demircilik mesleğinin izleri görülmektedir. Türkler demircilikte çok geliştikleri için bu durum yapmış oldukları silahlara da yansımıştır. Atların zırhlanması hususu bugün arkeolojik olarak kanıtlanmıştır. Buradaki atların Türkistan'da özel olarak yetiştirilen ve diğer atlara nazaran daha güçlü atlar olduğu bilinmektedir. Atların, savaşlarda Türkler çok gözüksün diye kullanılması da Türklerin sıklıkla başvurdukları savaş stratejisi silahlarından birisidir. Zira bahsettiğimiz üzere Türkler yapmış oldukları savaşların

¹⁷⁵ Çelik, 10. Yüzyıl Bizans Kaynakları VI.Leon, I. Niholas (İstanbul Patriği), Diyakoz Leon'un Eserlerinde Türkler, s.32

çoğunda daha az olan tarafı oluşturmaktadırlar. Bu nedenle böyle bir yöntemi seçmişlerdir.¹⁷⁶

Türklerin sıklıkla Bizans ordusunda ücretli askerler olarak bulunmaları, onların kullandıkları silahlar hakkında da bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Örneğin Alexios'un Bohemond ile olan mücadelesinde Türklerin kullandıkları silahlara da değinilmiştir. Anna Komnena bununla alakalı, *“Soy kökeni nedeniyle bu adı taşıyan Ouzas/Oğuz¹⁷⁷ -bu, yiğitliyle ünlü Homeros'un söz ettiği gibi, kurutulmuş öküz derisinden yapılmış kalkanı sağa sola savurmakta usta idi. (boğazın) ağız bölümünden çıkışta, yavaşça sağına doğru eğilip birdenbire arkasına dönerek, karşısında bulunan Latin'e vurdu; vuruşla, o kişi tepelenmiş, yere düştü. Bu sırada Bohemond, hasımlarının Salabria Çayına kadar izlemekteydi. Oysa, bir yandan kaçmakta iken, sözünü ettiğimiz bu Ouzas/Oğuz, Bohemond'un sancak taşıyıcısına mızrağıyla vurdu, sancağı onun elinden çekip aldı, biraz salladı, sonra sancak sopasının ucunu öne doğru uzattı.¹⁷⁸”* demektedir. Mızrak, kalkan gibi aletlerin Türkler tarafından sıklıkla kullanıldıkları ve bu aletlerde oldukça usta oldukları bilinmektedir. Yakın dövüş konusunda ise oldukça yetenekli ve başarılı olan Türklerin esasında ellerine geçirdikleri her aleti muhteşem silahlara dönüştürdükleri de söylenebilir.

Birçok farklı savaş aletini rahatlıkla kullanabilen ve hatta bu konuda uzman olan Türklerin, yaşam şekilleri ve kültürleri dolayısıyla geç tanıştıkları aletler de bulunmaktaydı. Özellikle yaşadıkları coğrafya dolayısıyla deniz savaşları hususunda Türklerin diğer milletlere kıyasla daha geriden geldiklerini söyleyebiliriz. Buna rağmen Bizans kaynaklarında Türklerin donanma yapacak ve hatta savaşlara katılacak kadar kendilerini bu konuda hızlı bir şekilde geliştirdiklerini görmekteyiz. Anna Komnena bununla alakalı, *“Tzakhas/Çaka, İmparatorluğun batıda (Rumeli'de) karşı karşıya bulunduğu birçok sıkıntıyı ve Peçeneklerle süregiden savaşları öğrenerek, kendisi için uygun fırsatı buldu ve bir donanma kurmaya karar verdi. İzmirlinin biriyle karşılaştı ve onu, çektirmeler inşa etmekle görevlendirildi; gerçekten o kişi, bu sanatta pek usta idi. Bolca sayıda tekneye ve 40 tane de avcı gemisine sahip olunca, bunlara*

¹⁷⁶ Bozkırın savaş stratejisinin temelini hız oluşturmaktadır ve bu hızı atları sayesinde kazanırlar. Bu nedenle ağır zırhlar ile atları kuşandırmak pek isteyecekleri bir şey değildir.

¹⁷⁷ Oğuz-Uzlar: 9.yüzyılda Doğu Avrupa'ya göçmüş Türk boylarındandır. Uz adı Oğuz adından çıkmıştır.

¹⁷⁸ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.160

savaşta pişmiş adamlar bindirdi ve demir alıp Klyzomenai'ye¹⁷⁹ yanaştı ve bu yeri hemen zapt etti. Oradan ayrılıp Phokaia/Foça'ya doğruldu ve orasını da hemen aldı¹⁸⁰, demektedir. Bunun hemen sonrasında da Midilli kenti üzerine saldırı yapan Çaka Bey burayı da almıştır. Onun çok kısa bir süredeki bu denli büyük başarılar kazanması oldukça dikkat çekicidir. Çaka Bey Türk tarihinin ilk donanmasını oluşturduğu için tarihteki ilk Türk amirali olarak kabul edilmektedir.

Bundan sonra ise Birinci Haçlı Savaşının başlattığı Haçlılar ile Türkler arasındaki mücadeleler gözükmemektedir. Bu savaşlar esnasında ise Türklerin kullandığı silahlara kısmen değinilir. Anna Komnena'nın da bir kısmından bahsettiği bu savaşların birinde Türklerin Haçlı Normanlar ile mücadelesi anlatılırken silahlar hakkında, *'Normanlar arazide ordugâh ve berkitme engelleri yapıp bunların arkasına yüklerini yığdılar. Ertesi gün, iki ordu yeniden savaşa tutuştu. Ama, kendi yayıldıkları alanla düşmanı çember içine alan Türkler, onların yük hayvanlarına ve atlarına yem sağlanmasını, bunların sulanmasını engellemişlerdi. Keltler bu durumda zırhlarını giydikten sonra, Barbarlarla savaşa girdiler. Onları avuçlarının içinde tutan Türkler ise, artık mızrak ve yay kullanarak onlarla uzaktan savaşmadılar. Tersine, kılıçlarını çekip kınından çıkararak, göğüs göğüse dövüştüler ve Normanları hemen bozguna uğrattılar. Kaçanlar, konaklama yerine sığındılar ve kendilerine öğüt verecek birini aradılar¹⁸¹,* demektedir. Türkler, kılıçlarını çıkartıp göğüs göğüse mücadele etmekten çekinmeyen bir millettir. Ayrıca yakın dövüşte ne kadar başarılı oldukları da ortadadır.

İlerleyen dönemler için de bu durum geçerli olmuştur. Savaşlara esasında her daim hazır olan Türkler için ek hazırlıkların çok yapılmadığı gözlemlenmiştir. Bunlardan birisini Niketas Khoniates, *'İskitler¹⁸² alışılmış olduğu gibi, önlerine çıkan her şeyi yağmalayıp ganimetlerini atlarına yükleyerek yurtlarına dönmeye başladılar. Tuna'yı kolayca geçerek yağma akınlarını güçlüğe uğramadan gerçekleştirmişlerdi ve şimdi yine yorulmadan ve zorluklarla karşılaşmadan geri dönüyorlardı. Çünkü bunların donanımı sadece bellerine asılı bir kuburluk, eğri bir yay ve oklardan ibarettir. Bazıları savaşlarda kısa mızraklarda kullanırlar¹⁸³,* şeklinde anlatmaktadır. Çok hafif

¹⁷⁹ İlkçağdaki bir kentin bulunduğu ada.

¹⁸⁰ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.218

¹⁸¹ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.330

¹⁸² Burada bahsedilen Kumanlar.

¹⁸³ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, s.64

bir teçhizata sahip olan Türkler, hızlı bir şekilde hareket etme imkanı bulabiliyorlardı. Bu nedenle de aslında her daim savaşa hazır olabiliyorlardı zira hemen hareket ederek stratejilerini oluşturma ve askeri idare kurma yeteneğine sahip olmuş oluyorlardı. Bu durumu Niketas Khoniates anlatmaya devam etmektedir. O eserinde, ‘‘*Nehri geçmek için İskitlerin büyük bir hazırlığa ihtiyaçları yoktur. Deriden torbaları samanla doldurup dikkatle, içine bir damla bile su sızdırmayacak şekilde dikerler. Bundan sonra eğer ve silahlarını sala yükleyerek bunu atlarının kuyruğuna bağlarlar. İşte o zaman da İskitler, gemilerin yelkeni yerine atlarını kullanarak zahmetsizce Tuna'nın geniş sularını yüzerek geçmişlerdi*¹⁸⁴’’ demektedir. Aslında müellifin ısrarla anlatmaya çalıştığı konu Türklerin çok pratik olduğudur. Gereğinden fazla yükü taşımazlar. Konar-göçer kültür nedeniyle sürekli hareket halinde oldukları için yalnızca gerekli kadar eşyaları bulunur. Bu eşyalar ise hafif olanlardan tercih edilmektedir. Özellikle silahlarının kullanışlı ve hafif oldukları gözükmektedir. Bir sorun ile karşılaştıklarında da sürekli sıkıntılara alışık oldukları için oldukça pratik ve zekice çözüm yolları bulma konusunda ustalardır. Basit ve kolay yollar ile zor işleri halledebilirler.

3.3.Karargâh

Stratejik olarak askeri birliklerin bir arada tutulduğu karargahlar tarih boyunca ilgi çekmiştir. Buldukları yerler incelendiğinde aslında bu oluşumların devletlerin ülkeleri hakkında kıymetli bilgiler verdikleri de söylenebilir. Yoğun karargahların bulunduğu bölgelere doğru devletlerin genişleme hedefleri olduğu yahut o bölgede sınır problemleri olduğu açıkça görülebilir. Askerlerin yoğun olarak yaşadığı karargahların incelenmesi birçok farklı sorunun cevabını da vermektedir. Ordu-millet anlayışına sahip Türk milletini ele aldığımızda aslında bizce Türklerin yaşadığı her yer karargahtır çıkarımı doğrudur. Zira her Türk asker doğar anlayışından kaynaklı Türk milletinde milletin her bir ferdi asker olarak görülmektedir. Bundan dolayı da sivil yerleşimlerinde karargah olarak algılanması normal gelebilir. Lakin esasında zor durumlarda kalınmadıkça savaşa esas askerler katılmaktadır ve bunların da karargahları bulunur. Türk kağanları genellikle askeri karargahlarını kendilerinin yaşadıkları yerlere yakın tutarlardı. Bu durum güvenlik açısından da faydalı görülürdü. Ana karargahların ise genellikle Türklerin toplu olarak yaşadıkları yerlerde olduğu tespit edilmiştir. Ammianus Marcellinus Hunlar ile alakalı, ‘‘*Hunlar, Azak Denizi'nin*

¹⁸⁴ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, s.64

ötesinde yaşar ve eski kaynaklarda kendileri çok az bilinir¹⁸⁵” der. Bu durum aslında bize bir ipucu vermektedir. Bahsettiği bu bölge uzun yıllar Türklerin yoğun olarak varlık gösterdikleri ve ana karargah olarak kullandıkları yerlerden biridir.

Kaynaklara baktığımızda genellikle ilk dönemler için, Doğuda Don Nehri kıyısında, Massagetler tarafından uzun zamandan beri bilinen, Persler tarafından kendi dillerinde Kermichiones adı verilen Türkler yaşar denmektedir.¹⁸⁶ Kermichiones olarak bahsedilen Türkler Kök Türklerdir.

Avarların Avrupa’ya ulaşmalarından yaklaşık olarak on sene sonra, Türk hareketi devam etmiştir. 567’de Batı Kök Türk orduları, Volga’nın sağ yakasında görülmüştür. İşte bu olay bölgeyi aşırı etkileyecektir. Volga, Don ve Kafkasya arasında oturan halkların kadar bundan böyle uzun bir süre değişmiştir. 568’de ilk Kök Türk elçilerinin Bizans devletine gelmelerinden sonra ise fetihler başlamıştır.¹⁸⁷

Bunun öncesinde Bizans devleti, Türkler ile ilk karşılaştıkları zamanlar ise onların yaşayış şeklini ve askeri stratejilerini bizce çok da iyi anlayamamıştı. Sınıra dayanan Türk topluluklarını macera ve yağma ile yaşayan, bir plana sahip olmadan başıboş akınlar düzenleyen çapulcu gruplar olarak görmekteydiler. Bizans, Türklerin söylentilerle iyice kızışan hayallerine yerleşmiş bütün o tükenmez masal hazinelerinin serabı peşinde gözleri kamaşmış bir şekilde ilerleyen topluluklar olduklarına inanıyorlardı.¹⁸⁸ Bugün de birçok batı tarihçisinin de bu ve buna benzer düşünceleri savundukları görülür. Oysaki bu tek taraflı ve tam manasıyla doğru olmayan bir yargıdır. Türk birliklerinin sınırlara gelmesi sadece bir macera arayışında olmak değildi. Türkler kendilerine yeni bir yurt arayışındaydılar. Kaynaklara göre Bizans, bu durumu fark edememişti. Türklerin geçici bir tehditten öteye gidemeyeceğini düşünmüştü.

Bizzat Attila’nın sarayına elçi olarak giden ünlü Bizans tarihçisi Priscus’un kendi gözüyle anlattıkları da dikkat çekicidir. Attila’nın sarayını anlatan Priscus’un aynı zamanda Hunların karargahı hakkında da ipuçları verdiği açıktır zira Hun karargahları,

¹⁸⁵ Ammianus Marcellinus, *Roma Tarihi*, s.584

¹⁸⁶ Ali Ahmetbeyoğlu, “Bizanslı Tarihçi Theophanes Byzantios’da Türkler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 2, Aralık, 2012, s.543

¹⁸⁷ Karoly Czeplédy, *Bozkır Kavimlerinin Doğu’dan Batı’ya Göçleri*, Doruk yay., Ankara, 2004, s.99

¹⁸⁸ Auguste Bailly, *Bizans Tarihi*, s.84

Attila'nın yaşadığı yere yakın olmalıdır. Priscus Attila'nın sarayı için, ‘‘*Attila'nın buradaki sarayının başka yerlerdekinden çok daha görkemli olduğu söyleniyordu. Bu saray keresteden ve düzgünce planyalanmış tahtalardan inşa edilmişti ve güvenlik için değil, göz zarafeti için yapılmış ahşap bir duvarla çevriliydi.*¹⁸⁹’’ şeklindeki anlatımı da sarayın korunması için karargahın bölgenin yakınlarında olduğunun delili niteliğindedir. Zira Attila'nın sarayının güvenliksiz durması mümkün değildir. Bu nedenle yakınlarda bir karargah olduğu açıktır. Lakin bizce Attila'nın ana karargahı uzun bir süre Karadeniz'in kuzeyinde yer almaktaydı. Çünkü ana merkez olarak uzun bir süre orası görülmeye devam etti. Bununla beraber başka yerlerde de askeri karargahların olduğu muhakkaktır. Bunlardan birisi de Attila'nın meşhur sarayının çevresine konuşlanmış olmalıdır. Priscus ‘‘*Egemenliğini denizdeki adalara kadar uzattı*’’ der Attila için.¹⁹⁰ Bu geniş alandaki birçok yerde de askeri karargahların bulunduğu aşikardır.

Bu sıralarda Hunların Bizans ile temaslarında önemli bir konu da Bizans'ın karargahı olmalıdır. Günümüzde Bulgaristan'daki Vidin bölgesinde kalan kent yani Ratiaria, aynı zamanda Tuna ordusunun karargahıydı.¹⁹¹ Ayrıca burası Tuna donanmasının da ana karargah merkeziydi. Hunların geliş yönleri düşünüldüğünde en çok temasta oldukları yerlerden birisi bu karargah olmalıdır. Bu karargahın özel bir yeri olduğu açıktır ve bizce üzerinde daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir.

Bunların dışında, Türklerin yurdu hakkında verilen bilgiler de vardır. Prokopios bunun için, ‘‘*İberia sınırının ötesine erişildiğinde elli stadion uzunluğuna ulaşan çok dar bir geçitte bir tür keçi yolu vardır. Bu keçi yolu, uçurumla son bulan bir yerdedir ve anlaşıldığı kadarıyla buradan geçmek kesinlikle imkansızdır. Çünkü buradan ötesine hiçbir yol çıkmaz; ancak burada doğanın tıpkı insanoğlu eliyle yapılmış gibi yarattığı, eskiden beri Kaspia Kapıları¹⁹² olarak adlandırılan küçük bir kapı hariçtir. Buranın sonrasında at binmeye uygun, son derece iyi sulanmış ovalar ve atlar için mera olarak kullanılan geniş araziler ve ayrıca düzlük de mevcuttur. Maiotis Denizi'ne¹⁹³ kadar*

¹⁸⁹ Priscus, *Fragmenta Et Excerpta: Attila ve Bizans Tarihi*, s.51

¹⁹⁰ Németh, *Attila ve Hunlar*, s.84

¹⁹¹ Priscus, *Fragmenta Et Excerpta: Attila ve Bizans Tarihi*, s.309

¹⁹² Hazar Denizi, Hazar Kapıları

¹⁹³ Azak Denizi

*uzanan Hun halkının tamamı burada yurt tutmuştur.*¹⁹⁴” der. Bundan dolayı bu bölgede uzun bir müddet daha Türk karargahlarının varlığının devam etmesi normaldir. Bu da bizim iddialarımızı doğrular niteliktedir. Hun yerleşimleri hakkında bilgi vermeye devam eden Prokopios, Bosporos’un (Kerç Boğazında liman şehri) deniz kenarında yer alan bir şehir olmasından bahseder. Sonra da Roma sınırının nihayetinde bulunan Khersonos’u (Kırım Yarımadasının güneybatı ucunda yer alan antik yerleşim birimi) tarif eder ve der ki; ‘‘*Adı geçen iki şehrin arasında kalan her şey Hunların elindedir.*¹⁹⁵’’ Bu durum bu bölgede yalnızca Hun yerleşimlerinin olduğu demek değil ayrıca Hun karargahlarının da bu bölgede konuşlandığının bir kanıtı niteliğindedir. Anlaşılacağı üzere çok kısa bir sürede çok geniş bir alanda Türk hakimiyeti söz konusudur. Bu geniş alanda dört nala at süren Türk askerleri mevcuttur.

Jordanes’te Türklerin yaşadıkları yeri tarif ederken henüz çok erken çağlardan bahsetmesine rağmen Balkanlardaki yoğun Türk varlığının altını çizmiştir. Jordanes bu durumdan, ‘‘*Daha uzakta ve yukarıda bulunan Pontus Denizi Bulgarların meskenidir. Bu bölgede Hunlar, cesur ayak izlerinin verimli köklerini iki ordu halinde filizledi.*¹⁹⁶’’ şeklinde bahsetmektedir. Jordanes sonrasında ise, ‘‘*Pannonia’daki Hunlar, Nedao adlı bir nehrin yakınındaydı. Orada çeşitli milletler Atilla’nın egemenliği altında yaşıyordu.*¹⁹⁷’’ demektedir. Bu bölgelerde Hunların karargahlarının olduğu da gayet tabii kabul edilmelidir. Bununla beraber merkez bölgelerine Türkler hep bağlı kalmışlardı. Menander Protector bu durum için, ‘‘*General Justin’in tavsiyesi üzerine, İmparator Herullerin daha önce yaşadığı ve ikinci Pannonia olarak adlandırılan topraklara kabileyi yerleştirmeyi planlıyordu. Kabul etselerdi, imparator bunu verirdi. Ancak Avarlar, İskit diyarı dışında yaşamak istemiyorlardı, çünkü sanırım bu yere çok bağlıydılar.*¹⁹⁸’’ şeklinde bahseder. Onun bu çıkarımının doğruluk payı yüksek gibi gözükmemektedir zira bahsettiğimiz üzere Türkler ana yurtlarına sadık kalmışlar ve ana karargahlarını bu bölgelerde tutmayı daha uygun görmüşlerdi. Aksi durumlarda merkezden gelen göç dalgası da kesildiği zaman Türkler buldukları bölgede azınlık olarak kalmış ya da asimile olmuşlardı. Bundan dolayı Atilla’nın ana

¹⁹⁴ Prokopios, *Savaşlar Üzerine En Önemli Anlatı*, s.42

¹⁹⁵ Prokopios, *Savaşlar Üzerine En Önemli Anlatı*, s.51

¹⁹⁶ Jordanes, *The Gothic History Jordanes*, s.60

¹⁹⁷ Jordanes, *The Gothic History Jordanes*, s.125

¹⁹⁸ Menander Protector, *The History of Menander the Guardsman, Translated with an Introduction and Notes by R.C Blockley, Francis Cairns Publications, Great Britain- Wiltshire, 1985, s.53*

karargahlarının Karadeniz'in kuzeyinde olduğunu düşünmemiz de doğru bir çıkarım gibi gözükmektedir. Bu durum da bizim iddialarımızı daha da kuvvetlendirmektedir.

Bizans yöneticisi Tiberios'un zamanına geldiğimizde Valentinus önderliğinde bir elçi heyetinin Türk diyarına gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Bu yolculuklarını Bizans müellifi Menander Protector aktarmaktadır. Onun bahsettiğine göre, '*Bizans'ta toplanan tüm elçiler başkentten harekete geçti. Hızlı yelkencilerin yardımıyla Sinop ve doğu kara parçasının karşısında bulunan Kerson (Kırım'daki) ile Apatura ve Phouloi üzerinden Taurice'nin güney yamaçları boyunca geçti. (bahsedilen bölgelerin ismi İskit kökenli olmalıdır) Valentinus ve adamları bataklık sularıyla kaplı düzlükleri ve pek çok başka ormanlık ve bataklık, ayrıca bol suyu olan bölgelerden ve Akkagas¹⁹⁹ denilen bölgeden geçtikten sonra, nihayet Türkşad'ın savaş karargahlarına ulaştılar; bu Türk hükümdarlarından biriydi. Çünkü Türklerin hükümdarı bütün o bölgeyi sekiz parçaya bölmüştü. Türklerin en kıdemli hükümdarının adı Arsilas'tır.*²⁰⁰' Bu bölgede yoğun Türk askeri karargahlarının olduğu düşüncemizin bir diğer kanıtını da bu şekilde sunmaktayız. Bölgede farklı Türk liderlerinin olduğu ve hepsinin de kendisine ait ayrı savaş karargahlarının bulunduğu görülmektedir. Türk askerlerinin sıklıkla birbirleri ile de savaştığı da düşünüldüğünde bunun bir gereklilik olduğu anlaşılmaktadır.

Türklerin Bizans devletine karşı akınları ise sürekli devam etmekteydi. Theophanes Confessor eserinde Türklerin Bizans devletine karşı akınlarından birisini, '*Saber²⁰¹ olarak bilinen Hunlar, Caspian (Hazar) Geçitlerini geçtiler ve Kapadokya'yı, Galatia²⁰²'yi ve Pontus'u yağmalayarak Armenia'yı istila ettiler; o kadar ki neredeyse Euchaita²⁰³'ya kadar ulaştılar²⁰⁴*' şeklinde aktarmaktadır. Lakin bu bölgelerde büyük Hun karargahlarının bulunduğunu söylememiz mümkün değildir zira elimizde yeterli

¹⁹⁹ Utigurların (Ogur boylarından Otuz-Ogurlar) kabilesine hükmeden Anagai tarafından atandıktan sonra İskit ülkesinin o bölgeleri üzerinde hükmeden bir kadından gelmektedir.

²⁰⁰ Ahmetbeyoğlu, Bizans Tarihçisi Menandros'un Türkler (Gök-Türkler) Hakkında Verdiği Bilgiler, Tarih Dergisi, sayı 50, İstanbul, 2010, s.21

²⁰¹ Saber-Sibir

²⁰² Sakarya Havzası ve Kızılırmak Kavsi olarak bilinen bölge. Galatia: Galatlara ait. Galatlar: Kelt kökenli.

²⁰³ Çorum'da bulunan Avkat köyüne denk gelir.

²⁰⁴ Aydın, *Bizans Kaynağı Theophanes Confessor'un Kroniğinde Türkler : 284-813*, s.130

bir kanıt bulunmamaktadır. Bu akınlar daha çok yağma ve keşiflerin ilerlemesi şeklinde olmalıdır. Bundan dolayı ana karargahların daha uzakta olduğu söylenebilir.

Bunun gibi bir başka Türk topluluğu olan Hazar Kağanlığının sınırları konusunda da kaynaklar kesin bilgiler vermemektedir. Bu nedenle Türklerin karargahlarıyla alakalı bilgileri bazı durumlarda Rus kaynaklarıyla karşılaştırarak belirlemekte fayda vardır. Rus Doğu bilimci ve tarihçi Anatoli Petroviç Novoseltsev kaynaklar üzerinde yaptığı incelemeler sonucu Hazar Kağanlığının sınırlarını tespit etmeğe çalışmıştır. Hazarların en eski merkezi Kafkasya Bölgesinde olup, esasen Doğu Ön Kafkasya'nın kıyı şeridi ile Hazar Denizi boyunca Derbent'e kadar uzanıyordu. Kağanlığın gücü buradan Doğu Avrupa'ya yayılmıştır.²⁰⁵ Bu durum da bizim ana karargahların daha doğuda olduğunu düşünmemizi sağlamaktadır. Ordugahlarınsa sık yer değiştirdikleri de açıktır. Özellikle savaş zamanlarında sürekli hareket halinde oldukları görülmektedir.

Bizans yöneticisi Mavrikios zamanında ise oldukça ilginç bir olay yaşanmıştır. Bizans kuvvetleriyle Kağan²⁰⁶ karşı karşıya gelmişti. *“Paskalya zamanı geldiğinde, Bizanslı esirlerin Paskalya özlemiyle yanıp tutuştuğunu öğrenen Kağan, Priscus'tan yük arabalarını göndermesini isteyerek Bizanslı esirleri gönderebileceğini ve onların kendi bayramlarını sevinçle kutlamalarını sağlayacağını söyledi. Bu şekilde Bizanslı esirleri 400 adet yük arabasına doldurarak gönderdi. Priscus da buna karşılık olarak, Kağan Sermium'da bulunduğu sırada, barbarlara çeşitli Hint mallarından oluşan, yani biber, Hint karanfili, kokulu baharat, tarçın ve diğer nadir görülen mallardan gönderdi. Kağan, aldığı bu mallardan dolayı memnun oldu. Bizanslılar ve barbarlar Paskalya'nın bitimine kadar, her iki tarafın ordusunda da herhangi bir korku olmaksızın yan yana ordugâh kurarak konakladılar. Kutlamalar bittiğinde ise barbarlar Bizanslıların yanından ayrıldı.”*²⁰⁷ Bu hem ordugahların konaklama şekline hem de Türk askerlerinin hoşgörüsü üzerine güzel bir örnektir.

Türk ilerleyişi devam etmiş ve Anadolu'nun pek çok yerinde Türk karargahları görünmeye başlamıştır. Anna Komnena'nın belirttiği üzere, Türklerin Batı

²⁰⁵ Telli Korkmaz, “Hazar Devletine Ait Şehir ve Kaleler”, XVIII. Türk Tarihi Kongresi, 2.Cilt, Ankara, TTK Yay., 1-5 Ekim 2018, s.368

²⁰⁶ Burada bahsedilen Kağan, Avar Kağanıdır.

²⁰⁷ Aydın, Bizans Kaynağı Theophanes Confessor'un Kroniğinde Türkler : 284-813, s.173

Anadolu'daki ilk fetihleri, Erdek'in²⁰⁸ yanı başındaki Kyzikos²⁰⁹ kentinin ele geçirilmesi ile gerçekleşmiştir.²¹⁰ Bu haber Bizans yöneticilerini önlemler almaya itse de sonuçta büyük bir değişiklik yaşanmamıştır. Ele geçirilen bu yerde daimi bir Türk karargahı kuvvetle muhtemel bulunmamaktadır. Yine de Türk askerlerinin burada varlıkları gözükmemektedir. Özellikle 1071 Malazgirt savaşından sonra Türklerin Anadolu içerisindeki akınları hız kazanmıştı ve kuvvetle muhtemel Anadolu'nun pek çok yerinde Türk karargahları kurulmuştur. Bu karargahlardan bazıları Bizans ile sınır olan bölgelerde bulunmakla beraber bazıları da ele geçirilen yeni bölgelerin güvenliği açısından kurulmuş olmalıdır.

Türklerin ilerleyişlerinin ne kadar hızlı olduğunu yine Anna Komnena'nın eserinde rahatlıkla görmekteyiz. Anna Komnena eserinde, “*Gerçekten anlatımım pek dinsiz Türklerin nasıl (Alexios'un) gözleri önünde Marmara Denizi yöresine yerleştiğine ve tüm Anadolu'da buyruk yürüten Süleyman'ın Nikaia/İznik'i üs edindiğine, bizim İmparatorluk dediğimiz Sultanlığının merkezinin de orada bulunduğuna, sürekli olarak akıncılar gönderdiğine, Bithynia ile Thynia'nın²¹¹ komşu (kendi başkenti İznik'e komşu) tüm ülke bölümünü talan ettiğine, Bosphoros/İstanbul Boğazı'nda şimdi Damalis denen kente kadar atlı ve yaya akınlar yaptığına, pek çok ganimet devşirdiğine, hatta neredeyse denizi bile aşmaya kalkışacak olduğuna işaret etmişti, Byzantion'lular bu istilacıların hiç korku duymadan, her tarafta, kıyı boyundaki küçük kentlerde ve kutsal yapılarda yaşamakta olduğunu, kimsenin de onları o yerlerden kovmadığını görmekte tam bir dehşete düşmüş bulunuyor ve ne yapacaklarını bilemiyorlardı²¹²” şeklinde yazmaktadır. Artık bu tarihlerde Türklerin Bizans sınırında daha yoğun karargahlar kurduğu anlaşılmaktadır. İznik'in üs olarak kullanılması da Türklerin ilerleme yönlerini açıkça ortaya koymaktadır. Türklerin denizcilikte henüz çok ta gelişmiş olmamalarına rağmen, burada Anna'nın denizi bile aşmaya kalkışacak olmalarından bahsetmesi Türklerin ne kadar kuvvetli bir hale geldikleri de gösterir. Marmara Denizi yöresine yoğun bir Türk yerleşiminin*

²⁰⁸ Bugün Balıkesir'in bir ilçesidir.

²⁰⁹ Kyzikos kalıntılarına bugün Belkıs denmektedir.

²¹⁰ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.67

²¹¹ Thynia- Thynos yurdu: Kocaeli yarımadası

²¹² Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.118

olduğundan bahsedilmesi de ayrıca bu bölgedeki Türk karargahlarının tıpkı daha öncelerde de bahsettiğimiz gibi yoğun olduğuna işaret eder.

Türk karargahlarının en büyük özelliklerinden biri de hızlı olmasıdır. Bunu Ebu'l Kaasım ve Boutoumites'in mücadelesi esnasında görmekteyiz. Anna Komnena'nın eserinde, *'Böylece Ebu'l Kaasım, Boutoumites'in denizden hiç zaman yitirmeden çıkageldiğini görüp, bir de diğerlerinin karadan gelmekte olduğunu öğrenince, bulunduğu arazinin hem kayalık hem de dar ve üstelik okçular için kesinlikle elverişsiz olması nedeniyle, okçularının Rum atlılarınca yapılacak saldırıya karşı etkin bir destek sağlayamayacaklarını gördüğünden, ordugahını oradan kaldırdı ve birliklerini daha üstün durum sağlayan bir yerde konuşlandırmaya karar verdi. Bu yüzden, kiminin Alykas diye, kiminin Kyparissios²¹³ diye andığı bir yere geçti'*²¹⁴ şeklinde anlatılmaktadır. Burada da görüldüğü üzere ani bir durumda kalabalık kitleleri bile rahatlıkla hareket ettirebilmektedirler. Bu Türk askeri yapısının en önemli özelliklerinden birisidir. Bu hızı Tatikios ile olan bir mücadele içinde de Anna Komnena kaydetmiştir. Eserde, *'İskitler geri çekildiler. Tatikios bunu görür görmez, onları izlemeye koyuldu, ama o denir ya; Bir Lydia savaş arabasının arkasındaki yaya gibiydi. Gerçekten, onlara yetişemediği için Sidera (Demir) Geçidinin -vadi geçidinin adı böyledir- ilk aşan, onlar oldu. Tatikios, bütün ordusuyla Edirne'ye geri geldi'*²¹⁵, demektedir. Böylece de Türklerin ne kadar hızlı hareket ettiklerine tekrardan değinmektedir. Yapılan betimleme ise durumun izahı açısından oldukça doğru bir tercihtir.

Sonrasında, *'1087 yılında bahar başında, İskit ordusunu komuta eden Tzelgou, hem Sarmatlardan hem de İskitlerden, ve -Solomon²¹⁶ adlı birinin komutasında- önemli bir Dakialılar (Macarlar) birliğinden oluşan, yaklaşık 80.000 kişilik güçlü bir ordu ile, Tuna'nın yukarı vadisini aştı. Sonra Khariopolis/Hayrabolu yöresindeki kentleri talan etmeye koyuldu. Hayrabolu'nun kendisini de vurdu ve pek çok ganimet malı elde ettikten sonra, Skotinos denen yerde ordugâh kurdu.'*²¹⁷ Bu Skotinos denilen yerin

²¹³ Kyparissios: Servili demektedir. Alykas ise Helen dilinden bir sözcük değildir. Anadolu bu sözcük olduğu söylenmektedir. Bknz. Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.199 dipnot:49

²¹⁴ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.187

²¹⁵ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.197

²¹⁶ Tzelgou : Macar Kralı.

²¹⁷ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.203

neresi olduğu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Anlamca ‘‘Gölgeli’’ manasına gelmektedir.

Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniğinde ise verilen bilgiler, her ne kadar Bizanslı olmasada aslında genel olarak dönemin yazarlarının Türkler hakkındaki bilgilerini de bize göstermektedir. Willermus Tyrensis’in kroniğinde, ‘‘*Türkler veya Türkmenler (her ikisi de aynı soydandır), başlangıçta belirli ikamet yerleri olmayan ve kuzeyde yaşayan çok vahşi insanlardı. Sınırları belirli devletleri, kasaba ve köyleri yoktu, bilakis verimli otlaklar bulmak için oradan oraya göç ederlerdi. Bir sefer düzenlemek istediklerinde ordu şeklinde toplanırlardı. Ordudaki seçkinlerden biri, ortaya çıkan bütün sorunları çözmek üzere komutayı üzerine alırdı*²¹⁸’’ şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere yanlış bilgiler verilmektedir. Kendi dar dünyalarında yaşayan bazı yazarlar bozkır insanına dair bu tarz bilgiler vermekte sorun görmemektedirler. Fakat bozkırlıları yurtlarında görüp tanıyan yazarların eserlerinde bu tarz betimlemelere rastlanmaz. Yalnızca Türkler veya Türkmenlerin aynı ırk olduğu konusu doğrudur. Türklerin devletleri ya da yurtları olmaması, karargahları bulunmaması gibi bir durum söz konusu değildir. Dönemin ünlü yazarlarından olan Willermus Tyrensis’in aslında Türklerin tarihiyle alakalı çok da bir şey bilmediği anlaşılmaktadır.

Karargahların nerede olduğu esasında orduların hedefleri hakkında bilgiler verdiği için oldukça önemlidir. Bu nedenle tam konumlarının tespit edilmesi önemlidir. Bunu ilerleyen süreçteki Türk akınlarında daha iyi görmekteyiz. Örneğin Manuel Komnenos devrindeki Selçuklu akınlarına karşı alınan büyük önlemlerden birisi de karargahların geliştirilmesini sağlamak üzerinedir. Özenle çalışılan bu yerlerden birisi de Melangeia adı verilen bir kale idi. ‘‘*Melangeia (Melangia, Melagina, Melagena, Mela, Malagina), İznik’in güneydoğusunda olup Dorylaion’a giden askeri yol üzerindeki ilk Bizans karargahı idi ve çok eskiden beri kullanılmaktaydı. Bizans imparatorlarının Anadolu seferleri sırasında Anatolikon ve Thrakesion thema’larının birlikleri orduya Melangeia karargahında katılırlardı.*²¹⁹’’ Bu nedenle bu karargah Bizans devleti için pek önemlidir. Türkler bu karargaha katılan birlikler üzerine hemen plan yapmışlardır. Bizanslılar Türkler üzerine yeni planlar yaparken, Türkler büyük bir sefer hazırlamış

²¹⁸ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği (Başlangıçtan Kudüs’ün Zaptına Kadar)*, Çev. Ergin Ayan, Ötüken Yay., İstanbul, 2016, s.35

²¹⁹ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı*, s.33

ve Thrakesion thema'sı yani Orta Anadolu'nun batı topraklarına saldırmışlardır. Bu Bizans devleti için büyük bir hamledir. Bunun üzerine de Türklere tekrardan büyük bir saldırı gerçekleştirmişler ve başarılı olmuşlardır. Türkler bu sırada ilk ordugah kurdukları yer olan Philomelion (Akşehir)'de kalmışlardır. Bizanslılar ise hemen buraya varmışlar büyük bir hücumla şehrin tamamını yakmışlardır. Bu sırada başka bir yerde olan Türklerin Sultanı ise geri çekilmiş ve Andrakhman²²⁰ diye adlandırılan bir yere giderek ordugahını burada kurmuştur.²²¹

Yine Bizans'ın tahtında Manuel'in oturduğu devirde, Bizans'ın ilerleme hedefleri devam etmektedir. Lakin karşılıklarına hep olduğu gibi Türkler çıkmıştır. Ioannes Kinnamos bunu, ‘‘*Bu sıralarda Romalıların eline geçmek üzere olan Aegypos (Mısır), şimdi anlatacağım şekilde, ellerinden kaçtı. Burası eskiden Roma topraklarının bir parçası idi ve Roma'ya her yıl büyük bir gelir sağlıyordu. Asya şiddetle musibete uğrayınca İsmaililer (Arap halkı) o an galip gelince Mısır da zapt edildi ve Persler (Türkler) 'in idaresi altına girdi*²²²’’ şeklinde anlatmaktadır. Burada ilk belirtmemiz gereken husus İsmaililer olarak kastedilen kişilerin Araplar olduğudur. Anna Komnena kendi eserinde bu tabiri Türkler için kullanmıştır lakin Ioannes Kinnamos'un eserinde bahsettiği Araplardır. O, Persler tabiriyle Türkleri kastetmektedir. Bu nedenle bu ayrıma oldukça iyi dikkat edilmesi, kaynaklar incelenirken özen gösterilmesi gerekmektedir. Bunun dışında burada bahsedilen bölge için artık Selçuklu Türklerinin hakimiyeti altında olduğundan bahsedebiliriz. Bu da kanaatimizce bu bölgede Türk karargahlarının olduğunu göstermektedir. Türkler bu bölge içinde fetihlerini arttırdıkları bir dönemin içindeydiler. Bu nedenle tıpkı Anadolu coğrafyasında olduğu gibi bu coğrafya içinde de Türk karargahlarının yoğunlaştığı söylenebilir.

Anadolu coğrafyasının zaten büyük bir kısmını artık Türklerin kapladığını söyleyebiliriz. Niketas Khoniates bir mücadeleyi anlatırken, ‘‘*Aslında bu civarda Türklerle dolu olmayan hiçbir yer yoktu*²²³’’ demektedir. Onun bu itirafı Anadolu'daki birçok bölgenin Türkleştiğinin de kanıtı olarak sunulabilir. Bu bölgelerde de elbette birçok Türk karargahları bulunmaktadır.

²²⁰ Kesin yerin belli değildir. Akşehir-Konya yolu üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.

²²¹ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s.37

²²² Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s.198

²²³ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, s.127

3.4.Savaş Taktikleri

İyi bir orduya sahip olmak gibi tüm iyi şartları elinde bulundurmakla beraber doğru savaş stratejilerine sahip olmayan tarafın kaybetme olasılığı her daim daha fazladır. Ya da tam tersi tüm olumsuz koşullara rağmen doğru stratejiler ile kazanan tarafların da az olmadığını tarih bizlere göstermektedir. Bundan dolayı milletlerin savaşı algılayış şekilleri ve stratejileri oldukça önemlidir. Türkler savaşmayı iyi bilen bir millet oldukları için bu sanatta büyük bir gelişme göstermişler, savaş sanatı hususunda savaştıkları toplulukların da hayranlıklarını kazanmışlardır. Buna örnek olarak Türklere esir düşmüş bir İngiliz Komutan olan General Townshend'ın; “*Savaşın zevkini almak isteyen herkes, Türklerle savaşmalıdır!*” sözünü gösterebiliriz. Buna rağmen Türk kültürünün gereği olarak Türkler lüzumsuz gördükleri savaşlardan kaçınmış bir millettir.

Ammianus Marcellinus bu konuda Türkler için; “*zaman zaman kışkırtılmaları halinde savaşırlar ve muhtelif sesleriyle vahşi bir şekilde naralar atarak, kama düzeninde çarpışmaya girerler. Çabuk ve ani hareket etmek adına hafif bir şekilde silahlandıkları için, birdenbire kasıtlı olarak bölüklere ayrılırlar ve devasa bir katliam yaparak intizamsız bir şekilde oraya buraya koşturur ve saldırırlar; aşırı derecede seri olmalarından dolayı ne bir höyüğe saldırdıkları ne de bir düşman ordugahını yağmaladıkları fark edilebilir. Bu sebepten ötürü bu insanlara kolayca bütün herkesten daha korkunç savaşçılar diyebiliriz.*”²²⁴ demektedir. Türkler gerekmedikçe savaştan kaçınan bir millettir. Türk töresine göre durum bu şekildedir. Bunun dışında bahsedilen hafif silahlanma ise Türklerin bizce önemli bir savaş stratejisidir. Bu onların savaş mefhumunu da oldukça iyi anladıklarından kaynaklanıyor olmalıdır. Genellikle batıda görülen ağır metal korumalar Türk askerlerinin hızını yavaşlattığından tercih edilmemekteydi. Hızları Türklerin en büyük stratejik hamlelerinden biriydi. En az hasar ile işlerini halledip çekilmeyi kazançlı bulurlardı. Ayrıca müellifin bahsettiği gibi savaş naraları atmaları da aslında bir hamle olarak görülmelidir zira baktığımızda Türkler tarih boyunca savaştıkları savaşların çoğunda sayıca az olan taraftaydı. Bu nedenle savaş sesleri çıkartmaları hem daha kalabalıkmiş imajı çizmelerini hem de düşmanı demoralize etmelerini sağlayan oldukça zeki bir savaş stratejisiydi. Çok fazla insan beslemeyen Avrasya'da yaşayan kavimlerin

²²⁴ Ammianus Marcellinus, Roma Tarihi, s.584

orduları da buna nazaran çok kalabalık değildir. Bu yüzden düşmanlarını yenmek için farklı stratejiler ortaya koymak zorundadırlar. Bunların başında savaş başlamadan önce düşmanı psikolojik olarak yıpratma gelmektedir. Savaş öncesi yapılan bazı hareketler daha savaş başlamadan düşmanın zor durumda olduğunu ve savaşı kaybedecekleri imajını vermeye yönelik olarak bozkır orduları tarafından uygulanmıştır.

Türk askeri sisteminde ise disiplinin çok ayrı bir yeri bulunmaktadır. Pek çok farklı milletin yazdığı ana kaynakları incelediğimiz de Türk askerlerini disiplinli ve yetenekli askerler olarak görmekteyiz. Askerlik Türk kültüründe oldukça ciddiye alınan bir meslektir. Avrasya'nın zorlayıcı ikliminin yanı sıra yeryüzü şekilleri ve fazla nüfus besleyemeyen iktisadi yapısı farklı meslek gruplarının ortaya çıkmasına müsaade etmemiştir. Bu nedenle bozkırda yaşayan insanlar aynı anda asker, tüccar, çiftçi, balıkçı ve çoban olmak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle disiplin her şey demektir. Bu sayede de düzenli birlikler oluşturabildiler.

Bir savaş esnasında bir tarafın kendi stratejileri kadar düşmanın stratejilerini de anlayıp kavraması mühimdir zira gelebilecek hamlelere karşı hazır olmak gerekir. Türkler bu konuda kendi planları kadar düşmanın ataklarını da zekice hesaplayabilmektedir. Bu duruma birçok örnek verilebilir. Örneğin, Türklere karşı bir plan yapılır. Esas birlikler geride tutulurken küçük birlikler öne yem olarak atılır. Lakin çıkarma yapma konusunda kurnaz olan Hunlar, uzaklarda büyük bir birlik olmasından şüphelenerek görmüş oldukları ve sanki onları engelleyen hiçbir şey yokmuş gibi kendilerini istirahate vermiş birlikleri önemsememiş; ardından ay gece karanlığını kırdığı vakit en iyi yöntemi seçerek nehrin sığ tarafından uzaktaki düşmanı korkutmadan geçerek hızlı bir hücumla saldırmışlardır. Hunların ilk hücumu ile şaşkına dönen düşman, hızlı bir şekilde kaçmıştır.²²⁵ Bu örnekte de görüldüğü üzere pusu kuranı kendi pususuna düşürmekte en büyük stratejilerden birisidir. Elbette bu kolay olmasa gerek. Düşmanın hamlelerini tahmin etmek için üstün bir savaş deneyimi ve büyük bir zeka şarttır.

Ünlü Bizans tarihçilerinden Priscus'ta Türklerin savaş stratejilerinden bahsetmektedir. Priscus, İskitlerin Naissus kenti kuşatmasını ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Bu kent

²²⁵ Ammianus Marcellinus, Roma Tarihi, s.588

bahsedildiğine göre Byzantium kentini de inşa eden Constantinus tarafından kurulmuştu. Nüfusça kalabalıktı. Anlaşılacağı üzere önemli bir konumdaydı ve İskitler tarafından kuşatıldı. Bununla alakalı Priscus, ‘‘*Kenti ele geçirmek için barbarlar her türlü teşebbüste bulundular. Kent halkı dışarı çıkıp savaşımaya cesaret edemedikleri için, İskitler askerlerinin geçişini kolaylaştırmak amacıyla nehrin şehrin içine doğru akan güney kısmına köprü kurdular ve kenti çevreleyen surlara karşı kuşatma makinelerini getirdiler. Evvela kolay olduğu için, üzerlerine surlardaki askerleri vurmaya niyetiyle okçuları oturttukları tekerlekli büyük kalasları ileri sürdüler.*’’²²⁶ demektedir. Türklerin savaş öncesi hazırlıklara verdikleri önem ortadır. Bir savaşa başlamadan önce en az zarara uğramak için iyi bir hazırlık yapmak şarttır. Yaşanılan olay bu duruma güzel bir örnektir.

Türklerin meşhur savaş taktiklerinden olan turan taktiği Prokopios tarafından savaşlar üzerine en önemli anlatı isimli eserinde anlatılmaktadır. Bu eserde Ephtalitlerin yani Ak Hunların bir mücadelesini, ‘‘*Ephtalitler, düşmanlarına bir anda saldırılarından dolayı tümüyle dehşete kapıldıkları için kaçtıkları izlenimini verdiler ve her yönden yalçın dağlar ile sarılı bir alana ivedilikle çekilip ağaçlarla kaplı yakın bir ormanı layıkıyla siper edindiler. Bu esnada dağlar arasında çok uzun mesafe kat edilirken vadi içerisinde görünüşte belirsiz bir yere doğru uzanan, nihayetinde hiçbir şekilde çıkışı bulunmayan ancak dağ silsilesinin tam ortasında son bulan geniş bir yol açığa çıktı. Bu sırada tuzak hakkında fikri olmayan düşman takip halindeydi. Küçük bir Hun kuvveti geri çekilirken, Hun kuvvetlerinin ekseriyeti engebeli arazide kendilerini gizleyerek düşman ordusunun arkasına sarktı.*’’²²⁷ şeklinde aktarır. Devamında Hunlar gizlendikleri yerden düşmanlarının etraflarını sarmış ve onları pusuya düşürmüştür. Nihayetinde düşman vaziyetin umutsuz olduğunu anlamış, kaçabileceklerini bile düşünemeyecek hale gelmişti. Hal böyle olunca düşman kuvvetleri boyun eğmek durumunda kalmıştır. Ak Hunların bu savaş stratejisini Theophanes Confessor’da anlatmaktadır. Aynı olayı Theophanes Confessor, ‘‘*Perozes*’’²²⁸ *Nephtalite Hunlar’a*²²⁹ karşı sefere çıktı ve onları bozguna uğratarak takibe başladı. Fakat Eftalitler, dağların dar geçitleri boyunca küçük gruplar halinde kaçıp sağa sola

²²⁶ Priscus, *Fragmenta Et Excerpta: Attila ve Bizans Tarihi*, s.49

²²⁷ Prokopios, *Savaşlar Üzerine En Önemli Anlatı*, s.15

²²⁸ I. Firuz

²²⁹ Eftalit- Ak Hun

dağılarak kurtulmayı başardılar ve kendilerini İranlıların arkasına düşürdüler, ardından da onların tedbirsizliklerinden yararlanarak çember içine aldılar. Perozes dar geçitlerde barış için yalvardı. Eftalitler'in hükümdarı (Aksungur), Perozes kendisinin huzurunda saygıyla eğilmeden ve Eftaltilere karşı bir daha asla savaşmayacağına dair yemin ederek güvence vermeden asla barış yapmayacağını bildirdi. Güç kullanmak suretiyle baskı altında tutulan Perozes bunları yapmaya mecbur bırakıldı ve büyük bir utanç içerisinde geri çekildi. Fakat o (Perozes), bu utancı kaldıramayınca verdiği yeminleri hiçe sayarak Eftaltilere karşı bir kez daha savaş açtı.²³⁰ şeklinde anlatır. Theophanes Confessor bahsettiği bu olayı anlatırken Prokopios'u da kaynak olarak kullanmış olmalıdır zira iki anlatımda birbirlerine oldukça benzemektedir. Yalnızca Theophanes Confessor olayın ayrıntıları üzerinde daha fazla durmuştur. Daha fazla açıklama gereği hissetmiştir. Bu taktiğin anlaşılması için çaba göstermiştir. Baktığımızda ilerleyen süreçlerde de sık sık kaynaklarda Turan taktiğiyle karşılaşacağız.

Savaş esnasında avantajı ele almak da oldukça önemlidir. Bu da bir nevi savaş stratejisi olarak ele alınabilir. Savaşlar bazı zamanlar çok hareketli bir hal alırdı. Jordanes, Türkler ile yapılan bir mücadeleyi oldukça heyecanlı bir şekilde anlatır. Bu mücadele şöyleydi; Katalonya ovalarında ordular bir araya geldi. Savaş alanı düz bir yükseltideydi. Her iki ordunun da pozisyon avantajı kazanmak için ulaşmaya çalıştığı keskin bir yokuş vardı. Hun güçleri sağ tarafa geçtiler. Romalılar, Vizigotlar ve müttefikleri ayrıldılar ve ardından ele geçirilmemiş tepe için mücadele başladı. İkisi arasındaki bu mücadele oldukça şiddetliydi. Romalılar ve müttefikleri ellerinden geleni yapmışlardı. Ancak diğer tarafta Hunların savaş hattı oldukça düzenliydi ve Attila en cesurları olarak merkeze yerleşmişti şeklinde Jordanes anlatmaktadır.²³¹ Onun bu anlatımından Hun askeri birliklerinin savaş anında hızlı düzenek alması görülmektedir. Ayrıca Hun liderinin en merkezde askerleriyle omuz omuza mücadele ettiği de görülmektedir. Bu klasik Türk askeri yapısının da temelini oluşturmaktadır.

Hunların en büyük savaş taktiklerinden birisi de bahsettiğimiz üzere gürültü çıkartmaktı. Bu şekilde düşmanı korkutmaya ve genellikle az olan sayılarında bir avantaj yakalamaya çalışıyorlardı. Bundan Menander Protector bir savaşı anlatırken

²³⁰ Aydın, *Bizans Kaynağı Theophanes Confessor'un Kroniğinde Türkler* : 284-813, s.120

²³¹ Jordanes, *The Gothic History Jordanes*, s.106

bahseder. Menander Protector bunu, ‘‘Savaşın başlangıcında, Avarlar uyumsuz sesler ile karmaşa çıkarmayı ve yaygara çıkararak davullarını çalmayı, bu tür bir gürültü ile Romalıları sersemletmeyi ve korkutmayı planlamışlardı. Bu durum önceden öğrenilince, askerlere açıkladı ve bu sayede aniden çıkan gürültüden korkmamaları sağlandı. Fakat onları neyin beklediğini düşünmek, beklentileri doğrultusunda nelerin olacağına aşina olmalarını sağladı. Davulların sesini duyunca, onlar da karşılık olarak kalkanlarına vurdular, savaş narası attılar, zafer şarkısı söylediler ve ahşaptan yapılmış su mataralarına vurdular.’’²³² şeklinde anlatır. Bu aynı zamanda savaşta yaşanan psikolojik bir hamle şeklinde görülmelidir. Türklerin bu konuda başarılı oldukları açıktır lakin mücadelede oldukları kişilerde bu askeri stratejiyi çabuk algılamışlar ve karşı atak göstermişlerdir.

Türk’ü Türk ile savaştırarak aradan çekilmek ve daha sonrasında kazan tarafla mücadele etmek üzerine bir savaş stratejisi ise yıllardır Türklerin düşmanları olan kavimlerin sıklıkla başvurduğu bir yöntemdi. Bunun için bazı zamanlar Türk toplulukları arasına nifak tohumları ekmişler bazı zamanlarsa onlardan bir tarafı kendilerine benzeterek yani asimile ederek kullanmayı uygun görmüşlerdi. Bizans’ın dış ilişkileri bazında Karadeniz’in kuzeyinde bulunan kavimlere karşı uyguladığı bu siyaseti kaynaklara da sıkça yansımıştır. Politika gereği bölgedeki topluluklar birbirlerine düşürülmek istenmiştir. Bu siyasetteki amaç, Bizans’ın bölgede kendi çıkarlarını korumak istemesidir. Nitekim söz konusu politika kimi zaman başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²³³ Bu yöntemi Bizans devletinin sıklıkla seçtiğini John Nikiu, Chronicle isimli eserinde de belirtmektedir. John Nikiu eserinde, ‘‘Bu proje Konstantinopolis şehrinde vaftiz edilen Organa’nın yeğeni Hunların reisi Kubratos ile ilgilidir, kendisi çocukluğunda Hristiyan cemaatine kabul edilmiştir.’’²³⁴ şeklinde anlatır. Hun lideri Kubratos’un Hristiyan olmasının bir projeye büyük katkısı olduğu açıktır. Tıpkı bunun gibi Bizans’ın İmparatoru VI. Leon bizzat kendi kaleme aldığı ve bir askeri el kitabı şeklinde hazırladığı Taktikler isimli eserinde de bir olay anlatmaktadır. VI. Leon, ‘‘Türklerden²³⁵ bahsetmişken, savaş için nasıl

²³² Menander Protector, *The History of Menander the Guardsman*, s.132

²³³ VII. Konstantin Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, Çev. ve Notlandıran İlhan Aslan, Post Yayınevi, İstanbul, 2020, s.31

²³⁴ John Nikiu, *The Chronicle of John, Bishop of Nikiu*, Translated from Zotenberg’s Ethiopic Text, translated with an introduction by R.H. Charles, Evolution Publishing, Merchantville NJ, 2007, s.213

²³⁵ Bu kısımlar esasında VI. Leon tarafından Mavrikos’un Strategikon isimli eserinden alınmıştır. Burada bahsedilen Türkler, Macarlardır.

hazırladıklarını onlara karşı savaşırken nasıl hazırlanmak gerektiğini tarif etmeyi yerinde buluyoruz. Onlar bizim müttefikimizken belli bir ölçüde deneyim edindiğimizi ifade edelim. O zaman Bulgarlar barış antlaşmasını tanımadılar ve Trakya kırsalına akın ettiler. Herkesin imparatoru, Tanrımız İsa'ya yeminlerini bozduklarından adalet onları takip etti ve hemen cezalarını buldular. Bizim güçlerimiz Araplara karşı çarpışırken İlahi Takdir, Romalılar yerine Türkleri, Bulgarlara karşı sefere gönderdi. Majestemizin donanması onları destekledi ve Tuna'dan karşıya geçirdi. İlahi Takdir, onları günâhkârca Hristiyanlara karşı silaha sarılan Bulgar ordusuna karşı gönderdi ve sanki onlar cellâttı; üç çarpışmada kararlı bir şekilde onları (Bulgarları) yendiler, böylece Hristiyan Romalılar kendi isteğiyle Hristiyan Bulgarların kanı ile kendilerini lekelemediler²³⁶'' olarak kaydetmiştir. Burada her ne kadar ilahi adalet olarak tasvir edilse de askeri bir strateji olarak bir Türk kavmini başka bir Türk kavmine karşı kullanmak söz konusudur. Bu strateji bazı durumlarda işe yarayırsa da genel olarak baktığımızda bir sonuca ulaşamamıştır. Hatta ilerleyen süreçlerde de göreceğimiz üzere Bizans devleti için çalışan Türkler, zor durumda kaldıklarında soydaşlarının tarafına geçmiş ya da belli bir noktadan sonra dayanamayarak isyan etmiş ve Bizans için daha büyük bir tehdit haline gelmiştir.

Türklerin bölgeye geldikleri ilk anlardan beri niyetleri açıktır. Kendilerine yeni yurtlar bulmak ve yerleşmek gayesindeydiler. Stratejilerini buna göre şekillendiriyorlardı. Her Türk topluluğu kendi gücüne göre hamle yapıyordu. Örneğin Avarlar, Avrupa'nın önemli bir şehri olan Sermium'u ele geçirince Mavrikios'a bir elçilik heyeti gönderdiler. Theophanes Confessor'un aktardığına göre, ''Bizanslılardan her yıl aldıkları 80.000 adet altın paranın 20.000 daha arttırılmasını talep ediyorlardı. İmparator barış arzusuyla bunu kabul etti. Çok geçmeden Kağan kendisine, bir Hint hayvanı olan bir fil gönderilmesini talep etti; böylece onu görebilecekti. İmparator ona, içlerinden en büyük olanını gönderdi. O (Kağan), file iyice baktıktan sonra onu İmparator'a geri gönderdi. Ayrıca benzer bir şekilde, kendisine bir altın yatak gönderilmesini istedi. İmparator bunu da gönderdi ve Kağan hayli küçümsedikten sonra onu da iade etti. Bunun ardından da yıllık altın 100.000'in üzerine 20.000 daha ilave edilmesini talep etti. İmparator'un bunu reddetmesi üzerine harekete geçerek

²³⁶ Çelik, 10. Yüzyıl Bizans Kaynakları VI.Leon, I. Niholas (İstanbul Patriği), Diyakoz Leon'un Eserlerinde Türkler, s.30

yürüyüşe çıkan Kağan, Singidunum²³⁷ şehrini yakıp yıktı ve Illyricum'a (İlirya) bağlı birçok şehri ele geçirdi.²³⁸ Burada Avar Kağanının stratejisi yıldırım üzerinedir. Amacı zaten Bizans ile savaşmak ve ondan toprak almaktır lakin savaşı başlatan ya da ilk saldıran taraf olmamak için, kendisine bahane olabilecek sebepler aramıştır. Bu olaydan sonra da Avarlar, Bizans ile olan barışlarını uzan süre devam ettirmemişler ve sık sık bu gibi bahaneler üzerine Bizans devleti ile karşı karşıya gelmişlerdir. Sıklıkla Bizans'ı kışkırtmaya çalışmışlardır. Bu sadece Türklerin kullandığı bir savaş stratejisi olmamakla beraber Türkler tarafından da sıklıkla tercih edilen bir yöntemdir. Çünkü Türkler, savaş sanatı hususunda oldukça bilgili bir millet olduğundan savaşın adabına göre hareket ederlerdi. Savaşların siyasi kısımlarını da mutlak düşünürlerdi. Bu nedenle aslında düşmanlarının küçümsedikleri gibi çapul peşince koşan barbar bir kavim değil stratejik olarak hareket eden güçlü bir millettirler.

Bölgedeki ilerleme taktiklerine bir diğer örnek Tuna Bulgar Devleti'nden gelmekteydi. Tuna Bulgar Devleti'nin en güçlü liderlerinden Kurum Han, devletini bir balkan devleti olmaktan çıkartıp hızla Avrupa'da önemli bir güç haline getirdi. Artık kendisinin en büyük hedefi, Bizans devletinin başkentini almak ya da hiç olmazsa baskı altında tutmaktı. Bölgede güçlenen Türk topluluklarının hedefi genellikle bu şekildeydi. Kurum Han'ın bu ülküsünü gayet iyi bilen Bizans devleti yöneticisi I. Nikephoros, derhal Bulgarlar'ı durdurabilmek için büyük bir orduyla yola çıktı lakin hiçbir başarı elde edemeden dönmek zorunda kaldı. Bu başarısızlık onun vazgeçmesini sağlamadı. Daha sonrasında 811 yılı yazında yine şansını denemek istedi ve Tuna Bulgar Devleti'nin başkenti Preslav'a girdi. Her yeri yakıp yıkmış ve hatta Kurum Han'ın sarayını bile ateşe vermişti. Bunun üzerine durumun ehemmiyetini anlayan Kurum Han hızlı bir planı soğuk kanlılıkla uygulamaya koyuldu. Askerlerini rahat savaşabilecekleri düzlük bir yere çekerek ovanın tüm giriş çıkışlarını kapattı. Bu Türklerin sıklıkla uyguladıkları askeri bir stratejidir. Bu esnada Kurum Han'ı ve ordusunu ele geçirmek için Bizans kuvvetleri onları takip etmişti. I. Nikephoros sonunda ovanın giriş ve çıkışlarının tutulduğunu anlasa da artık yapabileceği bir şey kalmamıştı. Kurum'un askerlerinin ani bir hücumu ile ordusu darmadağın olan Bizans'ın yöneticisi I. Nikephoros'un kendisi de hayatını kaybetmiştir.²³⁹ Türklerin

²³⁷ Günümüzde Belgrad şehri.

²³⁸ Aydın, *Bizans Kaynağı Theophanes Confessor'un Kroniğinde Türkler* : 284-813, s.149

²³⁹ Aydın, *Bizans Kaynağı Theophanes Confessor'un Kroniğinde Türkler* : 284-813, s.62

bölgedeki stratejik hamleleri uzun yıllar devam etmiş ve nihayetinde 1453 İstanbul'un fethiyle bu sistematik hareketler sonuca ulaşmış ve Bizans devletinin başkenti de Türklerin elinde geçmiştir. Yani bu uzun bir sürecin sonucudur.

Bazı durumlarda Türklerin meşhur savaş taktiklerini düşmanlarının da kullandıkları görülmektedir. Leon Diakonos, Bizans komutanlarının büyük sayısal üstünlükle karşı karşıya kaldıklarında düşmanlarına karşı gerilla yöntemi uyguladıklarını söylemektedir. Hunlara yani Macarlara beklenmedik ve gizli olarak saldırılması gerektiğini söyler. Ani saldırılarda çok sayıda insanın öldürülebileceğini belirtir. Ayrıca yine Bizans kuvvetlerinin üstün düşman sayılarıyla karşılaşınca, uçurumlarda stratejik pozisyonları aldığını ve pusuya yatıp düşmanı bu şekilde yendiğini anlatır.²⁴⁰ Onun aslında bu anlattıkları taktikler genellikle Türklerin kullandığı savaş taktikleri olarak bilinmektedir. Bizans kuvvetleri Türkler ile savaşa savaşa bu stratejileri Türklerden iyi bir şekilde öğrenmiş olmalıdır.

Bazı durumlarda karşı atak yapmak zarureti doğmuştur. Yani bir stratejiye karşı başka bir strateji üreterek bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Örneğin Bizans askerleri Türklerin meşhur taktiği olan Turan taktiğine karşı bir karşı atak geliştirmeye çalışmışlardır. Bunu VI. Leon, *“Takiplere gelince, bazı halklar, meselâ Türkler, onları takip edenlere düzensiz saldırırlar ve bu yüzden iyi bir düzende geri çekilen ve dönen bir güç onlara kolayca zarar verir”²⁴¹* şeklinde anlatmaktadır. Yani Türklerin hazırladığı bu pusuya düşülmemesi gerektiği ifade eder.

Bizans kuvvetlerinin tecrübeleri sayesinde Türk stratejilerine karşı kazandıkları mücadelelerde böylece olmaktadır. Yine Leon Diakonos'un aktardığına göre, *“Her ne kadar emri sırasında pek çok savaş çıksa da, hiçbir zaman bir rakibine yenilmedi”²⁴², her zaman galip geldi. Böylece bir İskit ordusu (halkı Hun olarak adlandırılır) Istros'u²⁴³ geçti. O zaman komutan Leo, onlarla meydan muharebesinde (düşman) çok daha üstün sayılara sahip olduğu için savaşamadı. Küçük ve kötü hazırlanmış bir*

²⁴⁰ Leo The Deacon, *The History of Leo the Deacon*, s.41

²⁴¹ Çelik, *10. Yüzyıl Bizans Kaynakları VI.Leon, I. Nikholas (İstanbul Patriği), Diyakoz Leon'un Eserlerinde Türkler*, s.29

²⁴² Leo Phokas'tan bahsetmektedir. Leo Phokas'un yaklaşık 915-20'te doğduğu ve 970'den sonra öldüğü bilinir. Onun daha sonraki kariyerinin çeşitli yönleri Leon Diakonos tarafından tasvir edilmiştir.

²⁴³ Tuna Nehri

asker grubuna önderlik ederken, kendisini ve adamlarını belirli bir tehlikeye maruz bırakmamaya karar verdi ancak İskitlere beklenmedik bir şekilde saldırmak yerine, cesur olanı başarmayı ve cesurca bir başarının kendisi için şanlı bir ün kazandıracığı yolu seçti. Bu nedenle o çalılıkların arasından gizlice geçti ve gözden uzak dururken, Hunların ordugahını gözlemledi ve sayılarını dikkatlice tespit etti. Sonra gecenin köründe ordusunu üç bölüme ayırdı ve İskitlere saldırdı; ve ani saldırısıyla kısa sürede sayısız kalabalığın sadece birkaçının kaçabildiği büyük bir katliam yaptı.²⁴⁴” Burada Bizans komutanının iyi bir pusu kurması sonucu hedefine ulaştığı görülmektedir. İyi planlanmış bir strateji ile az sayıda olan tarafların bile kazandığından daha öncesinde bahsetmiştik. Türklerin Bizanslılara karşı bu ve bunun gibi kaybettikleri mücadelelerde olmuştur.

VI. Leon’un eserinde Türklerin savaş taktikleriyle alakalı oldukça fazla ayrıntı verilmektedir. Eserde, “*Onlar Romalıların yaptığı gibi siperler dahilinde kamp kurmazlar, fakat savaş gününe kadar boy ve gruplara göre yayılırlar. Hem yazın hem de kışın atlarını sürekli otlatırlar. Savaş vakti gelince gerekli olduğunu düşündükleri atlarını alırlar ve onları çadırlarının yanına bağlarlar ve gecenin karanlığında başlayacakları savaşa çıkma zamanı gelinceye kadar onları korurlar*²⁴⁵” şeklinde Türklerden bahsedilmektedir. Burada baktığımızda Türklerin siperli kamplar kurmadığı ibaresi doğrudur. Bunun yerine genellikle savaş esnasında kendi üretimleri olan at arabalarını daire şeklinde etraflarına çevreleyerek bir savunma sistemi oluşturmuşlardır. Bu da bakıldığında esasında Türklere özgü bir stratejidir.

VI. Leon’un Türk askeri stratejileri ile verdikleri bilgiler bunlarla da sınırlı değildir. Türk askerleri için, “*Savaşların uzun menzilde, pusular kurarak, düşmanlarını çevreleyerek, sahte geri çekilmeler ve dönüşler ile dağıtık düzende yapılmasını tercih ederler. Düşmanlarını kaçırmaya zorladıkları zaman her şeyi bir kenara koyarlar ve hücumlarında acımasız olurlar. Takipten başka hiçbir şey düşünmezler. Romalıları ya da diğer milletler gibi düşmanlarını makul bir mesafede takip etme ve mallarını yağmalamakla memnun olmazlar. Yine Türkler galibiyet için her türlü vasıtayı kullanarak düşmanlarına tam bir yıkım getirinceye kadar baskılarına ara vermezler.*

²⁴⁴ Leo The Deacon, *The History of Leo the Deacon*, s.72

²⁴⁵ Çelik, *10. Yüzyıl Bizans Kaynakları VI.Leon, I. Niholas (İstanbul Patriği), Diyakoz Leon ’un Eserlerinde Türkler*, s.32

*Eğer takip ettikleri düşmanlarından bazıları sağlam bir yere sığınurlarsa, herhangi bir at ya da adam kıtlığını keşfetmek için dikkatli çaba gösterirler. Sabırla beklerler, böylece düşmanlarını bunların kıtlığıyla yıpratırlar ya da kendi istedikleri şartları onlara kabul ettirirler. Onların ilk istekleri hafiftir ama sonra, düşman bunu kabul ettiği zaman, daha ağır olan diğerlerini zorla kabul ettirirler.*²⁴⁶ şeklinde bir tanıımı bulunmaktadır. Türklerin bir savaş esnasındaki en büyük taktiklerinden birisinin pusu olduğunu bir kez daha görmekteyiz. Bu şekilde Türk askerleri her seferinde en az kayıp vererek savaşı bitirmeyi amaçlamışlardır. Çok basit gibi gözükse ama esasında genellikle işe yarayan bir yöntem gibi gözükmemektedir. Lakin bununla beraber VI. Leon'un aktardığı üzere bir savaşa başladıklarında bunun peşini bir sonuç alıncaya kadar bırakmadıkları da görülür. Zira bu onların savaşçı ruhlarının bir göstergesi olarak doğal bir sonuçtur. İstekleri ise öncelikle hafif sunup git gide ağırlaştırmaları psikolojik bir taktik olarak düşünülebilir. Böylece karşılarındakilerin önce kafalarını karıştırma sonrasında içlerindeki korkuyu arttırma ve en nihayetinde de yıldırma üstüne bir taktik gibi gözükmemektedir. Askeri zaferler, siyasi hamleler ile taçlandırılmadıkça başarılı sayılmazlar. Bundan dolayı daha askeri mücadele safhasından itibaren Türklerin böyle siyasi hamleler yaptığı, taktik içinde taktik yürüterek ilerlediği durumlar sıklıkla görülmektedir. Aynı anda birden fazla askeri stratejiyi kullandıkları durumlar da bulunmaktadır.

İlerleyen dönem içerisinde ise tekrar bahsetmemiz gereken hususun Bizans askeri yapısı içerisindeki Türk varlığı olduğunu düşünmekteyiz. Bu konudan daha önce de bahsetmekle beraber ayrıntısına girmenin hem Bizans devletinin savaş stratejilerini daha iyi anlamamızı sağlayacağına hem de Türk askerlerinin stratejilerinin Bizans'ta yararlanıldığını daha net kanıtlayacağına inanıyoruz. Bizans devletinin Trakya'daki arazilerine gelerek buraları yağmalayan Peçenek, Kuman ve Uzları askeri güç kullanarak durduramayan Bizans yönetimi genellikle arazi, para ve değerli hediyeler karşılığında onları kendi hizmetine alma yoluna gitmişti. Kimi zaman da seferler sırasında esir düşenler vaftiz edildikten sonra Bizans saflarına katılmıştı.²⁴⁷ Sıklıkla üzerinde durduğumuz gibi Bizans devleti Türklerden özellikle kendi ordu yapılarında

²⁴⁶ Çelik, *10. Yüzyıl Bizans Kaynakları VI. Leon, I. Nikholas (İstanbul Patriği), Diyakoz Leon'un Eserlerinde Türkler*, s.34

²⁴⁷ Yusuf Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", *Türkiyat Araştırma Dergisi*, Sayı 25, 2009, s.8-9.

yararlanmakta böylece kısmen de olsa bir başarı göstermişlerdir. Bu Bizans askeri sisteminin gelişmesine de fayda sağlamıştır. Ayrıca bu şekilde Türkleri daha yakından tanıyan Bizans'ın ömrü uzamıştır bile diyebiliriz.

Bizans ordusundaki Türk askerleri denilince ise bahsetmemiz gereken en önemli ismin Georgios Maniakes olduğu düşüncesindeyiz. 11. yüzyıl Bizans dünyasının tanınmış kumandanı Georgios Maniakes'in Türk asıllı ve Türkistan kökenli bir aileye mensup olduğu ileri sürülmektedir. Kendisinin askeri kariyerine Anadolu'daki Bizans garnizonlarında görev alarak başladığı bilinmektedir. Maniakes gücü, kuvveti, uzun boyu ve heybetli görünüşü ile dikkat çekerek orduda yükselmiş, lakin buna rağmen orduda yükselişi yavaş olmuş ve ordunun bütün kademelerini adım adım geçmiştir.²⁴⁸ Yani esasında Georgios Maniakes'in ordu kumandanlığı mevkiine aniden yükselivermediği böylece görülmektedir. Psellos'un aktardığına göre, *‘‘Bir gün borazan çalıp çığırkanlık yaparken, ertesi gün lejyonun başına getirilmemişti. Yükselişi, aslında yavaş yavaş oldu ve çeşitli mertebelerden sonra bir asker için en yüksek rütbeye geldi²⁴⁹’’* şeklindedir. Kısacası Türklerin Bizans ordusundaki hizmetleri göz ardı edilemez bir düzeydedir. Türk erlerinin Bizans ordusunda çok büyük rütbelere kadar geldiklerini de bilmekteyiz. Psellos bir Türk eri olduğu düşünülen Maniakes için, *‘‘Bu adamı bizzat gördüm ve ona hayran oldum. Çünkü tabiat ona kumanda etmeye layık bir insanın bütün hasletlerini vermişti. O kadar uzun boyluydu ki, sanki o, insana bir tepeye veya dağın zirvesine bakıyormuş gibi görünüyordu. Maniakes'in görünüşünde yumuşak ve hoş bir ifade yoktu. Daha ziyade gök gürültüsünü andıran sesi ve duvarları, kapıları sarsacak, yıkacak kadar güçlü elleriyle ateşli bir fırtınaya benziyordu. Bir aslanın çevikliğine sahipti ve yüzünün sert ifadesi dehşet vericiydi. Adamın her şeyi bu özelliklere uygundu. Rivayetler onun görünüşünü mübalağa ederdi ve barbarların ondan ödü patlardı.²⁵⁰’’* şeklinde notlar almıştır. Burada ona olan hayranlığını açıkça ifade etmektedir. Onu bir Bizanslı olarak gördüğü de düşünülebilir zira kendisinin barbar olarak tabir ettiği düşmanlarına karşı böyle bir güce sahip olduklarından dolayı büyük bir mutluluk duyduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca çıkardığımız sonuca göre, bir Türk'ü başka bir Türk'e karşı

²⁴⁸ Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, Ek5.

²⁴⁹ Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, s.133

²⁵⁰ Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, s.134

kullanmakta Psellos'un içten içe hoşuna gitmekte ve bu stratejik hamlenin yararlı olduğunu fark ettiği için desteklemektedir.

Buraya kadar her şey planlandığı şekilde ilerliyor gibi görülmektedir. Lakin Maniakes'in hayatının devamı daha da ilginç bir hal almıştır. Psellos, "*Maniakes gibi cesur ve strateji bilen bir adamın etrafına sadece askerlik çağındaki gençlerin değil yaşlı adamların da toplanmaları, tabii ki hiç de şaşılacak şey değildir*²⁵¹" der. İşte burada Bizans'ın tahmin etmediği gelişmeler vuku bulmuştur. Bizans ordusunda büyük bir saygınlığa ve zenginliğe sahip olmasına rağmen bu askerin yaşadığı pek çok şey neticesinde Bizans'a karşı isyan ettiği görülmektedir. Tavrıları, hareketleri ve hayatında karar verdiği mühim durumlar göz önüne alındığında bizce Maniakes, bir Türk'ün özelliklerini taşımaktadır. Bu isyan Bizans tarafından durdurulmuş ve işin sonunda Maniakes ölmüştür ama kendisi tarih sayfalarında açtığı isyan bayrağını ve dik duruşunu ebediyen muhafaza etmeyi başarmıştır.²⁵²

Bunun gibi Bizans ordusunda bahsedebileceğimiz pek çok Türk kumandanının olduğu bilinmektedir. Bunlardan bir tanesi ise Ioannes Aksukhos'dur. Niketas Khoniates eserinde bu kişi için, "*İmparatorun en büyük teveccühüne nail olan kişi ise Ioannes Aksukhos idi. Bu zat bir Türk'tü. Baimondos (Bohemund) 'un Filistin seferi sırasında, Bithynia'nın başşehri Nikaia (İznik) 'nin Türk egemenliğinden kurtarılışı sırasında esir düşmüş ve imparator Aleksios'a takdim olunmuştu.*²⁵³ 9 yaşında esir alınmış bu kişi Komnenos Sarayı'nda eğitim görüp yetişmiş ve II. Ioannes Komnenos'un tahta çıkışından itibaren, İmparator I.Manuel Komnenos Dönemi'nin ilk yedi yılını içine alan süreyle beraber toplam 32 yıl süreyle Megas Domestikos unvanıyla yani Doğu ve Batı Bizans orduları Başkumandanlığını elinde tutarak yaşamış bir Selçuklu Türk'üdür²⁵⁴" şeklinde bahsetmektedir. Daha çocuk yaşta Bizans devletine esir düşen bu kişinin hayatının devamı da ilginçtir. Devamında Ioannes Kinnamos Historia adlı eserinde Bizans devletinin yöneticisinin bir seferini not alırken şunları söylemiştir, "*Gözde adamlarından biri olan Türk asıllı Ioannes (Aksukhos) 'i bir birlik ile şehre hücum etmek üzere gönderdi. Kısa bir süre sonra da istek üzerine bütün ordusuyla*

²⁵¹ Mikhaıl Psellos, *Mikhaıl Psellos'un Khronographia'sı*, s.135

²⁵² Mikhaıl Psellos, *Mikhaıl Psellos'un Khronographia'sı*, s.136

²⁵³ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, s.6

²⁵⁴ Yonca Anzerlioğlu, "Bizans İmparatorluğu'nda Türk Varlığı", *Türkler, VI*, Ankara, 2002

*gelerek hemen hiç direnç görmeden şehri aldı.*²⁵⁵” Bu kayıttan anlaşıldığı gibi, Bizans ordusu Türk kumandanlar sayesinde pek çok başarı kazanmıştır. Bu örnek onlardan sadece birisidir. Ayrıca liyakatin her alanda mühim olduğunun altını çizerek diyebiliriz ki, bazı Türk kumandanlarının başarıları neticesinde Bizans devletinin en üst bürokrati olan devlet yöneticisinin gözdesi olarak bile anılmayı başardıklarını görmekteyiz. Ayrıca Megas Domestikos gibi bir unvana sahip olmakta elbette Türk kumandanlarının Bizans ordusundaki başarılarının bir sonucudur.

Megas Domestikos gibi bir unvana sahip olmak her ne kadar zor olsa da bu unvana sahip olan başka Türk askerlerinin de olduğu bilinmektedir. Örneğin Bizans tarihinin ilerleyen süreçlerinde Moğol istilası sonrasında bu duruma başka bir örnek daha görülmektedir. Bizans hizmetine alınan Kumanlardan bir kısmının da Bizans sarayında görev yaptıkları ve zaman içinde yüksek mevkilere geldikleri bilinmektedir. Nitekim Kuman beylerinden birisinin oğlu olan Syrgiannes (Sytzigan: Sıçğan: Sıçan) vaftiz edilerek Hristiyanlığı kabul ettikten sonra Palaiologos ailesinden bir kadınla evlenmiş ve daha sonra o da daha önceki örnekteki gibi Megas Domestikos unvanını almıştı. Onun soyundan gelenlerin Bizans devletindeki varlığı yaklaşık yüzyıl boyunca devam etmiştir. Bizanslılaşmış bu Kuman ailesinin son temsilcisi de ailenin ilk üyesiyle aynı adı taşımaktaydı. Makedonya ve Trakya valiliği yapan bu adam, II. Andronikos ve torunu arasında 1320 yılında başlayan mücadelelere katıldıktan sonra gözden düşmüş ve 1334 yılında imparatorun adamları tarafından öldürülene kadar sönük bir hayat sürmüştü.²⁵⁶ Kaynaklarda bazı Türk askerlerinin başarıları işte bu şekilde anlatılmaktadır. Bunun gibi Bizans tarafından gelen pek çok övgüler bile mevcuttur. Bizans kaynakları Türk askerlerini başta stratejik olarak yanlarına çekmeye çalışmışlar, sonrasında ise onların askeri zekalarına, hayat tarzlarına, gelişmişlik düzeylerine hayran olmaktan kendilerini alamamışlardır.

Tarihsel süreçte 11. yüzyılın sonları hepimizin bildiği üzere Bizanslıları etkileyecek mühim muharebelerin meydana geldiği bir dönem olmuştur. Türk akınlarının devamı ve Bizans ile münasebetleri ilerlemiş ve bunun neticesinde de Bizans kaynaklarında Türklerle alakalı pek çok bilgi edinmemize olanak sağlamıştır. Bu dönemin

²⁵⁵ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s.6

²⁵⁶ Yusuf Ayönü, ‘Batı Anadolu’daki Türk Yayılışına Karşı Bizans İmparatorluğu’nun Kuman-Alan Topluluklarını Balkanlardan Anadolu’ya Nakletmesi’, *Bellelen*, 2012, s.411

kaynaklarında Bizanslıların öz eleştirilerinin sıklığı da göze çarpmaktadır. Ayrıca bilindiği üzere Psellos, Selçuklu Türklerinin Anadolu'ya akınları çağında Bizans ve Anadolu'da yaşananları aktarmıştır ve verdiği bu bilgiler bugün Türk tarihi açısından çok kıymetli olmuştur. Özellikle 1071 Malazgirt Savaşı öncesi Bizans'ın yaptığı hamlelerin esasında büyük bir askeri taktik hatası olduğunu belirtmektedir. Aslında bugün düşünüldüğünde şartlar neticesinde yapılabilecek daha farklı taktiklerin olduğu da söylenemez. Zira ciddi bir Türk akını söz konusudur ve bunun önlenmesi artık neredeyse imkansız bir hal almıştır. Buna rağmen dönemin Bizans yöneticisi Romanos²⁵⁷, Türklerle savaşmaya oldukça hevesli biriydi. Psellos'un Khronographia'sında dönemin Bizans yöneticisinin Türkler ile karşılaşması şu şekilde kaleme alınmıştır, *'şehri bütün ordusu ile birlikte terk etti fakat ne tarafa yürüyeceğini ve ne yapması gerektiğini bilmeden barbarlara karşı ilerledi. Romanos sınırda dolaşıp durdu; bir tarafa gitmeyi planlayıp öbür tarafa gitti. Suriye'yi geçti, İran'a geçti – kazandığı bütün başarı ordusunu iç kısımlara kadar sürmesiydi; adamlarını bazı yüksek tepelere yerleştirdi, sonra tekrar aşağı indirdi, dar boğazlarda tıkanmalarına sebebiyet verdi ve bu manevralarla ağır kayıplara uğradı. Mamefih, zafer kazanmış gibi geri döndü.*²⁵⁸' Esasında Psellos burada yanılmaktadır. Romanos'a karşı haksızlık yapmaktadır zira Romanos onun ima ettiği gibi plansız ve hazırlıksız bir şekilde savaşa gitmemiştir. Stratejisi hedefsiz değildi. Fakat üstünlük Türklerdeydi. Romanos'un ordusunun büyük bir kısmı ücretli askerlerden oluşuyordu. Kumandanlarına güvenmiyordu. Orduda teçhizat eksikliği olduğu doğrudur. Buna rağmen bu sefer pek parlak gözükme de başarılı sayılabilir. Zira yedi yıl için Bizans'ın elinde kalacak Menbic kalesi zapt edilmişti.²⁵⁹ Romanos'un cesur ve inançlı bir lider olduğu da ortadaydı. Buna rağmen Bizans askerlerinin Türk stratejileri karşısında çok da bir şansı olmadığı da bu örnekte gözükmektedir.

Her şeye rağmen Romanos tekrar Türklerle karşı harekete geçmiştir. Lakin Psellos'a göre, *'onun bu ikinci savaşı da birincisinden daha başarılı olmadı. Gerçekte tamamiyle kararsızdı ve düşman da her yerde direndi. Adamlarımızın on binlercesi öldü ve biz ancak bir avuç esir aldık, ama hiç değilse açıkça yenilmedik ve barbarlara*

²⁵⁷ Romen Diyojen

²⁵⁸ Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, s.263

²⁵⁹ Bknz. Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, s.263

karşı epeyce gürültü kopardık!²⁶⁰” demektedir. Burada Bizans’ın Türklere, içinde buldukları askeri durumu göstermemek üzerine yaptıkları bir stratejisi vardır. Sürekli üzerinde durduğumuz üzere savaş esnasında psikolojik hamleler de savaşın gidişatında büyük roller oynarlar. Lakin Bizans’ın bu hamlesi de Türkleri durdurmaya yetmeyecektir çünkü Türkler, zaten Bizans’ın içinde buldukları durumdan haberdardır ve kendilerine yeni bir yurt kurmak konusunda oldukça kararlıdır.

Romanos daha sonra tekrar Türklerin üzerine hareket etmiştir. Psellos, ‘*Sivil veya askeri olsun hiçbir tavsiyeye aldirmeden kendi kararı uyarınca orduyla yola koyuldu ve acele Kayseri’ye gitti. Bu hedefe varınca, daha ileri gitmek istemedi ve sadece kendisi için değil, ordu böyle bir ricatın şerefsizliğini dayanılmaz bulunca, düşmanla anlaşma yapmalı ve onların her sene tekrarladıkları saldırılara son vermeliydi. Halbuki o, ya ümitsizlikten, ya da kendisine gereğinden fazla güvendiğinden, hem de gerisini korumak için yeterli tedbir almadan, saldırdı. Düşman onun ilerlediğini görerek, onu daha da ileriye çekip tuzağa düşürmeye karar verdi. Bu sebeple, planladığı şekilde ricatla onun önünden geri çekilmeye başladılar. Bu taktiği birkaç defa tekrarladılar ve bazı kumandanlarımızın yolunu keserek onları esir aldılar²⁶¹*’ demektedir. Aktarılan bu notta hem Bizans tarihi için hem de Türk tarihi açısından yorumlanabilecek cümleler bulunmaktadır. Burada görüldüğü üzere Bizans’ın kendisine yaptığı öz eleştiri de mevcuttur. Diğer bir dikkatleri çekmesi gereken hususun ise Türk askerlerinin klasik savaş taktiği olan Turan taktiğinin burada da kullanılmış olmasıdır. Ayrıca dikkat çekmek istediğimiz bir diğer konu, Bizans kaynaklarında sıklıkla ama belli ki gizli bir şekilde altı çizilmeye çalışılan şeyin, Türklerin savaş sırasında sürekli tuzaklar kurması durumudur. Bu olay yuvarlak cümleler ile sanki Bizans ordusunu korumak adına bilerek tekrarlanıp durur. Yani aktarılmak istenen şey, barbar olarak gördükleri düşmanlarının eğer savaşı kazanıyorlar ise bunu ancak hile yolu ile başarabildiklerinin belirtilmek istenmesidir. Aksi halde nizamına güvendikleri kendi ordularının bunca yenilgi almasını kuvvetle muhtemel içten içe kabul edememektedirler. Bahsettiğimiz bu son karşılaşmaları 1071 Malazgirt savaşı olmuştur. Bu savaş için Psellos ayrıca, ‘*İmparator farkında değildi ama, ben Perslerin (Türklerin) hükümdarı Sultan²⁶²’ın bizzat ordusunun başında*

²⁶⁰ Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos’un Khronographia’sı*, s.264

²⁶¹ Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos’un Khronographia’sı*, s.265

²⁶² Alp Arslan (1063-1072)

bulduğundan haberdardım ve zaferlerinin çoğu onun liderlik vasıflarından kaynaklanıyordu. Romanos, bu başarılarda Sultan'ın etkili olduğunu söyleyen kimselere inanmak istemiyordu. Gerçekte barış yapmak istemiyordu. Savaşmadan barbarların karargahını ele geçireceğini düşünmüştü. Ne yazık ki, askeri bilgi bakımından cahil olduğu için kuvvetlerini dağıtmıştı; bir kısmı etrafında idi, bir kısmı da başka taraflara gönderilmişti. Bu sebeple, düşmana bütün kuvvetleriyle karşı çıkacağına, aslında yarısından daha az bir güç ile savaşa girdi²⁶³” gibi bilgileri de aktarmaktadır. Böylesine mühim bir savaşta Türklerin lideri olarak Alp Arslan'ın bizzat ordusunun başında savaşması ordu stratejisi adına büyük bir hamledir. Böylece askerlerin motivasyonu daha da artmıştır. Aynı durumun Bizans adına da gerçekleşmesi gerekirken böyle bir sonucun olmaması kuvvetle muhtemel ordunun çoğunun ücretli askerlerden meydana gelmesinden kaynaklanmaktadır. Zira bu askerler vatan, millet ya da bağımsızlık gibi ülkülerin peşinde değil para için savaştıkları için yanlarındaki liderin vasıfları da onları çok etkilememiş olur.

Psellos bu savaş için Romanos ile alakalı ne diyeceğine kendisi de karar verememiştir. Kayıtlarına göre, ‘‘Onun bundan sonraki davranışını her ne kadar methedemesem bile, onu suçlamam imkansız. Aslında, tehlikenin bütün hedefini, kendisi yükledi. Davranışı iki şekilde yorumlanabilir. Benim görüşüm ise, bu iki yorumun arasında. Eğer onu tehlikeye atılan ve cesaretle dövüşen bir kahraman olarak kabul ederseniz, onu methetmek mümkündür; fakat onu strateji kurallarına uyması gereken bir kumandan olarak ele alırsanız, onun savaş hattından uzak durması, ordunun bütün harekâtını kontrol etmesi ve emri altındaki kumandanlara lüzumlu emirleri vermesi gerekirdi. Romanos'un idaresini bu açıdan ele alırsanız, onun davranışı son derece akılsızca görünmektedir. Çünkü neticeleri hiç düşünmeden kendisini tehlikeye attı. Ben, şahsen yaptıklarından dolayı onu suçlamaktan ziyade methetmeyi tercih ediyorum²⁶⁴’’ şeklinde düşünmektedir. Bu olay, her ne kadar cesur olursa olsun askeri strateji konusunda yeterli olmayan bir liderin kazanmasının ne kadar zor olduğunu kanıtlayan bir örnektir. Psellos'un da bahsettiği üzere Romanos cesaret konusunda çokça cesur olmasına rağmen askeri strateji konusunda doğru hamleleri yapamamış ve yenilmiştir. Bu savaşta bizim genellikle iddia ettiğimiz aksine Alp Arslan bir

²⁶³ Mikhaıl Psellos, *Mikhaıl Psellos'un Khronographia'sı*, s.265

²⁶⁴ Mikhaıl Psellos, *Mikhaıl Psellos'un Khronographia'sı*, s.266

savunma savaşı yapmış ve kazanmıştır. Biz savunma savaşlarının saldırı savaşlarına göre daha dezavantajlı olduğu düşüncesindeyiz lakin elbette her savunma savaşı yapan da kaybetmemektedir. Mühim olan doğru zamanda doğru stratejiyi uygulamaya koyabilmektir. Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın da yaptığı tam olarak budur. Gerçi Romanos'un hamlesi içinde hatalı dersek haksızlık yapmış oluruz çünkü kendisinin içerisinde bulunduğu durum ortadadır. Türklerin ilerleyişinin ve sonu gelmez akınlarının önünde durmanın ne kadar zor olduğu tahmin edilebilir. Saldırı ya da savunma strateji yapsın yapmasın Türkler artık Bizans için ciddi bir tehdit halini almıştır.

Sonraki süreçte Alexios ile Nikephoros Bryennios'un mücadelesi esnasında iki tarafında Türk askerlerinden faydalandığını görmekteyiz. Bu esnadaki kullandıkları savaş taktikleri ise kesinlikle üzerinde durulmayı hak etmektedir. Bu taktikleri Anna Komnena, *“Babamın ve yeni gelen Türklerin subayları, kendi birliklerini üçe böldüler: İkisi, çevrede pusulara yatmak komutunu aldı; üçüncüye, düşmana karşı harekete geçmek buyruğu verildi. Bu tasarımın tüm buluculuk onuru babam Alexios'un idi. Böylece Türkler saldırıya geçtiler; bir phalanx²⁶⁵ oluşturmuş gibi hep birlikte değil, tersine, ayrı birlikler halinde saldırıyorlardı; birliklerin her biri diğerinden az çok aralıklı idiler. Dolayısıyla, her takım, düşmana at üstünde saldırıya atılıyor ve onu bir ok yağmuru ile eziyordu. Onların arkasından, tüm bu hareket türünün yaratıcı, babam Alexios, dağılmış iken olabildiğince toparladığı adamlarının hepsi ile geliyordu²⁶⁶”* demektedir. Anna Komnena burada ısrarla iki kez bu stratejisinin bizzat babasına ait olduğuna vurgu yapmaktadır. Oysaki Türkler savaş stratejileri konusunda oldukça uzmandırlar. Hatta bu muharebenin devamında uygulanan bahsedilen durum bunu kanıtlar niteliktedir. *“Bu sırada birbirini ardınca kendini gösteren Türkler, orduyu bir ok bulutu ile örtmekte idiler. Bryennios'un erleri, bu birdenbire yapılmış saldırıdan şaşkınlığa düşmekle birlikte, yine de, bir araya geldiler, dizilerini yeniden oluşturdular ve bir kez daha, yiğitçe savaşmak için birbirini kışkırtarak çatışmada yedikleri darbeyi göğüslediler. Ne var ki, Türkler ve babam, düşmana bir süre kafa tuttuktan sonra kaçıyorlar gibi yaptılar ve düşmanlarını yavaş*

²⁶⁵ Phalanx- Falanks: Makedonya Savaş Birliği: Genellikle mızrak ve benzeri silahlar kullanan askerlerin birbirinden ayrılmadan art arda saflar halinde savaşmasını esas kabul eden bir savaş düzenidir.

²⁶⁶ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.31

yavaş, bu hileyle sürükledikleri pusu yerine doğru çektiler. İlk pusu yerine varınca, hemen geriye dönüp, düşmana önden saldırıya geçtiler; bu sırada, kararlaştırılmış işaret verilir verilmez, pusuya sinmiş atlılar, her yandan sökün edip, bir eşekarısı oğulu gibi ortaya çıktı, yayıldı, nağralar attı, uludu, aralıksız ok fırlattı durdu. Böylece Bryennios askerlerinin kulağını sağır etti. Her yandan yağmur gibi yağın bir ok yığını ile onları göremez etti²⁶⁷” şeklinde bir anlatım bulunmaktadır. Bu savaş taktiği elbette ki bizlere tanıdık gelmektedir. Bugün bütün bilim insanlarının kabul ettiği üzere bu Türklerin icat ettiği Turan taktiğinden başkası değildir. Anna Komnena bu mücadelede babasının taktikler tasarladığını iddia etse de kuvvetle muhtemel savaş boyunca yetenekli Türk askerlerinin tecrübelerinden yararlanmıştı.

Türklerin savaş stratejilerini sıklıkla kullanmakla beraber Bizans kendi stratejilerini de sık sık Türklerin üzerinde denemiştir. Anadolu Selçukluları devrinde Süleyman Şah'ın ölümü üzerine geçici bir sarsıntı dönemi yaşanmıştı. Bizans ise bu fırsatı kaçırmadı. Anna Komnena'nın aktardığı üzere, hemen o esnada daha önce kullandığı taktikten yararlanan Bizans yöneticisi, talancıları geri sürdü, sonra Ebu'l Kaasım'ı barış görüşmelerine girmek zorunda bıraktı. Sonrasında Tatikios'u²⁶⁸ önemli güçlerle, İznik'e karşı gönderdi; ona, eğer surlar dışında düşmanla karşılaşırsa çok ihtiyatlılık göstererek saldırmasını öğütledi. Tatikios hiçbir Türk'ün görünmediği surların yakınına varmıştı. Hemen birliklerini savaş düzeninde dizdi. Türkler kapıları açtığı anda da yaklaşık 200 savaşçı ile, sıkı bir saf halinde saldırdılar. Bu aslında düşmanı sıkıştırma taktiklerinden birisidir. Yani aslında görünürde çok az sayıda olan taraf, diğer tarafın üzerine çullanarak pek çoğunu yaralamıştır. Tatikios, gün batımına kadar bu savaş düzenini muhafaza etti. Sonrasında İznik'e yakın bir yere ordugahını kurdu. Gece vakti kendisine hizmet eden bir kişi gelip yeni Sultan Pargiaroukh/Berkyaruk'un en başarılı askerlerinden Prosoukh/Porsuk'un 50.000 askerden oluşan ordusuyla gelmekte olduğunu haber verdi. Burası Tatikios'un nasıl bir asker olduğunu kanıtlaması için bir fırsattı. İçi boş bir kahramanlık peşinde mi koşacak yoksa gerçek bir askeri liderin yapması gerekeni mi yapacaktı? Tatikios ikinci yolu seçmiştir. Böylesine büyük bir kalabalığa direnebilmeye yeterli güçte birlikleri olmadığında, bu çok üstün olan askeri birliklerle çarpışmaya girip tüm askerlerini yitirmekten ise

²⁶⁷ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.31

²⁶⁸ Tatikios: Bizanslı generaldir.

ordusunu sağ salim tutmayı tercih etmiş ve geri çekilmiştir.²⁶⁹ İyi askeri liderlerinden en büyük askeri stratejisi askerlerini yaşatmak üzerine olmalıdır. Ancak bu şekilde kaybettiği zamanda bile bir kazanca sahip olabilir. Bizanslılar, Türkler ile sıklıkla mücadele ederek onların ricat felsefesini anlamış olmalıdır.

Tatikios bu şekilde geri çekilse de bu seferde Ebu'l Kaasım'ın ilerleme isteği son bulmamıştır. Nihayetinde Ebu'l Kaasım ve Boutoumites karşılaşmışlardır. Bu karşılaşmanın kaçınılmaz olduğu ortadadır, *‘‘Ama Boutoumites, denizden, anlatılamayacak kadar çabuk, çıkageldi ve Ebu'l Kaasım'ın gemilerini ateşe verdi. Ertesi gün karadan sökün etme sırası, Tatikios'taydı. Gelip ordusunu kendisine üstünlük sağlayacak konumda konuşlandırdı. Arkasından, sabahtan akşama, 15 gün boyunca, gerek vur kaç saldırıları yapmayı gerek Ebu'l Kaasım ile meydan savaşına girmeyi, kesintisiz sürdürdü. Ama bu kişi, boyun eğmek şöyle dursun, hep yiğitçe direniş gösterdiğinden, Latinlere bıkkınlık geldi ve arazi atlılar için elverişli olmadığı halde, tek başlarına kendileri Türklerle saldırıya diye Tatikios'a ısrar etmeye başladılar. O da, aslında kendi görüşü böyle olmadığı halde ve her gün Ebu'l Kaasım ordusuna Türklerden takviye birlikleri gelip durduğunu gördüğü için Latinlerin isteğine onay verdi. Gün doğarken, birliklerini saflar halinde dizdi ve Ebu'l Kaasım ile savaşa tutuştu.²⁷⁰’’* Bu savaşın kazananı Tatikios olmuştur. Askeri zekasıyla inisiyatif kullanmış ve Türklerle daha fazla takviye birlikleri gelemenden üzerlerine atılarak doğru bir hamle yapmıştır. Buna rağmen Anna Komnena, Ebu'l Kaasım ve askerlerinin yiğitçe direndiklerinden bahsetmiştir. Türkler ile yapılan savaşlarda onlara hayran olmamak elde değildir. Aslında burada Anna Komnena'nın Türk askerlerinin yiğitliğine hayranlığı da görülmektedir diyebiliriz.

Bu dönem Türkler ve Bizanslılar arasındaki mücadelelerin yoğunlaşması çok farklı savaş stratejilerinin de sürekli uygulanmasına zemin hazırlamıştır. *‘‘Baş Satrap²⁷¹ Elkhanes/İlhan²⁷², birlikleriyle, Apollöniada'yı²⁷³ ve Kyzikos'u işgal etti -bunların her ikisi kıyı kentleridir-²⁷⁴ tüm kıyıyı talan etmeye koyuldu. Bu haber gelince, İmparator,*

²⁶⁹ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.186

²⁷⁰ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.187

²⁷¹ Baş Satrap: Beylerbeyi

²⁷² İlhan burada bir ildeki Han yani Vali anlamındadır.

²⁷³ Apolyont: Ulubat Gölü yöresidir.

²⁷⁴ Burada bahsedilen deniz kıyısı değil gölün kıyısı olmalıdır. Marmara denizi bu bölgeye yakındır ama kıyısı yoktur.

elinin altında tekne diye ne varsa hepsini bir araya getirdi -çünkü donanma henüz hizmete sokulmamıştı- bunlara yiğit askerler yüklendikten sonra, komutayı gerek ailesi gerek gözü pekliği yönünden namılı bir adam olan Alexandros Euphorbenos 'a verdi ve onları İlhan'a karşı yolladı. Alexandros, Apollöniada'ya varır varmaz, orayı kuşattı. Birbirini izleyen 6 gün boyunca, geceleri bile kuşatma saldırılarına ara vermedi; hisarın dış sularını ele geçirdi. İlhan ise, dışarıdan yardım gelmesini bekleyerek, iç kaleyi (asıl hisarı) canla başla savunuyordu. Gerçekten de, Alexandros, güçlü bir Barbar (Türk) ordusunun İlhan'ı kurtarmak için ilerlediğini, oysa kendi adamlarının, bu çıkagelenlerin en küçük bir bölümünün yarısına bile ulaşmayacağını görünce, yengiden vazgeçip, kendi birliklerine zarar getirmemeyi yeğ tuttu. Kendi durumunun pek tehlikeye düştüğünü ve hiçbir kurtuluş çaresinin kalmadığını görerek, gözünü deniz kıyısına çevirdi ve gemilerine binerek oraya ırmak üzerinden geçmeyi denedi. Ama İlhan onun niyetini sezdi ve ondan önce, gölün girişini, keza ırmak üzerindeki köprüyü tuttu.²⁷⁵'' Böylece de İlhan tarafından pusuya düşürülmüş oldular. Türkler hemen saldırıya geçmiş ve büyük bir çatışma yaşanmıştır. Birçok Bizans askeri tutsak edilirken diğer kısımları ırmağa düşmüştür. Burada İlhan'ın daha kuşatmanın başında paniğe kapılmaması, sakince doğru bir savunma strateji yapması, destek kuvvetleri beklerken hamlelerini doğru şekilde idare etmesi onun savaşı kazanmasında etkili olmuştur. Bizans kaynaklarında oldukça deneyimli ve güçlü olarak bahsedilen Alexandros komutasındaki askerlerin böylesine büyük bir mağlubiyet yaşamaları da ancak İlhan olarak bahsedilen Türk komutanın doğru stratejileri sayesinde gerçekleşmiştir.

Türklerin savaş stratejilerini Bizans kaynaklarının açıkça övdükleri bile görülmektedir. Bir mücadelede Anna Komnena, ''İskitlerde savaş düzeninde dizildiler; gerçekten onlar savaş sanatında ve saf saf dizilmekte doğuştan yeteneklidirler; pusular kurdular ve usta taktikçilerin davranışıyla, bölüklerin atlılarını sarmaşıkla birbirine bağladılar. Sonra, kapalı arabalarını yan yana dizip bir sur haline getirdiler. Uzaktan ok atarak, bölük bölük, İmparatora doğru ilerlediler²⁷⁶'' demektedir. Türklerin askeri yapısının temeli oldukça sağlam bir sistematığe sahip olduğu için teşkilatlanmaları kolaylaşmaktadır. Savaş anında hızlı bir şekilde

²⁷⁵ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.194

²⁷⁶ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.209

örgütlenmelerinin ana sebeplerinden birisi budur. Elbette ki Anna Komnena'nın da bahsettiği gibi savaş sanatında doğuştan yetenekli oldukları doğrudur. Bu konuda en büyük düşmanlarını bile genellikle kendilerine hayran bırakacak kadar hünerli olduklarını bizlere kaynaklar söylemektedir.

Savaş sanatında iyi olmakla beraber kaybedilen mücadeleler de olmuştur. Bu savaşın doğasında vardır. Savaşın dinamikleri etkileyen ve müdahale edilemeyen pek çok olay örgüsü vardır. Bu nedenle asıl olan mücadelenin kendisidir. Bu nedenle özgürlüklerine de çok düşkün olan Türklerin, yenileceklerini düşündükleri vakit hızla oradan uzaklaşma stratejisini uyguladıklarından bahsetmiştik. Buna en güzel örneklerden birisi de Ioannes Kinnamos aktarmaktadır. Ioannes Kinnamos eserinde, *“Bizans yöneticisi Manuel devrinde daha ilk saldırıda Romalılara karşı dayanamayan Türkler geri çekilmek için döndüler. Türkleri takip eden Romalılar, onların bir kısmını öldürdüler, bir kısmını da esir aldılar. Sultan Konya'ya gelinceye kadar bozgun halinde kaçmayı sürdürdü. Acele surların gerisine çekildi. Emniyette olunca şöyle bir plan yaptı: içeride kalmaya cesareti yoktu. Çünkü Romalılar tarafından kuşatılan şehir içinde kapatılarak dışarı çıkamaz hale gelebilirdi. Genelde savaşın sonucunu bilmediğinden, yani talihin hangi yönde eseceğini kestiremediğinden, kapalı bir yerde kuşatılmış bir şekilde kalmanın yararlı olmayacağını düşünüyordu. Ordusunun bir kısmını şehrin arkasındaki yamaca yerleştirdi, öteki kısmını da yanına alıp Konya ile Kaballa²⁷⁷ kalesi arasında, coğrafi konumuna güvendiği bir dağa, yani şehrin sağ tarafına çekildi²⁷⁸”* şeklinde anlatmaktadır. Savaşlarda talihin de rolü böylece ortadadır. Bu nedenle en iyi savaşçılara sahip olursa, en iyi liderler bulursa ya da en iyi savaş taktikleri uygulansa bile bazı durumlarda savaşların kaybedilme ihtimali olmaktadır. Bu ihtimalin varlığına karşı Türkler, özgürlüklerini korumayı ve hatta gereğinde bu uğurda ölmeyi seçmişlerdir.

Lakin Bizans'ın savaş stratejisi gereği Bizans devletinin hizmetine girip çalışan Türklerde bahsettiğimiz üzere az değildir. Bizans devleti adına çalışan Türklerle neredeyse her dönem karşılaşmaktayız. Bunlardan bir tanesi de Bizans tahtında Manuel'in olduğu döneme denk gelmektedir. Bu dönemi Ioannes Kinnamos aktarıırken Bizans adına çalışan Türklerden birisi hakkında, *“Romalı askerlerden büyük cesaret*

²⁷⁷ Tekeli Dağ'ın tepesinde bulunan kale.

²⁷⁸ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s.38

*sahibi ve enerjik, Türk asıllı Pupakes adında birini yanına çağırды ve ona acaba yaklaşan Türkler var mı diye dikkatlice araştırma yapmak üzere önden ilerlemesini emretti*²⁷⁹, şeklinde bahsetmektedir. Ioannes Kinnamos'un bahsettiği bu kişi 1150 yılı civarında yaşamış olan bir Bizans kumandanı olarak gösterilmektedir. Yani baktığımızda Bizans devleti bazen bu durumdan zarar görse de Türk askerlerini kendi ordusunda kullanmaya devam etmiştir. Asıl soru 1071 Mazgirt Savaşı gibi birçok mücadelede ücretli olarak kullandığı Türk askerlerinin düşman safına geçtiğini bilmesine rağmen neden hala ordusunun üst rütbelerinde bile Türk askerlerine yer vermeye devam etmiştir? Kanaatimizce bunun temel nedeni Türklerin askerlik konusunda gerçekten çok yetenekli olduklarını kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Türk askerlerini kendi ordularında kullanma stratejilerinden vazgeçmemişlerdir.

Düşmanın iyi askerlerini kendi tarafında kullanma stratejisi genellikle Türklere karşı uygulanan bir taktiktir. Lakin istisnaların yaşandığı da görülmüştür. Oldukça nadir görülen bu olayı bize Ioannes Kinnamos aktarmaktadır. Bizans devleti Balkanlarda Macarların, Anadolu coğrafyasından ise Selçuklu Türklerinin saldırıları ile mücadele ederken esasında dört tarafı Türkler ile çevrilmiş bir ülke haline gelmiştir. Bu nedenle bu dönem mücadelelerin büyük bir bölümü Türkler ile yaşanmıştır. Macarlar ile mücadelelerinden birinde Bizans'ın yetenekli bir okçusu Türklere esir düşmüştür. Ioannes Kinnamos bunu, *“Macarlar onu esir aldıklarında, onun çok iyi bir nişancı olduğu bilindiğinden, surlardan Romahlara ok atmaya zorladılar. Bu onun isteğine aykırıydı ama kurnazca kabullendi ve her seferinde boşa attı. Macarlar kendince adamı tekrar tekrar dövdüler ve bağlayıp hapsettiler*²⁸⁰, şeklinde anlatmaktadır. Buradan Türklerin de düşmanı düşmana karşı kullanmak taktiğini uygulamaya çalıştığını çıkartabiliriz. Lakin Ioannes Kinnamos'un bu aktarımında net olmayan bir durum vardır. Türkler zaten yeterince iyi okçulara sahiptirler. Hatta dönemin en iyi okçularının Türk ordusunda oldukları bilinmektedir. O vakit neden savaş esnasında böyle bir taktiği deneme girişiminde buldukları anlaşılmamaktadır. Bu durumda ya bahsedilen kişi gerçekten olağanüstü bir okçuluk yeteneğine sahiptir ve Türkler düşmanın moralini bozmak istemişlerdir ya da Ioannes Kinnamos anlatımında hata

²⁷⁹ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s.42

²⁸⁰ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s.178

yapmıştır. Maalesef bu durumu teyit edebileceğimiz başka bir kaynağa ulaşamadığımız için Ioannes Kinnamos'un aktarımını kabul etmekten başka çaremiz kalmamaktadır.

1139 yılının İlbaharı sona erip yazın ılıkılığı da geçtikten sonra Bizans yöneticisi bütün sonbaharı da yollarda geçirdi. Onun bu hareketliliği esasında Anadolu'nun kime ait olduğunu düşmanlarına gösterme çabasını içermekteydi. Niketas Khoniates bu sırada yaşananları, “*İmparator kış gündönümü sırasında Karadeniz Kintesi (bugünkü Kuntu) denilen şehirde kışlağa girdi. Buradan düşman arazisine saldırdığında ise durumu kötüye döndü. Kapadokya aslında sert iklimli, soğuk bir ülkedir. Bu yıl içinde ise kış özellikle sert olduğundan imparator birtakım güçlüklerle mücadele etmek zorunda kaldı. Yiyecek maddeleri hemen hemen tamamıyla tükendiği gibi yük ve binek hayvanları da mahvoldu. İçinde bulunulan kötü durumun haberi etrafa yayıldı - dedikodu başını her deliğe sokar ve suskun kalmaz- ve düşmanlarının cesareti arttı. Bunlar bir eşkıya çetesi gibi durmadan Bizanslıları baskına uğrattıyor ve yağmalıyorlardı. Sık sık iş açık savaşa dökülüyor ve her seferinde bunlar Bizanslıları bozuyorlardı. Türkler atlarının süratine güvenerek yoğun bir bulut gibi ansızın Bizanslıların üzerine çöküyor ve Bizanslılar daha mızraklarını kullanamadan rüzgar gibi ortadan kayboluyorlardı*²⁸¹” şeklinde anlatmaktadır. Türk askerleri düşmanın durumuna göre hareket etme stratejisini uygulamaktadırlar. Bu en az kayıp vermenin ilk şartlarından birisidir. Ayrıca Niketas'ın, Bizanslılar daha mızraklarını kullanamadan Türkler rüzgar gibi kayboluyor ifadesi de dikkate değerdir. Zira bir Bizanslı olarak burada kendi askerleri karşısında Türklerin daha iyi ve hızlı olduklarını açıkça kabul etmektedir.

Türk savaş sanatının temelinde ordu disiplini yattığından dolayı kendilerini çağdaşlarından ayırmayı başarmışlardır. Manuel sık sık Türklerle mücadeleler verdiği için bunu en iyi deneyimleyen kişilerden birisi olmuştur. Yine Türklerle saldırdığı bir vakit, Manuel'in mızrağıyla atından düşmekte olan bir Selçuklu Türkü, atından düşerken bile okunu atarak Manuel'i ayağından vurmuştur. Böylece Manuel, topuğundan yaralanmıştır.²⁸² Atından düşmekte olan birisinin öyle bir konumda bile

²⁸¹ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, s.22

²⁸² Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, s.36

Manuel'in ayağına ok atabilecek kadar iyi bir okçu olması bir yana, son anda bile savaşçı ruhundan taviz vermemesi başlı başına önemli bir meseledir.

Batıda Bizans devletinin Macarlar ile mücadeleleri sürekli olarak devam ederken Anadolu'daki Türklere karşı da Avrupa'dan ordular gelmeye devam etmiştir. İlk Haçlı seferinden itibaren Haçlılar ile Türkler arasındaki mücadelelerin sürekli olarak devam ettiğinden zaten bahsetmiştik. Bu mücadeleler vesilesiyle Türklerin savaş taktikleri de tekrar kaynaklarda görmeye başlamaktayız. Ioannes Kinnamos bu savaş taktiklerinden birisini, “*Melangeia ve Dorylaion'a kadar Almanları hiçbir tatsızlık engelleyemedi. Buraya vardıklarında, Mamplanes²⁸³ adındaki bir Türk, küçük bir kuvvetle bunların güçlerini anlamak ve durumlarını öğrenmek için artçı birliklerine hücum etti. Türkler ilk defa karşularına çıktığında düzensiz şekilde ilerleyen Almanlar büyük bir heves ve kargaşa içinde süratle onlara saldırdılar. Almanlar kendi ordugahlarından pek uzak olmadıklarından Türkler geri dönüp kaçar gibi yaptılar; fakat Alman atlıları yorulunca ve ordugahtan uzaklaşınca, Türkler hızla geri dönüp saldırdılar, atları ve adamları öldürdüler. Aynı şey sık sık tekrarlandı ve bu saldırılar Almanları müthiş bir korkuya düşürdü. O zaman, önceleri cüretle övünenlerin ve karşı konmaz hayvanlar gibi saldıranların, nasıl korkak ve sefil hale düştüklerini, hiçbir şey yapacak ve planlayacak halleri kalmadığını görmek mümkün oldu. Sonra Konrad²⁸⁴ (zira o, savaşta cesurdu) Türklerin üzerine saldırdı. Fakat imparatorun kendisine hediye ettiği son derece hızlı atı kaybetti ve bu yüzden barbarlar tarafından esir alınmasına ramak kaldı²⁸⁵” şeklinde anlatmaktadır. Bu Türklerin en meşhur savaş taktiklerinden birisi olan Turan taktiğidir. Sahte geri çekilme ile düşmanı pusuya düşüren Türk askerleri bu taktiği yıllarca kullanmışlardır. “*Türkler uzaktan attıkları oklarla atlarını ve binicilerini yaralayıp, öldürüyorlardı. Çoğu ya açlıktan ya da Türk kılıcı altında can vermiş olup, bir kısmı da esir düşmüştü²⁸⁶*” Böylece bu savaşta da Alman Haçlı ordusuna karşı uyguladıkları bu taktikle başarı kazanmışlardır. Hafif ve bu şekilde oldukça hızlı Türklerin ani hücumları Almanları şok etmiş, kısa sürede mahvolmalarına neden olmuştur. Alman kralı Konrad hayatta kalan çok az kişiyle İznik'e kaçmak zorunda kalmıştır. 26 Ekim 1147 yılında kazanılan bu zafer, elli yıl*

²⁸³ Bu Türk beyinin kim olduğu bilinmemektedir.

²⁸⁴ Almanların Kralı.

²⁸⁵ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s.64

²⁸⁶ Willermus Tyrensis, *Haçlılar Türkler Karşısında Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III. (1143 – 1184)*, s.46

önce hemen hemen aynı yerde Birinci Haçlı Seferi ordularına karşı kaybedilen savaşın da cevabı olmuştur.

Sonrasında kaynaklar bizlere tekrar Türklerin meşhur savaş taktiğini başka olaylar vesilesiyle aktarmaktadır. Niketas Khoniates eserinde, *“Bir defasında, imparator yemeğe oturmaya hazırlanır ve bıçağıyla bir şeftaliyi soyarken, yiyecek maddesi aramak üzere kaleden çıkan askerlere Türklerin baskın yaptıkları haberi verildi. İmparator derhal meyveyi yere fırlatarak eğri kılıcını kuşanıp zırhlarını üstüne geçirdi ve atına atlayarak kaleden fırladı. Türkler sıkı bir savaş düzeninde durmaktaydılar; fakat imparatoru görür görmez dağılarak kaçmaya başladılar. Ancak bu kaçış görünüşteydi. Çünkü hemen geri döndüler ve kendilerini takip edenleri ok yağmuruna tuttular. Bunlar takipçilerini vurmak ve atlarından aşağı atmak için yalancılıktan kaçmışlardı. Çünkü bir Türk şöyle yapar: Atını, uçar gibi koşmasını sağlamak için şiddetle mahmuzlar, kendisi iki eliyle yayını kavrayarak geriye doğru ok atar. Arkasından onu geçmek üzere gelen ise onu geçer ama, sadece ölmekte. Onu yakalamak isteyen kendisi yakalanır ve birdenbire izlenen izleyen olur²⁸⁷”* şeklinde anlatmaktadır. Bu taktik neredeyse her seferinde tutmuştur. Kaynaklarda sıklıkla bu taktiğin nasıl olduğunu anlatmaya çalışmışlardır.

Sonuç olarak baktığımızda Türklerin Turan taktiğini icat ettiğini ve sıklıkla kullandığını görüyoruz. Bunun temelinde bozkırın şartları gereği nüfusu az olan Türklerin, Turan taktiği ile bu dezavantajlarını avantaja çeviren bir stratejiden yararlandıklarını anlıyoruz.

3.5.Türk Ordu Düzeni

Herhangi bir oluşumun güçlenmesinin temel unsurlarından birisi idaredir. Gerek siyasi yöneticilerin tutumları gerekse askeriyedeki yönetimin idaresi ordu için hayati önem arz etmektedir. İyi idareler savaşların sonuçlarını büyük oranda etkilemekte, toplulukların kaderlerini değiştirmektedir. Bizce idareyi etkileyen birkaç temel yapı bulunmaktadır. Örneğin; bir milletin kültürünün o milletin idare anlayışına yansımaları kaçınılmazdır. Bununla beraber yetenekli yöneticilerin idare fırsatı bulması da elbette ki büyük bir şans olarak görülmelidir. Aksi durumlarda tarih bizlere kötü idareler

²⁸⁷ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, s.122

neticesinde kaybolan toplulukların akıbetini sunmaktadır. Bu nedenle idarecilerin iyi seçilmesi, liyakat sahibi olması elzemdir.

Herhangi bir savaş esnasında askerlerin iyi idare edilemediği durumlarda kargaşaların çıktığı, askerlerin paniğe sürüklendiği ve bu nedenle büyük kayıplar verdikleri durumlarda sıklıkla yaşanmıştır. Buna örnek olarak, komutanlarının ya da liderlerinin öldüğü gibi bir yalanın kulaktan kulağa yayılmasıyla orduların kargaşa içine düştükleri, ne yapacaklarını bilmedikleri ve böylesine basit bir yalandan büyük savaşları kaybettikleri bile olmuştur. Bu da orduların idaresinin bir parçasıdır. Ya da kazanma ihtimali oldukça yüksek olan bir mücadelenin liderinin yanlış idaresi yani yönlendirmeleri ve askeri taktikleri yanlış uygulaması gibi nedenlerden dolayı savaşların kaybedildiği de olmuştur. Bu nedenle baktığımızda askerlerin idaresi çok fazla önem taşımaktadır.

Bugün batı tarihçilerinin söylediğine göre doğuda yükselen devlet olan Bizans, Roma'nın ululuğunun olduğu kadar hırslarının da mirasçısı olarak, bin yıldan fazla bir zaman barbarlara karşı kalelerini yükseltti ve ordularını dikti.²⁸⁸ Bu bizlere Bizans idare anlayışında ordunun güçlendirilmesi kadar bir noktadan sonra savunmaya önem verildiğini gösterir. Savunma savaşlarının bazı durumlarda avantajı olmakla beraber, bir savaşın kaybedilmesi durumunda sonuçlarının ağır olduğu açıktır. Bu yerleşik kültürün de kaçınılmaz bir sonucudur. Bizans devleti, İsa'dan sonra 2. yüzyılın sonundan itibaren Yakın Doğu'nun en önemli devletlerinden biri haline gelmişti.²⁸⁹ Bu nedenle savunmaya önem vermeye başlamıştı. Daha öncede bahsettiğimiz gibi, Bizans devletinin başkentini Marmara kıyılarından Haliç'e doğru uzanan bir sur, onu karadan gelebilecek istilalara karşı koruyordu. Oysaki bağımsızlıklarına düşkün olan Türkler, genellikle saldırı savaşlarını seçmişler ve kaybettikleri bir durumda özgürlüklerinden taviz vereceklerine alıp başını gitmeyi tercih etmişlerdir. Bu idari yönetim açısından da bir tercihti. Orduların oluşumlarında idari tercihler ve kültürel anlayışa göre şekillenmelerin etkisinin de olduğunu artık bilinmektedir.

Bizans ordusunun idare sistemine baktığımızda ise Bizans'taki en yüksek komutana magister militum rütbesi verilirdi. Bir ara komutanların sayısı beşe kadar yükseldi. Bu

²⁸⁸ Auguste Bailly, *Bizans Tarihi*, cilt I, Çev.Haluk Şaman, Tercüman yay., İstanbul, s.12

²⁸⁹ Bailly, *Bizans Tarihi*, cilt I, s.15

durum askeri yönetim için zorluk çıkarmış olmalıdır zira yönetimde çift başlılık diyebileceğimiz bir durum söz konusuydu. Kararların hızlı alınmasının zorlaşması, işlerin aksamasına da sebeptir. Türklerde ise durum daha farklı bir haldedir. Bu konuda Ammianus Marcellinus Türkler için; “*ciddi meseleler hakkında bir görüşme yapmak gerektiğinde, hepsi birden tek bir vücut olarak bu şekilde müzakere yaparlar*²⁹⁰” şeklinde bahsetmektedir. Aslında bu oldukça önemli bir ayrıntıdır. İdari sistemde büyük bir eşitlik ve egemenlik söz konusudur. Sıradan bir Türk bile önemli bir mesele hakkında fikrini rahatlıkla beyan edebilirdi. Bu sırada ise hızlı bir organize olma durumu söz konusuydu. İdari sistem hızla işleyerek çabuk karar verilmesi sağlanırdı.

Bazı durumlarda idarenin zor vaziyetlere düştüğü zamanlarda olur. Bu gibi durumlarda zekice yapılan davranışlar tüm sonucu değiştirir. En cesur kabilelerin savaştığı meşhur bir savaşta altmış beş bin kişinin öldürüldüğü söyleniyordu. İki taraftan da kayıpların çok olduğu kaydedilmiştir. Asıl savaştan önceki gece Gepitler ve Franklar çok ağır yaralar almıştı. Gotlar geri çekilmeye başladı. İşte kaynaklara göre, bu haberi duyan Attila ilk olarak inanmadı, bunun düşmanın bir oyunu olduğunu düşündü. Fakat düşmanın yokluğunu uzun bir sessizlik takip ettiğinde kaderindeki kehanetlere döndü. Geri çekilen düşmanlarının bölündüğünü söyledi ve harekete geçti.²⁹¹ Sonrasında Attila, İonia körfezinin ötesinde deniz kıyısında yer alan büyük ve kalabalık bir şehir olan Aquileia’yı kuşatırken zor bir duruma düşmüştür. Ne yaparsa yapsın bir türlü şehri ele geçiremiyor, askerlerinin motivasyonları her geçen gün daha da azalıyordu. Artık yapacak bir şey kalmamıştı. Askerler kuşatmayı kaldırmış ve geri çekilmeye hazırlanmıştı. Bu sırada, “*kenti saran surların kulelerinden birisinin üzerine yuvasını yapmış ve orada yavrularını büyüten tek bir erkek leylek aniden yavrularıyla birlikte orayı terk etti. Baba leylek uçuyordu fakat daha tam uçamayan yavrular bazen onunla uçuyorlar bazen ise baba leylek tarafından taşınıyorlardı ve böylece leylekler kentten çok uzağa gittiler.*²⁹²” Priscus’un aktardığına göre, Attila her şeyi anlamada ve yorumlamada çok yetenekliydi. Bu leylek olayını lehine kullanmayı bilmiştir. Bu durumu kuşların felaketin geleceğini önceden hissettiklerine ve şehrin kısa zamanda düşeceğine yordu. Askerlerini de bu konuda şevklendirdi. Böylece de Aquileia şehri kısa zamanda Attila’nın Hunlarına teslim oldu. Kaynaklara göre Attila

²⁹⁰ Ammianus Marcellinus, *Roma Tarihi*, s.584

²⁹¹ Jordananes, *The Gothic History Jordanes*, s.112

²⁹² Priscus, *Fragmenta Et Excerpta: Attila ve Bizans Tarihi*, s.259

savaşlardan önce fal baktırır ve nelerin olacağını öğrenmeye çalışırdı. Belki de gerçekten anlattığı leylek göçüne kendisi de inanmıştı. Lakin buradan önemli olan husus çok zor bir zamanda dahi askerini iyi idare etmesiydi. Kendisinin inandığı bir ülküye askerlerini de inandırmayı başarmıştı. Bu da onu iyi bir askeri lider yapar.

Romalılar daha en başından beri Hunların savaşçı yeteneklerinin farkında olmuşlar ve buna göre bir politika oluşturmuşlardı. Atlı Hun birliklerinin bütün benzerlerine, bu arada Germanlere üstün olduğu da açıkça görülüyordu. Jordanes Attila'nın ordusunun beş yüz bin adamdan oluştuğunun söylendiğini belirtiyordu.²⁹³ Bu konuyu Bizans devleti müthiş bir şekilde idare etti ve hatta kendi avantajına çevirebilmek için elinden geleni yaptı. Türkleri paralı asker olarak kullanmak Bizans devletinde gittikçe yaygınlaşan bir siyaset haline geldi. Bizans'a sığınan Türkler genellikle iyi bir şekilde karşılanıyor ve hatta en üst askeri rütbelere kadar gelebilme şansı yakalıyorlardı. Böylece de Bizans devleti hem Türk tehdidinin şiddetini azaltırken hem de Türk askerlerini kendi devleti adına kullanabiliyordu. Bu tehlikeyi fark eden zeki Türk yöneticileri de vardı. Priscus'un anlatımına göre, Attila, Theodosius ile bozulan ilişkilerinin özünde, Hun Ak budununa mensup bazı kişilerin Bizans devletine sığınmasını görmekte ve bu kişilerin kendisine karşı tehdit olarak kullanılmasından endişe ettiği için iade edilmesini istemekteydi.²⁹⁴ Bu çıkarım maalesef ki şimdiye kadar neredeyse hiç tartışılmamış, yalnızca basılmamış bir doktora tezinde ortaya atılmış bir görüş olarak kalmıştır.²⁹⁵ Oysaki bu görüşün haklılık payı olması çok yüksektir. Türklerdeki kut anlayışı da düşünüldüğünde kutun başka güçlü bir lidere geçebilmesi mümkündür. Askeri bir gücü elinde bulunduran başka bir Türk'ün olabileme ihtimali bile Attila'yı rahatsız etmiş olmalıdır. Bizans devletinin de bu durumu kendisi için kullanmasını zekice bir siyasi hamle olarak düşünülmesi muhtemeldir.

Bizans devletinin askeri idaresindeki en yaygın oluşum ise paralı askerlikti. Bizans'ta paralı askerlik çok eskiye gidiyordu. Devlet yapısı itibariyle bir Bizans milliyetçiliği anlayışı olmaması sebebiyle paralı askerlik bu devlet için zorunluluk haline gelmişti. Bu yapı çok eskilere dayanmaktaydı. Daha 395 yılında I. Theodosius ölüp, oğulları

²⁹³ Jordanes, *The Gothic History Jordanes*, s.102

²⁹⁴ Priscus, *Fragmenta Et Excerpta: Attila ve Bizans Tarihi*, s.16

²⁹⁵ M.D., *Blodgett, Attila, Flagellum Dei? Huns and Romans, Conflict and Cooperation in the Late Antique World*, Basılmamış Doktora Tezi: University of California, Santa Barbara, 2007

Arcadius ve Honorius'a iki imparatorluk arasında bölüşülmüş bir miras bıraktığı zamandan beri artık bir doğu devleti vardı.²⁹⁶ Bu devletin kuruluşundan beri ise paralı askerliğin olduğu görülür. Buna en güzel örneklerden birisi imparatorluk askerlerinin en tanınmış şeflerinden olan Gainos, bir Goth idi.²⁹⁷ Türkler de Bizans devletinde üst rütbelere kadar gelmekteydi. Mezhepsel nedenlerle en nihayetinde Bizans devletinden kaçıp Trakya'ya sığınmak zorunda kalan Gainos'u, Hun lideri kafasını keserek ve bunu bir dostluk nişanesi olarak Bizans yöneticisi Arcadius'a göndermeyi uygun bulmuştu.²⁹⁸ Bakıldığı zaman da barışı satın almak Roma'da Augustus'tan beri uygulanan bir yöntemdi.

Bizans devletinin bahsettiğimiz gibi zekice idari yöntemleri olmakla beraber çok ciddi askeri hataları yaptığı da görülmekteydi. Iustinianos'un idaresindeki askerlerin zorluklar yaşadığı kaynaklara aktarılmıştı. Dönem içerisinde yaşanan kargaşaların sıkıntısını askerler çekmiş, silahlı kuvvetlerin ücretleri ödenmeyerek bekletilmişti. Askerlere yaşam bir yük haline getirilmişti.²⁹⁹ Bu durumdaki askerlerin savaşlarda yeterli performansı gösterememeleri ise kaçınılmaz bir sonuçtu. Bu dönem askeri idare zafiyetleri bununla da bitmemişti. Bizans ordusunda farklı bir oluşum olarak "Denetim Subayları" adıyla bir yapı oluşturuldu. Denetim subayları yıllar boyunca izlenecek bir plan düzenlediler. Yerleşmiş bir gelenek olarak askerlere aynı ücret verilmezdi. Askerlik deneyimi az olanlara daha az ücret verilirdi ya da savaşa katılanların ücreti artardı. En sonunda askerlik hizmetinde yaşlanır ve görevden ayrılacakları zaman yaklaşırsa, ücretleri gösterişli bir düzeye erişirdi. Böylece askerlerin hakları da korunmuş olurdu. Listedeki merdivenin en altında olan askerler zaman içinde ölenler ya da ordudan ayrılanlardan boşalan basamaklarda yükselir ve kıdemlerine göre ücret alırlardı. Denetim subaylarıysa, ölen askerlerin isimlerini listeden silmediler. Sürekli savaşlar nedeniyle çok sayıda asker ölmüş olsa bile bunu yapmadılar.³⁰⁰ Böylece orduda kalanlar, çoktan ölenler listeden silinmediği için yükselme imkanı bulamadılar. Yeni askerlerin orduya katılması da zorlaştı. Bu duruma tam bir liyakatsizlik örneği diyebiliriz. Oysaki Türk askeri sisteminde durum çok farklıydı. Liyakat Türk askeri sisteminin temelini oluşturmaktaydı. Yetenekli ve

²⁹⁶ Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s.17

²⁹⁷ Bailly, *Bizans Tarihi*, s.25

²⁹⁸ Bailly, *Bizans Tarihi*, s.26

²⁹⁹ Prokopios, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, s.93

³⁰⁰ Prokopios, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, s.118

başarılı olan askerlerin önü daima açıktı ve toplum içinde büyük oranda önemli bir konuma sahiplerdi. Savaşmayı iyi bilen disiplinli askerleri aynı özelliklere sahip hatta daha üst meziyetlere sahip olmayan komutanların yönetmesi imkânsızdır. Hiç kimse kendisinden daha aşağı özelliklere sahip olan biri tarafından emir almak, onun boyunduruğu altına girmek istemez. Hele bozkırın, insanı özgür ve bağımsız yetiştiren jeokültürü buna hiç müsaade etmez. Bu nedenle kumandanların kendilerini ispat etmeleri ya da etmiş olmaları beklenir. Bozkır devletlerinin hükümdarları aynı zamanda ordunun başkomutanları olduğu için yeterliliklerini bir noktaya kadar ispat etmişlerdir. Fakat bu yeterli değildir. Hâlâ yapılması gerekenler vardır. Bu noktada biz tahta geçmiş olan hükümdarların büyük bir hızla seferlere, özellikle yağma seferlerine çıktığını görmekteyiz. Yağma seferlerine çıkmalarındaki amaç ise bir taş ile iki kuş vurmaktır. Kazanılan yemeklerin en iyilerini güç toplasınlar diye yiyebilme önceliğine bile sahiptiler. Yaşlılar genç askerine daima öncelik verirdi.

Bizans devleti yöneticilerinden Iustinianos'un askeri idarede yaptığı en büyük hatalardan birisi de limitanei hususunda oldu. Daha öncesinde sınırlara, özellikle de doğu sınırlarına çok sayıda asker yerleştirilmişti. Bu birliklere limitanei (uç askerleri) deniliyordu. Bu askerlerin ilk olarak Iustinianos döneminde ücretleri gecikti ve hatta 4 sene ödenmediği bile oldu. Daha sonra Iustinianos ortada hiçbir neden yokken bu birliklerin asker adını kaldırdı. Bundan böyle Bizans devleti sınırları garnizonsuz kaldı, sınır askerleri birdenbire kendilerini yardımsever kişilerin eli açıklığına bağlı buldular.³⁰¹

Bunca olandan sonra ise Jordanes kendince en mantıklı soruyu soruyordu, “*Neden şans Hunları diğer milletlere karşı galip etmişti?*”³⁰² Jordanes'in kabul etmek istemediği şey, konunun şans olmadığıydı. İyi bir askeri idarenin getireceği zafer sayesinde Hunlar diğer milletlere boyun eğdirmeyi başarabilmişti. Bunun tek bir sebebi yoktu. İyi askerlerin iyi idaresi ve zekice stratejik hamleler birbirlerini tamamlamıştı. Türk akınları planlı ve sistematikti.

Kaynaklarda bu akınların bahanelere sığınmadan net bir şekilde gerçekleştiğinden bahsetmektedir. Menander Protector, “*Avarların Kağanı, hiçbir mazeret ya da bahane*

³⁰¹ Prokopios, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, s.120

³⁰² Jordanes, *The Gothic History Jordanes*, s.108

aramadan, hatta Romalılara karşı sahte bir suçlamada bulunma zahmetine bile girmeden, birdenbire büyük bir barbar utanmazlığıyla, Sezar olduktan hemen Tiberius ile yaptığı anlaşmayı bozdu.³⁰³ der. Avarların amacı açıkça ortadadır ve Türkler genellikle niyetlerini açıkça ifade eden bir millettir. Yalan ve dolanla, hilekarlıkla hareket etmeyip er meydanında savaşıarak isteklerini söyleyen savaşçı bir millet olan Türklerin, bu açık durumu müellife utanmazlık olarak gözüксе de aslında bizce daha net ve samimidir denilebilir.

Yine Menander Protector'un aktardığı üzere Valentinus'un Türk diyarına elçi heyeti ile ziyareti sonrasında şunlar gerçekleşmişti, '*Valentinus Ektel Dağı'na yola çıkarken, Türkşad Boğazı işgal edeceğine dair ant içti. Bu sebepten... Bokhan'ı derhal büyük bir orduyla Boğazı işgal üzere gönderdi. Boğaz şehri alındığı zaman, Romalı sefirler Türklere yakındı. Bu halden, Türklerin Romalılarla harp üzere kışkırtıldığı açık bir şekilde anlaşılırdı.*³⁰⁴' Bir Bizans tarihçisi olan Menander Protector'un bile böyle bir çıkarım yapılması dikkat çekmelidir. Müellif Türklerin savaş hususunda Romalılar tarafından kışkırtıldığını bizzat kendisi söylemektedir. Her ne kadar savaşlarda başarılı olsalar da Türklerin barışsever bir millet olduğu kaynakların şahitliğiyle de kesin olarak kabul edilmelidir.

Her ne kadar savaşmayı iyi bilen bir millet olsalar da Türkler genellikle ilk olarak diplomasiyi tercih etmekteydiler. Bunun en güzel örneklerinden birisi de Attila'nın Roma'ya karşı uyguladığı politikadır. Roma imparatorunun kız kardeşi Honoria'a Attila ile evlenmek istediğinde Attila bu evlilik teklifini kabul etmiştir. Bu evliliğin amacı tamamıyla siyasiydi. Asıl amacı çeyiz yoluyla toprak almaktı. Bu durumu kabul etmeyenler tarafından Roma devletine karşı ayaklanma çıkmış bu noktada da Attila, Batı Roma'nın üzerine yürümüştür. Burada esasında Attila çeyiz olarak Panonia bölgesini isterken zaten alamayacağını biliyordu. Bu nedenle bu durum esasında savaş açmak için gerekli nedeni bulmak üzerine güzel bir örnektir. Roma'ya karşı Attila'nın ordularının durumunu Theophanes Confessor, '*Aurelia'ya kadar ilerleyen Attila, Romalı kumandan Aetius ile çarpıştı ve kuvvetlerinin büyük bir kısmını Ligys*³⁰⁵

³⁰³ Menander Protector, *The History of Menander the Guardsman*, s.219

³⁰⁴ Ahmetbeyoğlu, *Bizans Tarihçisi Menandros'un Türkler (Gök-Türkler) Hakkında Verdiği Bilgiler*, s.24

³⁰⁵ Ligys: Loire nehri ve bölgesi.

*Nehrinde kaybederek yenilgiye uğradı ve utanç içinde geri çekildi*³⁰⁶” şeklinde aktarmaktadır. Theophanes Confessor’un bu yorumunun biraz taraflı olduğu anlaşılmaktadır. Burada Attila’nın büyük bir yenilgiye uğraması mümkün gözükmemektedir zira bir yıl sonra Attila’nın tekrar Roma şehirlerine saldırdığı görülür. Eğer Attila bahsedildiği gibi bir utanç ve yenilgi yaşasaydı çok kısa bir sürede ordusunu tekrardan kuvvetlendirerek toplaması mümkün değildi. Bundan dolayı bahsedilen mücadelede ordular bir türlü üstün gelemedikleri için Attila ordusunun daha fazla yıpranmasını önlemek istemiş ve bundan dolayı geri çekilmeyi tercih etmiş olabilir. Zira iyi bir komutan idaresi altındaki askerlerin ölüme gitmesini değil, en az zarar ile kazanmasını sağlar.

VI. Leon’un eserinde de Türklerin savaş esnasındaki idari sisteminden bahseder. *“Şimdi biz, Türklerin*³⁰⁷ *eğilimi ve onların Bulgarlardan çok az farklı ya da farksız olan savaş düzeni hakkında konuşacağız. Türkler sayıca çok ve bağımsızdırlar. Bütün dikkatlerini, zenginlikten ve diğer savurganlıklardan ziyade sadece düşmanlarına karşı cesurca davranmaya verirler*³⁰⁸” der. Burada Bulgarların bu dönem Hristiyan olmalarına rağmen hala Türk kültürünün etkisini taşıdıklarını görmekteyiz. Savaş düzeninin benzerlikleri de bunu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca VI. Leon’un Türklere karşı bir düşman olmasına rağmen Türk askerlerinin cesurluğuna da değinmeden edemediğini görmekteyiz. Bu aslında Bizans kaynaklarında sıklıkla rastladığımız bir durumdur. Eserinde bazen Türklere karşı oldukça sert söylemleri bulunmasına rağmen Leon Diakonos da eserinde Türk askerlerini, *“yiğitçe savaşıyorlar*³⁰⁹” şeklinde tasvir etmektedir.

VI. Leon’un Türk askeri idari stratejileri ile verdikleri bilgiler bunlarla da sınırlı değildir. Ayrıntılı olarak aktardığı Türk askerlerinin savaş esnasındaki hareketleri oldukça önemlidir. Yine aynı eserinde Türk askerleri için, *“Savaşta Romalıların yaptığı gibi üç bölümde sıralanmazlar, fakat farklı büyüklükte birçok birim halinde sıralanırlar. Kısa mesafelerle birbirinden ayrılmasına rağmen birlikleri birbirine yakın yerleştirirler, böylece bir savaş hattı izlenimi verirler. Savaş hattından hariç,*

³⁰⁶ Aydın, *Bizans Kaynağı Theophanes Confessor’un Kroniğinde Türkler : 284-813*, s.114

³⁰⁷ Burada bahsedilen Türkler, Macarlardır.

³⁰⁸ Çelik, *10. Yüzyıl Bizans Kaynakları VI.Leon, I. Niholas (İstanbul Patriği), Diyakoz Leon’un Eserlerinde Türkler*, s.31

³⁰⁹ Leo The Deacon, *The History of Leo the Deacon*, s.159

dikkatsiz düşmanlarına karşı pusu kurmak ya da çok baskı gören bölüme destek vermek için rezervde ayırdıkları ilave bir güç bulundurlar. Levazımatı savaş hattının arkasında, hattın sağ ya da sol yanına bir ya da iki mil uzakta küçük bir koruma birliği ile tutarlar. Sıklıkla fazla atları geriye yani savaş hattının gerisine, onu korumak için beraberce bağlarlar. Sıraların derinliğini yani savaş hattının sıralarını düzensiz yaparlar çünkü hattın kalın ve derin olmasının daha önemli olduğunu düşünürler ve önlerini yoğun ve düzensiz yaparlar³¹⁰” demektedir. Burada VI. Leon’un aktarmak istediği onlu sistemdir. Kendi askerleri üç bölüm halinde sıralanırken ve bir düzende ilerlerken Türk askerleri için durum farklıdır. Türk ordusu onlar, yüzler, binler şeklinde bölüklerden oluşmakta ve her bölük dışarıdan dağınık gibi gözükse de bir anda kendi bölüğünde birleşerek tek yumruk halinde ilerleyebilmektedir. Türk ordusunun düzenliliğinin sistematiği oldukça iyi temellendirildiği için idare altındaki ordu hızlı ve kolay bir şekilde yönetilebilmekte ve hareket edebilmektedir.

Türklerin bu askeri dehasından yararlanmak isteyen Bizans yöneticileri olduğu gibi, Türklere yaklaşmak konusunda temkinli davranmayı düşünebilecek kadar zeki olanlarda olmuştur. Türklerle savaşmak yerine onları hediyelerle oyalarken iç işlerine karışarak yok etmeyi düşünenler ya da barışı satın alacaklarına inan bir politikayı takip eden Bizans yöneticilerinin sayısı da az değildir. Örneğin Psellos “*Roma İmparatoru Konstantinos, elçilerle gönderdiği mektuplarda aşırı alçak gönüllü, adeta yalvarır gibi hitapta bulunurdu. Şüphesiz onların dostluğunu kazanmak istemiştir³¹¹”* şeklinde kayıt tutmuştur. Psellos’un esasında burada değindiği konu Bizans ordusunun 17 Eylül 1048’de Kaputru (Hasankale) kalesi önünde İbrahim Yınal ve Kutalmış’ın kumanda ettikleri Selçuklu ordusu karşısında uğradığı büyük yenilgidir. Tarihi boyunca Türk ordusunda görüldüğü üzere dosta güven, düşmana korku vermeyi çok iyi başarmışlardır. Bu örnekten anlaşılacağı üzere dönemin en önemli devletlerinden birisi olan Bizans devleti bile Türk erleri ile iyi geçinmeyi arzuladıklarını belirtmişlerdir. Bizans’ın başına gelen sonraki yöneticilerin büyük çoğunluğu da Türklerle olan ilişkilerinde olabildiğince dostluk kurmaya çalışmışlardır. Bu elbette ki samimi bir

³¹⁰ Çelik, *10. Yüzyıl Bizans Kaynakları VI. Leon, I. Niholas (İstanbul Patriği), Diyakoz Leon’un Eserlerinde Türkler*, s.33

³¹¹ Mikhaıl Psellos, *Mikhaıl Psellos’un Khronographia’sı*, s.177

dostluk umudu değil, bir stratejidir. Zaten bakıldığında devletlerin dostları değil, çıkarları olur. Bu geçmişte de günümüzde de geçerli olan bir kuraldır.

Bizans tahtına Isaakios geçtiğinde ise dönemin politikasıyla alakalı daha da ilginç yorumlar bulunmaktadır. Dönemin önemli müelliflerinden Psellos'a baktığımızda Isaakios için, *‘‘Yabancılarla ilişkiler konusunda gayesi doğudaki ve batıdaki barbarlar ile ittifak yapmaktı. Barbarlar ondan çok korkuyorlardı, ilk defa olarak alışılmış taktiklerini değiştirdiler ve saldırgan bir strateji takip etmek yerine sessiz kalmayı tercih ettiler. Mesela, eskiden baş ihtilalci olan Pers coğrafyasının³¹² (Türk) sultanı şimdi yeni bir siyaset benimsedi. Hiçbir yerde uzun süre kalmıyordu, belirli bir yeri yoktu ve -gerçekten şaşırtıcı bir şeydi- tamamen inzivaya çekildi³¹³’’* yorumunu yapmaktadır. Şimdi öncelikle iki hususa dikkat çekmek istiyoruz. Burada bahsedilen Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey (1040–1063)'dir. Selçuklu tarihine baktığımızda Psellos'un Selçuklu Devletinde neler olup bittiğini bilmediğini anlamış oluyoruz. Bu dönem sırasında Selçuklularda gelişen bazı iç olaylar yüzünden (Tuğrul Bey'e karşı İbrahim Yınal'ın isyan etmesi gibi) Bizans'a karşı yapılan hücumların yavaşladığını söyleyebiliriz. Yani anlaşılacağı üzere Türklerin bir Bizanslıdan korkup sinmeleri gibi bir durum söz konusu değildir. Türk savaş stratejilerine baktığımızda zaten Türklerin, bir yer ile mücadele edecekleri vakit diğer düşmanları ile kısa dostluk antlaşmaları yapıp, tüm güçlerini hedeflerine yöneltmeyi genellikle uyguladıkları bir taktik olarak görmekteyiz. Bu yüzden o sırada başka bir yönü hedef tutan Selçukluların, Bizans ile fazla çatışmaya girmemeleri anlaşılır bir durumdur. Bu Türk devlet idaresinde askeri stratejik politikaların temeli oldukça etkilediğinin de güzel bir örneğidir.

Dönemine göre bazı Bizans yöneticilerin ise içinde buldukları durumu kavradıkları anlaşılmaktadır. Eudokia'nın henüz o vakitlerde Türklere bakış açısında bazı gerçekleri derinden hissettiğini göstermektedir. Psellos bu durumu, *‘‘İmparatoriçe gözlerinde yaşlarla bana döndü. Prestijimizin azaldığının ve imparatorlumuzun talihinin kötülendiğinin farkında olmalısınız dedi. Barbar kavimler Doğu'yu tahrip ediyorlar ve durmadan savaş çıkarıyorlar³¹⁴’’* diye not almıştır. Bu sırada Türklerin Anadolu'da başarılar kazandığını, Suriye'de küçük bir kuvvetle savaşı kumandan

³¹² Bizans tarihçilerinin Türkler için ‘‘Pers’’ adını kullandıkları zamanlarda olmuştur. Burada ise İran yerine coğrafya adı olarak kullanılmıştır.

³¹³ Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, s.228

³¹⁴ Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, s.257

Nikephoros Botaneiates'i yendiğini bilmekteyiz. Ayrıca Balkanlarda da Peçeneklerin sıkıntı yarattığını biliyoruz. Bizce Türk akınlarının devamı ve artan şiddeti artık Bizans'ta ciddi bir korkuya sebebiyet vermektedir. Her ne kadar hiçbir tarih yazıcısının kendi ülkesi, milleti için böyle bir şeyi not almak istememesi anlaşılabilir bir durum olsa da, artık Bizans kaynaklarında Türk askerlerine duyulan korku, Türklerin bir gün gelebilecek olmasının verdiği telaş, burada da gözüktüğü üzere bazen açıkça ifade edilmiştir. En başta Bizans'ta tahmin edildiği gibi Türk akınları plansız gerçekleşmemiş, sabırla ve özveriyle ilerleyen Türklerin askeri idaresi art arda başarılar kazanmaya başlamışlardır ki bu bir anda gerçekleşmemiş, sağlam temelli bir sistemle olmuştur.

Türk askeri idaresinin oldukça sağlam temelleri olduğundan bahsetmekte birlikte Bizans askeri idaresinin de kuvvetinden bahsetmemiz gerekir. Bizans askeri sistemi de kendi içinde dönemin en güçlü sistemlerinden birisini oluşturmaktaydı. Hatta Bizans'ı yöneten kişilerin çoğu askeri ihtilaller ile başa geçmişlerdi. Bunlardan birisi de Romanos 4. Diogenes'in tahta çıkışıdır. Onun Bizans tahtına geçmesi askeri sınıfın büyük bir zaferiydi. Yeni Bizans yöneticisi Türklere karşı büyük bir savaş açmak arzusunda idi. Lakin bunun için öncelikle hazır olması gerekmekteydi ama Romanos hemen Türklere mücadeleye girişmek istiyordu. Çevresindeki hiç kimseyi dinlemiyordu. Bu durum askeri idare açısından da büyük bir zafiyet demektir. Romanos'un bizzat yanında bulunan ve ona tavsiyeler veren Psellos bu olayı şöyle aktarır, *''İmparatorlara faydalı tavsiyelerde bulunmak adetimdi. Bu sebeple onu durdurmaya çalıştım. İlk gerekli hususun askeri kuvvetleri hesaplamanın, isim listesi yapmanın, dışarıdan yardım istemenin ve sonra bütün hazırlıklar tamamlanınca savaş ilan etmenin doğru olacağını belirttim³¹⁵''* şeklinde Bizans'ın bu heyecanlı ve tez canlı yöneticisini uyardığını belirtmektedir. Buna rağmen Romanos kararından vazgeçmemiş ve nihayetinde yaptığı seferlerden elle tutulur bir başarı alamadan geri dönmüştür.

Nitekim korkularında da haksız çıkmamışlar ve tahmin edilen son meydana gelmiştir. 1071 yılında o gün belki de değeri anlaşılmayan ve bu yüzden de kaynaklarda çok bahsedilmeyen lakin bugün baktığımızda Türk tarihi açısından çok mühim olduğunu

³¹⁵ Mikhaıl Psellos, *Mikhaıl Psellos'un Khronographia'sı*, s.262

anladığımız Malazgirt Meydan Savaşı gerçekleşmiştir. Bizans ordusunun Malazgirt savaşında uğradığı ağır yenilgi, geleneksel Bizans ordu yapısını temelinden değiştirmiştir. Bu savaş sırasında neredeyse tamamen imha edilen merkezî imparatorluk ordusu (Tagmata) ve thema kuvvetleri tarih sahnesinden tamamen çekilmeye başlamıştır. Özellikle thema kuvvetlerinin gücünü yitirmesi imparatorluğun doğu sınırlarını savunmasız bırakmış ve Malazgirt'ten birkaç yıl sonra Selçuklu Türklerinin Orta ve Doğu Anadolu bölgelerini ciddi bir direniş ile karşılaşmadan hakimiyet altına almalarını sağlamıştır.³¹⁶ Böylece de Türkler artık Anadolu'da ciddi yerleşimler yapmışlar ve Anadolu'nun Türk yurdu olma süreci tam anlamıyla başlamıştır.

Bununla beraber hala Bizans safhalarında Türklerin varlığı da devam etti. Bu Türk askerlerin idaresi meselesi ise kesinlikle üzerinde durulması gereken bir konudur. Alexios³¹⁷ ile Nikephoros Bryennios'un³¹⁸ mücadelesi esnasında Türk askerlerinin idaresinin esasında ne kadar zor olduğu gözükmemektedir. Bu çekişme sırasında Anna Komnena, *“Babam oradan henüz çekilmemiş iken, (Bryennios'un ordusundaki) İskitler, zorlu şamatalarıyla, savaş naraları ile, Katakalon komutasındaki Khoma/Gümüşsümleri yılgınlığa düşürdüler. Onları da önlerine kattıktan ve kolayca kaçırttıktan sonra, artık talana girişmekten başka şey düşünmediler; bunun üzerine, ordugahlarına döndüler. Gerçekten, İskit ulusu böyledir; daha düşmanlarını tam bir yenilgiye uğratmadan ve üstün durumlarını sağlama bağlamadan, yengi kazanmış durumlarını berbat ederler ve talana koyulurlar³¹⁹”* demektedir. Türk askeri sisteminde genellikle böyle bir durum görülmemektedir. Türk askerleri yağma için hareket ettiklerinde bile düşmanlarının işini tamamen bitirmeden ya da can güvenliklerini sağlamadan hareket etmemeyi tercih etmektedirler. Lakin bozkır ordularını ve onların süvari birliklerini de insanlar oluşturur ve insan doğası gereği hata yapar. Bu yüzden bozkır askeri sistemine dayanan süvarilerin yakalanamaz ve her orduya karşı büyük üstünlük sağladığı düşüncesinin doğması yanlıştır. Bozkır süvarileri her ne kadar savaşta etkili askerler olsa da zayıflıkları yağmalardan sonra

³¹⁶ Yusuf Ayönü, *Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)*, s.60

³¹⁷ Alexios Komnenos: Anna Komnena'nın babası. Bu esnada henüz Bizans İmparatoru değil. İleride Botaniates'i devirerek Bizans tahtına çıkacak. Komnenos Hanedanının kurucusu.

³¹⁸ Nikephoros Bryennios – Batı'daki (Rumeli'deki) orduların komutanı : Bizans İmparatoru Mikhael döneminde Draç Dukası yani Askeri Valisi görevi üstlenmiş ama en başından Bizans tahtına gözünü dikmiştir. Oldukça iyi bir komutan ve çevresi tarafından saygıdeğer olarak görülen biridir.

³¹⁹ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.29

ortaya çıkmaktadır. Çünkü bozkırlıların savaşmadaki amaçlarından biri ganimet elde etmektir. Elde edilen ganimetler ile geri dönüş yoluna çıktıkları zaman atın verdiği hızı kaybettikleri için savunmasız duruma düşerler. Burada da buna bir örnek görülmektedir. Askerlerin tek amaçları kazanacakları olan ganimetlerdir. Bununla beraber Bizans komutanının idari vesayetinin burada güçlü olmadığını görmekteyiz. Ayrıca bu mücadele esnasında her iki tarafta Türk askerlerinden faydalanmışlardır. Yine Bizans'ın sıklıkla yaptığı gibi Türk'ü Türk'e karşı kullanma stratejisini tercih edildiği ortadadır. Bu da yaptıkları mücadeleyi Türkler için daha da zorlaştırmış olmalıdır.

Bununla beraber Türk askerlerinin tecrübeleri bazı zamanlar Bizans tarihi için daha da önemli hale gelmiştir. Örneğin, Anna Komnena'nın babası Alexios'un tahta çıkış sürecinde bile Türk askerleri bulunmaktadır. Alexios'un taht için mücadelesi Kaisar Ioannes Doukas'a³²⁰ bildirildiğinde, Kaisar hemen yola çıkmıştır. Anna Komnena'nın aktardığına göre, '*(O sırada) Mutlu bir rastlantı sonucu şu olay gerçekleşti. Giderken, Kaisar, Euros (Meriç) Irmağını -adı böyle- aşmakta olan Türklerle karşılaştı. Gemi çekerek, onlara nereden gelip nereye gittiklerini sordu. Hemen onlara kendisinin yanı sıra Komnenos'larla buluşmaya gelirlerse çok para vermek ve her çeşit lütufla ödüllendirmek vaadinde bulundu. Bunun üzerine anlaşmaya vardılar ve o, (bunların) Beylerinden, uzlaşmalarını sağlama bağlamak üzere, ant içmelerini istedi. Onlar hemen, kendi adetlerine göre ant içtiler, Komnenos'lar uğruna candan savaşacaklarına yemin ettiler. Bunun üzerine Kaisar, şimdi Türkler de yanında olarak, Komnenos'lara katılmak üzere, yeniden yola koyuldu³²¹*' Kaisar oldukça zeki bir adamdır. Karşılaştığı Türk birliğini politik olarak iyi idare etmiş ve yararlanmışır. Bundan sonra beraberce çıktıkları yolda Alexios'a eşlik etmişlerdir. Türk askerlerinin böyle bir olayda bile rol oynadıkları bu vesileyle görülmektedir.

Alexios'un tahta geçtikten sonraki savaşlarının çoğunda da ücretli Türk askerlerinden sıklıkla faydalandığı görülmektedir. Bohemond ile olan mücadelesinde de bu yola başvurmuştur. '*İmparator başkente dönünce, o hiç durup dinlenmek bilmeyen çalışma düşkünlüğüyle hemen işe koyuldu ve Sultan'dan, deneyimli komutanların buyruğunda birlikle istedi. Bunun üzerine Sultan ona, çok deneyimi bulunan komutanlarıyla*

³²⁰ Kaisar Ioannes Doukas: Alexios'un eşi İrini Dukena'nın baba tarafından büyük babasıdır.

³²¹ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.77

beraber 7.000 asker gönderdi; bunların hepsinin başında, yaş ve deneyim yönünden en üstün olan, *Kamyrés'in*³²² kendisi vardı.³²³ Bu askerler Alexios'un savaşı kazanmasında oldukça büyük bir etki göstermişlerdir. Savaş esnasında ‘*İmparator, tüm adamlarını boğaz girişinden içeri sokmamasını, tersine birliklerinin ana bölümünü toplu olarak dışarıda tutmasını, yalnızca -çok usta ok atıcısı olan- Türklerden ve Sarmal'lardan*³²⁴ birkaç kişiyi ayırıp boğazlardan içeriye göndermesini, onlara dahi, oktan başka silah kullanmayın diye öğüt vermekten geri kalınmamasını söylemişti.³²⁵’ Alexios'un Türk askerlerinin okçulukta ne kadar yetenekli olduklarını bildiği açıktır. Bu yeteneklerini ise iyi bir şekilde idare etmiştir. Savaşın sonucunu büyük oranda Türk askerleri etkilemiştir.

Birinci Haçlı Seferi esnasında ise ordu idaresi hakkında önemli olaylar yaşanmıştır. Haçlılar İznik'i ele geçirmek için yola çıkmıştı. Bütün kontlar hızlı bir şekilde ilerliyordu. İlk işleri hemen surlara saldırmaya girişmek oldu. Bu ilk mücadelede Türkler yenilmiştir. Mücadeleler gece yarısına kadar devam etmişti. Anna Komnena'nın aktardığına göre, ‘*Bu sırada Sultan, olup bitenden hiç cesareti kırılmayarak, gün doğar doğmaz silaha sarıldı ve bütün ordusuyla, İznik surlarına kadar yayılan ovayı işgal etti. Keltler, onun varlığını öğrendiler ve tepeden tırnağa silahlanıp, aslanlar gibi düşmanın üzerine yürüdüler. O zaman, ağır ve korkunç bir çatışma patlak verdi. Gün boyunca, çatışmada üstünlük ne o yanda, ne bu yanda idi. Ama alacakaranlık çökerken Türkler geriye dönüp çekildiler ve gece, çatışmayı durdurdu. Her iki yan, pek çok kayıp verdi. Bunların çoğu öldürülenlerdi. Savaşanların hemen hemen tümü de yaralanmışlardı.*³²⁶’ Sultan Kılıç Arslan'ın Haçlıların geldiğini duyar duymaz ordusunun başına bizzat geçmiş, oldukça zorlu bir mücadele olmasına rağmen asla savaşımdan vazgeçmemiştir. Onun bu mücadelecî ruhu tüm ordusuna da yanmış bu şekilde Haçlılara karşı büyük bir direnç göstermeyi başarmışlardır. Sonuç itibarıyla Haçlıların hepsini durduramasalar da bir kısmını yok etmişlerdir. Haçlılar Anadolu'dan geçmeyi başarmışlar ve Antakya'ya ulaşmışlardır. Lakin bundan sonraki süreçte de Türklerin Haçlılar ile çatışmalarında

³²² Bu adın Türkçe doğru biçimi saptanamamıştır.

³²³ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.156

³²⁴ Peçenekler kast edilmektedir.

³²⁵ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.160

³²⁶ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.312

üst üste pek çok kez üstünlük sağladıkları görülmektedir. Bu da iyi bir idarenin neticesidir. Bu Haçlı savaşları bundan böyle uzun bir süre daha devam etmiştir.

Anna Komnena'nın da bir kısmından bahsettiği bu savaşların birinde Türklerin Haçlı Normanlar ile mücadelesi anlatılırken yine Türklerin savaşta olan maharetinden bahsedilmiştir. Anna Komnena bu savaşı, '*Türkler, savaşta deneyimli olduklarından, hep onların önü sıra bir köyden ötekine ilerliyerek bütün yiyecek birikimlerini yaktılar. Sonra, Normanların karşısına çıktılar ve onların üzerine saldırdılar. Bir Pazartesi günüydü, yapılan savaşı Türkler kazandı*³²⁷' şeklinde anlatmaktadır. Normanların kaybetmelerinin en büyük sebebi olarak Türklerin savaş konusundaki deneyimi gösterilmektedir. Aslında bakıldığında Türkler karşısında zaten çok da bir şansın olmadığı vurgusu satır arasından hissedilmektedir. Alexios'un son seferi de Türklere karşı gerçekleşmiştir. Bu durum bile Bizans ve Türkler arasındaki ilişkilerin bu dönemlerde ne kadar yoğunlaştığının kanıtı niteliğindedir. Alexios hayatının büyük bir bölümünü Türklerle mücadele ederek geçirmiş bir Bizans liderdir. Hayatının son seferinin de Türklere karşı olması dönemi algılamamız açısından da anlam taşımaktadır. Bu seferi de bizlere Anna Komnena aktarmaktadır. Bu seferi aktarırken Türk askeri yapısıyla alakalı ise eseri boyunca verdiği bilgilerin bir özeti niteliğinde bir bölüm hazırlamıştır. Anna Komnena, '*O, (Alexios) çok birikimli deneyimi dolayısıyla, Türklerin savaşma düzeninin, diğer uluslarınkine benzemediğini ve onların, Homeros'un söylediği üzere, kalkana karşı kalkan, tolğaya karşı tolğaya, savaşçıya karşı savaşçı ilkesine göre dizilmediğini biliyordu; onlarda, sağ kanat, sol kanat ve merkez birbirinden uzakta durur ve deyiş yerinde ise, sımsıkı bitişik phalanx*³²⁸ *dizilişi yoktur; saf aralıklıdır; böylece, onların sağ kanadına ya da sol kanadına saldırıldığında gerek merkez, gerek arkada duran ordunun geri kalanı, sizin üzerinize çullanır. Öyle ki, burgaçlı bir kasırga gibi, düşmanı darmadağın ederler. Savaş donanımı konusuna gelince, Kelt denenlerin tersine, mızrağı hiç mi hiç kullanmazlar ama düşmanı tam bir çember içine alıp ona ok atarlar ve kendilerini uzaktan savunurlar. Bir Türk, kovalamaya geçmişse, düşmanını ok atmakla haklar. Kendisi kovalanıyorsa, okları sayesinde üstün gelir. Bir ok fırlatır ve ok uçarak ya ata ya atlıya saplanır. Ok, (yayın) çok güçlü bir elle (gerilmesinden sonra) atılmışsa,*

³²⁷ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s.330

³²⁸ Falanks: Makedonya Savaş Birliği

*gövdeyi bir yandan ötekine delip geçer. Onlar (Türkler) gerçekten çok usta okçulardır*³²⁹, şeklinde aslında genel bir Türk askerlerinin özetini yapmaya çalışmıştır. Tarif etmeye çalıştığı şey, Türk askeri idaresinde teşkilatçılık üzerinedir. Tespitleri ise yerindedir lakin Anna, Türklerin mızrağı hiç kullanmadıkları konusunda yanılmaktadır. Esasında Türkler, içinde buldukları duruma ya da savaşa göre mızrağı kullanmışlardı. Hatta dönemin savaş aletlerinin neredeyse hepsini biliyor ve kullanabiliyorlardı. Ama ok konusunda özel bir yeteneğe ve gelişmişliğe sahip oldukları doğrudur. Silahlar içerisinde ok ile Türkler özdeşmiş haldedir. Kaynakların çoğu da bizlere bunu göstermektedir. Türklerin mızrak kullandığına dair de pek çok kaynakta bilgi vardır. Örneğin Orhun abilerinde, *“Tanrı kuvvet verdiği için orda mızrakladım, dağıttım. Tanrı bahşettiği için, ben kazandığım için Türk milleti kazanmıştır. Ben küçük kardeşimle beraber böyle başa geçip kazanmasam Türk milleti ölecekti, yok olacaktı. Türk beyleri milleti, böyle düşünün, böyle bilin!*³³⁰” demektedir.

Türklerin akınlarını durdurma çabaları devam ederken, birçok farklı idari yöntemde deneniyordu. Niketas Khoniates da bu seferlerden bazılarını anlatmaktadır. Eserinde bir sefer sonrasında, *“Ancak imparator burada fazla kalmadı ve çadırı saraya yeğledi. Barbarların akınlarını önlemek istiyordu. Bu sırada Türkler savaşa hazırlıklı değillerdi ve bunun için de imparator onlara ağır kayıplar verdireceğini düşünüyordu. Bu sebeple büyük çapta bir sefer yapmaya karar verdi. Bundan iki yarar ummaktaydı: Önce, eyaletlerinin surlar ve tahkimattan çok bir meydan savaşında üstünlük kazanılarak daha iyi bir şekilde emniyete alınmış olacağını, sonra da kışla hayatından çıkarak kavurucu sıcaklar ve ter içinde, suya daldırılan kızgın çelik gibi tavlancak olan askerlerinin bu suretle iyice eğitilmelerini sağlayabileceğini düşünüyordu*³³¹, şeklinde anlatmaktadır. Burada Bizanslılar idari açıdan Türklerin savaşa hazırlıklı olmadığını düşünmüşler ve haklı da çıkmışlardır. Buna ek olarak iyi bir savaş stratejisi de uygulayarak bu savaşın sonunda Türkleri yenmişler ve Sozopolis’i Bizans’ın eline geçirmeyi başarmışlardır.

Türklerin gerek Anadolu da gerekse Balkanlar da ki hissedilir varlığı elbette Bizans kaynaklarında kendisini bahsettiğimiz yüzyıllar içerisinde artık net bir şekilde

³²⁹ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt’in Sonrası*, s.457

³³⁰ Ergin, *Orhun Abideleri*, s.29

³³¹ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, s.8

göstermektedir. Bu yüzyıllarda Peçeneklerin durumuna baktığımızda, Peçenekler 5. yüzyıldan beri Tuna boylarında oturmaktaydılar. Bizans-Peçenek mücadelesinde Peçenekler büyük kayıplar vermişti. Peçeneklerin 1121/22 yılı yenilgisi ise kesin bir yenilgi olmuştur. En nihayetinde Bizanslar Peçenek karargahına hakim olmayı başarmışlardır. Bundan sonra ise kurtuluşu kaçmakta bulanların çoğu, esir düşenlere duydukları sevgi yüzünden, gönüllü olarak gelip kendileri Bizans devletine teslim olmuşlardı. Bunlar Romalıların usulünde eğitim gördükten sonra orduya alındılar ve uzun süre sadakatle hizmet ettiler.³³² Burada bir Türk grubu olan Peçeneklerin kendi soydaşlarını yarı yolda bırakmayıp esir olanlar ile beraber kendi iradeleri ile teslim olduklarından bahsedilmektedir. Aslında bu durum geniş bir perspektif ile bakılmaya çalışıldığında oldukça ilginç bir durumdur. Türklerin birbirilerine nasıl bağlı olduklarını gösteren çok güzel bir örnektir. Bizans yönetimi ise bu durumu çok iyi idare etmiş ve kullanmıştır. Peçenek Türklerinin, Roma usulünde eğitim almaları ve yetiştirilmeleri, Bizans devletinin bir politikası haline gelmiştir. Burada bir asimilasyon çabası olduğu muhakkaktır. Daha sonra ise bu Türkler, Bizans ordusuna alınmışlardır. Bize göre altını çizmemiz gereken şey, bu Türklerin uzun süre sadakatle Bizans ordusuna hizmette bulunmalarının bizzat bir Bizanslı olan Ioannes Kinnamos tarafından belirtilmesidir. Türk milleti tarihi boyunca hiçbir zaman nankör olmamıştır. Kendi isteği ile bir devlete hizmet ettiği vakit bunu hakkı ile yerine getirmiş, o devleti kendi devleti bilmiştir. Lakin bağımsızlığına düşkün olan Türk, azınlık olarak bir devlette yaşamayı kendisine yakıştıramamış ve her fırsatta kendi devletini kurmanın ülküsünü daima kalbinde taşımıştır. Buna rağmen Bizans yönetimi bu askerlerin idaresi hususunda kısmen bir başarı sağlamıştır. Kuvveti kendilerine göre doğru yere yönelterek ve doğru şekle büründürerek bu askerleri kendi soydaşlarına karşı bir silah olarak kullanmışlardır. Bu aynı zamanda Bizans stratejilerinin en yaygın olanlarından birisidir.

Tarihsel sürece baktığımızda Bizans'ın Macarlarla da mücadeleleri de sürekli olarak devam etmiştir. Bu esnada ise, Kappadokia'ya hükmeden Danişmendli Beyi Emir Gazi bir orduyla Kastamonu'yu çepeçevre kuşatmıştır.³³³ Sonrasında onun öldüğünü ve yerine geçen oğlu Muhammed'e karşı da Bizans'ın Konya şehri hakimi olarak

³³² Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s.8

³³³ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s.12

bulunan I. Mesut ile anlaştığını biliyoruz. İşte burada kendi tarihçilerinin not ettiği bir kısım mevcuttur. ‘İmparator, bu söylediğimiz kişilerle birlikte, Gangra (Çankırı)’ya gelerek şehir surlarının önünde karargah kurdu. Ertesi sabah kaleye saldırmak üzere hazırlıklara başladı. Muhammed savaş için imparator ile eşit kuvvete sahip olmadığını ve ataları yönünden kendisine akraba olan sultanı kendi tarafına kazanması gerektiğini anlamıştı. Aralarındaki anlaşmazlığa son vererek, ikisi Romalılara karşı birleştiler ve sultan tarafından geri çağrılan yardımcı Türk birlikleri geceleyin kaçıp gittiler.’³³⁴ Buradan çıkarılan sonuca göre, Bizans’ta paralı askerlik yapan Türklerin yahut Bizans ile ortak antlaşma yapan grupların bile fırsat bulduklarında soydaşlarının tarafına geçtikleri görülmektedir. Bu durumun pek çok örneğinden de yeri geldikçe bahsetmekteyiz.

İmparator Ioannes Komnenos öldükten sonra ise Manuel Komnenos’un imparatorluk devri başlamıştır. İmparator Manuel’in de Türkler ile mücadelesi devam etmiştir. Hatta Selçuklu Sultanı Mesut ile mektuplaşmaları mevcuttur.³³⁵ Manuel, Türkleri kendi başkentlerinde yenmek için Konya üzerine seferler düzenlemiştir. Bir seferinde ise kısmen başarılı bile olmuştur. Selçuklu ordusu bu sefer yüzünden zor durumda kalmıştır. Bu sebepten Sultan Mesut, kendileri için daha uygun bir yerde karşılaşmak üzere birliklerini geri çekmiştir.³³⁶ İşte bize göre burası çok önemlidir. Basit bir örnek gibi durmakla beraber aslında hem Türklerin dünya algısı hakkında hem de askeri kültürü hakkında çıkarılabilecek pek çok sonuç bulunmaktadır. Türkler daha önce de bahsettiğimiz üzere, birinin esiri olmak yerine bir muharebeyi kaybedeceklerini anladıkları vakit derhal olabildiğince programlı bir şekilde oradan ayrılmayı daha iyi bir yol olarak görmüşlerdir. O yüzdendir ki kuvvetle muhtemel bugün dünyanın her yerinde Türk varlığını görmekteyiz. Bu aynı zamanda askeri bir stratejidir bile diyebiliriz. Bu askeri strateji ise hızlı ve iyi bir idare ile gerçekleşmektedir. Bu örnekteki diğer bir husus ise, Sultan Mesut’un gerçekten hem akıllı hem de iyi bir yönetici ve asker olduğudur. Zira sıklıkla üzerinde durduğumuz gibi, gerçek bir komutan asla askerlerini bilerek kazanılamayacak bir savaşa yollamaz. Söz konusu hürriyetleri değilse eğer, Türk askerleri kazanamayacakları savaştan geri çekilmesini

³³⁴ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı*, s.13

³³⁵ Bu mektupların ayrıntıları için bkz. Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı*, s.36–41

³³⁶ Hatice Aksoy, ‘‘Komnenos Hanedanı’nın Doğu Siyaseti ve Myriokephalon Savaşı’’, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, 2018, s.267

çok iyi bilmişlerdir ki bize göre bu harp felsefesinin en mühim kısmıdır. Bizans kaynaklarında da Türk askerleri ile alakalı bu duruma sıklıkla değinilmektedir.

Türkler savaşların sonrasında devam eden idare yönünden gerçekten çok deneyimlidirler. Zira savaşlar yalnızca meydanlarda silahlarla yapılan mücadelelerden ibaret değildir. Sıklıkla üzerinde durduğumuz gibi bu savaşların psikolojik ve siyasi tabanları da bir bütün olarak ele alınmalıdır. Bunu Bizans'ın tahtında Manuel olduğu zamanlarda rahatlıkla görmekteyiz. Manuel hazır olsun ya da olmasın, Anadolu'daki Türk varlığını yok etmek adına Türkler üzerine sürekli seferler düzenlemiştir. Bu seferlerin çoğunun idaresinde kendisinin iyi bir asker olmasına rağmen başarılı olduğunu söyleyemeyiz. Zira gerek koşullar gerekse idari açıdan sıkıntılar yaşanmıştır. İşte Konya önlerine kadar geldiği bir başka mücadelesini Ioannes Kinnamos anlatmaktadır. Ioannes Kinnamos eserinde, *‘İmparator geri çekilmeyi başlatınca, sultana bir mektup gönderdi. Yazı şöyle idi, Seni defalarca aradık ama seninle karşılaşamadık. Sürekli kaçıyor, gölge gibi kayıp gidiyorsun. Gölgelerle savaşır olmamak için şimdi evimizin yolunu tutuyoruz. Baharda karşına daha hazırlıklı geleceğiz. Kendine hiç yakışmayan şekilde, böyle kaçmamaya dikkat etmelisin³³⁷’* şeklinde Bizans'ın lideri Manuel'in geri çekiliş şeklini aktarmıştır. Baktığımızda aslında Manuel'in ifadelerinde ordularını şevke getirecek galip bir tutum gözükmektedir. Lakin eserin devamında Ioannes Kinnamos, *‘Mektubun ifadesi böyleydi. Konya'nın çok ötesinde merhum Danişmend'in hakim olduğu yerlerde yaşayan çok sayıdaki Türk birlikleri müttefik olarak geldiler ve sultanla birleştiler. Sultan onların tahriki ile eskisi gibi kaçmak istemedi ve iyi bir duruma ulaşınca, barbar dilinde Tzibrelitzemani³³⁸ denilen yere varmış bulunan Romalılara hücum etmek üzere acele etti. Burası diğer bütün yerlerden daha zor geçilir; sadece saflar halindeki ordular için değil, küçük gruplarla yolculuk yapanlar için de zordu. Romalılar aslında ordugahta zor durumdaydılar. Fakat imparator genlik ateşiyle ve daha pek az önce bir eş aldığından, onların adetlerine uygun düşecek şekilde savaşta şahsen bir kahramanlık göstermek istiyordu. Zira yeni evlenmiş bir Latin'in cesur görünmemesi büyük zuldür³³⁹’* şeklinde bir anlatımda bulunmaktadır. Yani Türk

³³⁷ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s.40

³³⁸ Bu kelimenin Türkçe olduğu söylene de bozuk bir Türkçedir ve tam olarak nereyi ifade ettiği bilinmemektedir.

³³⁹ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s.41

beylerinin askerlerini toplayarak Sultan Mesut'a yardım getirdiklerini kendisi yazmaktadır. Kuvvetle muhtemel Manuel'in başarısız Konya kuşatmasında geri çekilme nedeni kendisinin bahsettiği gibi Sultan ile karşılaşmamasından kaynaklanmamaktadır. Tam tersi Türk birliklerinin birleştiği haberini almış ve geri çekilmeye karar vermiş olmalıdır çünkü diğer ihtimal mantıklı gelmemektedir. Ayrıca ordu idaresinde de Manuel'in kahramanlık yapmak uğruna tedbirsiz davranışlarda bulunduğunu da bu şekilde Ioannes Kinnamos ifade etmektedir. Manuel'in bu davranışlarından kendi askerlerinin de rahatsız olduğu ortadadır.

İlerleyen süreç içinde Bizans'ta ciddi idari yanlışlıklar yapıldığı görülmektedir. Ioannes Kinnamos bunu Macarlarla yaşadıkları bir mücadele üzerinden anlatmaktadır. Onun aktardığına göre, "*Halledilmiş meseleleri tekrar kurcalayan Macarların kralı, sarayındaki aristokratlardan savaşta çok tecrübeli biri olan Dionysios'u büyük bir orduyla üzerinde hak iddia ettiği Sirmion'u almak üzere gönderdi(1166). Romalı kumandanlar bunu öğrenince planlar yaptılar. Fakat konseyin planları başarılı olamadı. Çünkü konseydekiler Romalıların çıkarlarından çok, birbirlerini nasıl aldatacaklarını düşündüler. Özellikle iki Mikhail, biri soyadı Gabras olan o bölgenin duks'u, öteki de askerlere komuta eden Branas. İkisi de çok iyi savaşçı idi ama Branas biraz daha üstündü. Onlara Dionysios'a geceleyin saldırmak doğru görüldüğünden yola çıkıp bütün orduyla ilerlediler. Dionysios'un ordugâh kurduğu yere geldiklerinde, ordugahı tamamıyla terkedilmiş bulunca, korkmaya başladılar. Zira düşman ülkesi içinde eğer bir yer tamamen terkedilmiş ve lüzumlu hizmetlerden yoksunsa, bu askerlerin moralini bozmaya yeter. İz sürmeye devam ederek ilerlediler. Eğer Macarlara daha önce saldırabilselerdi, süratle bir şeyler yapabilirlerdi. Ancak gün ışığı iyice belirince belirdiğinden Macarlar onları gördü ve süvarilerini Romalıların ordugahına karşı saldırttılar (zira o sırada atlarını otlatmak için kamp kurmakla meşguldüler).³⁴⁰" Böylece de Bizans kuvvetleri büyük bir mağlubiyet yaşadı. Bu mağlubiyetlerinin kendi aralarında uzlaşmamak, doğru idari sistemi seçememek, yanlış planlar uygulamak gibi sayabileceğimiz birçok nedeni bulunmaktadır. Macarların ise öncesinde Bizanslıların gelecekleri yerlerin gereken hizmetlerini yok etmeleri, askerlerin moralinin bozulacağını bilerek strateji yapmaları aynı zamanda Macar liderlerinin savaşın idaresinde kendi planlarını başarıyla uyguladığını gösterir.*

³⁴⁰ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s.186

Strateji ve idare bilmeden yahut yanlış bilerek savaşa atılmanın bedelleri örnekte olduğu gibi ağır olmaktadır. Bu nedenle bu iki hususu iyi uygulayabilen taraf düşmanı ne kadar zorlu olursa olsun büyük bir avantaja sahip olur.

Manuel'in Türklere karşı saldırganlıklarını durdurmaya çalışan devlet liderlerini de vardı. Aslında deneyimli bir idareci Türkleri sürekli kışkırtmanın zararlı olacağını bilirdi. Örneğin bir seferinde Türkler büyük bir yardımcı ordu getirmelerine rağmen, Bizans ile sarmak istememiş ve elçiler göndererek barış teklif etmişti. *“Savaş deneyimli bütün kimseler, özellikle Türklerle savaşta tecrübe sahibi olanlar ve yaşlı başlı bütün danışmanlar, Türk'ün önerisini kabul etmesi, düşmanların bütünüyle bir tuzak haline getirdikleri ülkenin kolay geçilmezliğini göz önünde bulundurması, bütün Türk savaş gücünün ne kadar kuvvetli ve ne kadar iyi atlara sahip olduğunu ve Bizans ordusunu müşkül duruma sokan salgın hastalığı hesaba katmasının gerektiğini söylediler.”*³⁴¹ Gerçek liderlerin idari açıdan ordusunun ve ülkesinin durumuna göre hareket etmesi gerekmektedir. Oysaki Manuel kibrine yenilmiş ve uyarıları ciddiye almamıştır. Kaynakların bu dönem için bile Anadolu'nun büyük bir kısmına Türklerin sahip olduklarını söylemeleri de dikkat çekicidir. Türk savaş gücünün ne kadar kuvvetli olduğunun da tecrübeli kişiler tarafından açıkça kabul edilmesi kıymetlidir.

Sonuç olarak Manuel, etrafındakilerin ısrarlarına rağmen barış teklifini kabul etmemiştir. Çünkü o artık Türklerin bütün savaş taktiklerini bildiğini düşünmektedir. Bu onun en büyük hatalarından birisidir. Ancak Sultan II. Kılıçarslan, Danişmendli topraklarını aldığı için bunların da askerî güçlerini kendi ordusuna dahil etmiştir. Askeri idare açısından ordusunu hazırlamıştır. Manuel ise asker sayısının fazlalığını, ordusunun ağırlığını bildiği için askerlerin hareketlerini hızlandırmak maksadıyla yiyecekleri geride bırakıp yağma ve talan yoluyla Selçuklu köylerinden temin ettirmek gibi bir yöntem uygulamıştır. Bu şekilde hem Selçuklulara zarar vermek, hem de ordusunun hareketini hızlandırmak istemiştir. Ancak yine de Manuel, Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın kurduğu pusuya düşerek Miryokefalon denilen yerde yenilgiye uğramıştır³⁴²

³⁴¹ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, s.124

³⁴² Aksoy, “Komnenos Hanedanı'nın Doğu Siyaseti ve Myriokephalon Savaşı”, s.273

Miryokefalon (Denizli dolaylarında) muharebesi (1176) denilen savaş, hem Bizans tarihinin hem de Türk tarihinin önemli dönüm noktalarından birisidir. Gerek yabancı araştırmacılar gerekse Türk araştırmacılar bu konu üzerine birçok çalışma yapmışlardır. Bu muharebe Türklerin Bizans İmparatorluğu için, kaybolan Anadolu'da kesinlikle yerleştikleri anı işaret etmektedir. Bu muharebe için aynı zamanda Bailly'nin şöyle bir yorumu bulunmaktadır: *“Hedefleri fazla geniş olan yüzlerce yıllık bir politikanın, bir ölçüsüz prestij, ağır gelenekler, gerçekleşmesi kabil olmayan ihtiraslar politikasının mantiki sonucudur. Bu politika Doğu ile Batı'yu Bizans egemenliği altında birbirine katarak tek bir imparatorluk kurmak amacını güdüyordu. Eğer Basileuslar bütün güçlerini Doğu'da ve yalnız Doğu'da, daha az göz kamaştırıcı fakat sarsılmaz hale koyabilecekleri bir imparatorluk kurmaya adayacak adar açık görüşlü olmuş olsalardı, İstanbul Türkler tarafından belki zapt edilemezdi.”*³⁴³ Görüldüğü üzere Batılılar da sıklıkla “barbar” olarak tabir ettikleri Türklerin ilerleyişlerinin, bir sisteme ve nizama sahip olduğunu itiraf etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Aksi halde böyle bir ilerleyiş elbette ki vuku bulamazdı. Ağır geleneklerden kasıt herhalde Türk töresini anlamaya çalışan bir Batılı'nın uzaktan yorumu olmaktadır. Nihayetinde Manuel Komnenos, doğu siyasetinin başarıyla sürdüğünü düşündüğü sırada 1176 yılında Türkiye Selçuklularını ile girdiği Miryokefalon Savaşı ile bütün umutlarını kaybetmiş, doğu siyaseti çökmüştür. Savaşın yeri hakkında Bizans kaynakları ayrıntılı bilgiler vermektedir. Lakin bölgede verilen bilgilere benzer birçok alan bulunduğu için araştırmacılar arasında çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Sonuç olarak yeni bir kaynak ortaya çıkmadıkça ya da savaşın geçtiği yer olduğu iddia edilen mekanlarda maddi delil unsurları bulunmadıkça kesin olarak bir fikir birliğine varılamayacağı aşıkardır.³⁴⁴ En neticesinde Manuel Komnenos'un hem doğudaki hem de batıdaki planlarının gerçekleşmesinin güç olduğu bu savaşla belirginleşmiştir. Bizans açısından büyük bir hezimet olan Miryokefalon Savaşı'nda alınan yenilgi, Komnenos ailesinin tahttan indirilmesinin sebepleri arasında yer almıştır.³⁴⁵

³⁴³ Auguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c.II, çev.Haluk Şaman, Tercüman Yay., İstanbul, s.342-343

³⁴⁴ Yusuf Ayönü, “Myriokephalon Savaşı'nın Bizans İmparatorluğu Açısından Ne İfade Ettiğine Dair Bazı Düşünceler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Miryokefalon Savaşı Özel Sayı, Isparta, 2014, s.140

³⁴⁵ Aksoy, “Komnenos Hanedanı'nın Doğu Siyaseti ve Myriokephalon Savaşı”, s.274

Yanında kuvvetleriyle topraklarına geri dönebileceği günü bekleyen Sultan İzzettin'in ise zamanla hayalleri yıkılmıştır. İmparatora karşı gerçekleştirilen bir saldırıda imparatorun emanet ettiği hazine ile beraber Enez kalesine sıkışmıştır. Pachymérés'e göre, VIII. Mikhail, sultan ve adamlarının kendisine karşı suikast planladığını öğrenerek onları Enez kalesine hapsetmiştir. Cahen'e göre, Mikhail, o sıralarda araları açık olan Altun Orda'ya karşı İlhanlılarla iş birliği yapma yoluna gitmektedir. Ayrıca Avrupa'daki siyasetinin engellenmemesi ve Moğollarla arasında çıkabilecek ani bir anlaşmazlık için yardım geleceği umuduyla Türkmenlerle de iyi geçinmeye başlamıştır. İşte bu durumda İzzettin artık imparatora yük olarak görülmektedir.³⁴⁶ Sultanın ve diğerlerinin Enez'de bulduklarını haber alınca, düşmanlar Konstantin ile beraber o yerde toplanmışlardır. Şehri kuşatma altına alıp her yeri yıkacaklarına dair tehditler savurmaya başlamışlardır. Kaleyi kuşatarak çarpışmaya hazırlandıkları günler boyunca teslim olmaları için kalenin içindekilere bir nedenle saldırırsa tehlikenin çok yakınlarda ve kurtulmanın olanaksız olduğu görülecektir. Diğer taraftan da eğer savaş araçlarıyla saldırılır ve kuşatılanlar zor bir durumda kalırsa kalenin harap hale geleceği ve herkesin teslim olacağı zor bir durum ortaya çıkacaktır. Ancak kaledekiler kurtulmayı önemsemiyorlardı. İmparatorluk hazinesini taşıyanlar büyük bir sorumluluk hissediyorlardı. Bu durum Türklerin güvenilir olma özelliğini göstermektedir. En neticesinde hazineyi düşünen imparator onlara denizden takviye kuvvet yollamış ve tehlike bertaraf edilmiştir.

Lakin diğer yandan her geçen gün Türklerin yarattığı dehşet daha da artmış ve kurtuluş umudu kalmamıştır. Bununla alakalı Pachymérés, *'ben uzaktaki sorunları bir kenara bırakıp imparatorluğun yani bizim kapımızda olanları dile getiriyorum. Türklerin boğazı geçip gemilerini terk ederek tehlikeye neden olmaları an meselesiydi. Boğazın Asya ırmağındaki her yere özgürce dağılıyor, istedikleri yere ordugâh kuruyorlardı. Ancak toplu olarak değil grup grup yerleşiyor, düzensizce savaşıyorlardı. Böylece Bizans'ın karşı kıyısında kimse Türklerin önüne çıkmaya cesaret edemiyordu. Bazen çok pervasızca hareket edip, cesur hücumlar yapıyorlardı*³⁴⁷, demiştir. İşte bu dönem

³⁴⁶ Georges Pachymérés, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, Çev. İlcan Bihter Barlas, ilgi kültür sanat yay., İstanbul, 2019, s.49

³⁴⁷ Georges Pachymérés, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, s.83

Bizanslıların Türklere bakış açısı bu şekildedir. Onların cesaretine şaşırarak beraber gelen tehlikenin farkındaydılar.

SONUÇ

Devletlerin ayakta kalabilmesinin yegâne garantörü güçlü birer devlet teşkilatına sahip olmakla beraber kuvvetli ordular bulundurmasıdır. Ordular milletlerin bağımsızlığı adına en büyük güvencedir. Gerek tarihte gerekse günümüzde ordu yapılarının önemi büyüktür. Özellikle Türk tarihinde, ordunun yeri çok daha farklıdır. Ordu-millet anlayışına sahip olan Türklerde; kadından çocuğuna, gencinden yaşlısına herkesin ordunun bir ferdi olarak görüldüğü kabul edilmektedir. O vakit, Türk ordusunu incelemek demek Türk milletini de anlamak demektir dersek abartmış olmayız.

Kaynaklara baktığımızda, bozkır kavimlerinin tarihini genellikle komşuları olan topluluklardan öğrenmekteyiz. Zira konar-göçer kültür nedeniyle yazılı kaynakların daha az olması, bu milletlerin tarihi hakkında bilgi almamızı zorlaştırmaktadır. Türk milleti ise uzun yıllar konar-göçer kültüre sahip bir millet olmakla beraber aynı zamanda geniş coğrafyalarda egemenliklerini sürdürmüştür. Bu durum Türklerin tarihini araştırmamızı daha da zorlaştırmaktadır. Türk tarihini takip edebilmek adına birçok farklı kaynağa ihtiyaç vardır.

Bu kaynakların başında Rus kronikleri, Çin yıllıkları, Arap kaynakları gibi kaynaklardan birisi olan Bizans kronikleri gelmektedir. Bizans devleti Türklerle ticari ve siyasi etkileşimlerle başlayan ilişkilerini savaşlarla devam ettirmiştir. Bu vesileyle Bizans kroniklerinin çoğunda Türklerden bahsetmektedir. Türklerden bahsedilen Bizans kroniklerinin incelenmeleri daha önce pek çok kez yapılmıştır. Lakin şimdiye kadar Bizans kroniklerinde geçen Türk askeri yapısı üzerine özellikle bir odak çalışma yapılmamıştır. Bu tez vesilesiyle bu açık kapatılmaya çalışılmıştır.

Bizans kroniklerini incelediğimizde, Türklerle olan mücadelelerin başlamasıyla beraber sıklıkla Türk askeri yapısı hakkında bilgiler verilmektedir. Bu bilgiler verilirken Bizans devletinin Türklere karşı düşmanca bir gözle baktığı unutulmamalıdır. Elbette ki bu durum kaynaklara da yansımıştır. Buna rağmen, Bizans

kroniklerinde Türk askeri yapısıyla alakalı hayranlık duyduklarını belirten açıklamalar vardır. Bazen açık açık, bazense satır aralarında Bizanslı müelliflerin Türk askeri sistemine karşı duydukları hayranlığı görmekteyiz. Türk savaş taktiklerinin Bizanslı komutanları etkilediği, hatta Türk askerlerine karşı duyulan hayranlık neticesinde Bizans'ta Türk modasının bile hakim olduğu zamanlar görülmektedir. Ayrıca Bizans'ın takip ettiği en büyük stratejilerden birisi olan Türk'ü Türk'e kırdırmak taktiğiyle birçok Türk asker Bizans ordusunda görev yapmıştır. Böylece de Bizans kuvvetleri Türk askerlerini yakından tanıma imkanı bulmuş, Türk askeri yapısıyla alakalı birçok şey öğrenmiştir. Bunları kaynaklarda bizzat itiraf eden Bizanslı müellifler, Türk askerlerine karşı duydukları düşmanlığa rağmen onların savaşlardaki becerilerinden ve cesaretlerinden duydukları hayranlığı ifade etmek zorunda kalmışlardır.

Bizans kroniklerinde Türk karargahları incelenirken de aslında oldukça dikkat çekici veriler bulunmuştur. Bizanslı müellifler sıklıkla Türklerin çapulcu faaliyetler ile düzensiz bir şekilde hareket ettiklerini belirtmektedirler. Oysaki kendilerinin verdikleri bilgilere göre Türkler stratejik hamleler yaparak ilerlemiş, ele geçirmek istedikleri bölgelerde karargahlarını yoğunlaştırmışlardır. Bu durum karargahların buldukları bölgeleri incelediğimizde açıkça gözükmektedir. Bizans'ın iddia ettiğinin aksine Türkler planlı bir şekilde, yurt edinmek adına Bizans topraklarında hareket etmektedir.

Bizans kroniklerinin bazılarında ise askeri yapı ile alakalı verilen bilgiler daha da kıymetlidir. Zira çalışmamızda incelediğimiz üzere, Bizans ordu yapısı da oldukça kuvvetli temellere dayanmaktadır. Bizanslı komutanların okur-yazar olma zorunluluğunun bulunması oldukça önemlidir. Ayrıca her komutana savaş dönüşünde iyi veya kötü tüm tecrübelerini rapor olarak yazma zorunluluğunun getirilmesi Bizans devletinde askeri el kitaplarının kalitesini arttırmıştır. Özellikle askerler tarafından kaleme alınan eserlerde bahsedilen Türkler ile alakalı kısımlar böylece daha da önemli hale gelmiştir. Böylesine güçlü, temelleri sağlam bir askeri sisteme sahip olmasına rağmen, Türklere karşı Bizans devletinin savaşlarda neden genellikle mağlup olduğunun cevabı da buralarda aranabilir. Ayrıca Bizans ordu sisteminin ne kadar iyi olursa olsun kendisinden daha iyi bir askeri sistem ile karşılaştığı ve ondan etkilendiği kaynaklarda gözükmektedir. Bunun en büyük kanıtı, Bizanslı komutanların sıklıkla

Türk savaş stratejilerini Türklere karşı kullanamaya çalıştıkları durumları kaydetmesidir. Özellikle Türklere meşhur savaş taktiği olan Turan taktiğini Türklere karşı kullandıklarını kaynaklar söylemektedir. Bu esasında Bizanslı komutanların Türk taktiklerinin başarılı olduğunu kabul etmesinden kaynaklanmaktadır.

Bizans'ta Türklere karşı duyulan büyük hayranlığın yanında büyük bir korku da mevcuttur. Bu kaynaklara sıklıkla yansımış, Türklere karşı tabiri caizse bir öcü ya da canavar betimlemesiyle dönüş yapmıştır. Bu betimlemenin yanında Türk askerlerinin olağanüstü derecede güçlü, uzun, enerjik oldukları gibi tanımlamalarla insanüstü bir yapılarının oldukları vurgulanmıştır. Betimlemelerin bilimsel dayanakları olmadığı için, şahsi görüşlerden öteye gidemedikleri tespit edilmiştir. Bu açıklamaların altını dolduracak veriler bulunmamaktadır. Lakin tahminimizce Bizanslılar ile Türklere görünüşleri üzerinde elbette ki farklılıklar bulunmaktadır. Bu da yaşadıkları coğrafyaların etkisinden kaynaklanmaktadır. Yaptıkları canavar tanımlamalarının ise abartıdan öteye gitmediği arkeolojik veriler ile kanıtlanmıştır. Dönemin kafatasları incelenmiş ve herhangi bir anormallik olmadığı bilimsel veriler ışığında ispat edilmiştir.

Esasında en başından itibaren Bizans devletinde oluşan Türk korkusu, hem Türklere karşı oluşturulan stratejiyi belirlemiş hem de kaynakları şekillendirmiştir. Zamanla Türklere ile daha sık karşılaşan Bizanslılar, en nihayetinde Türk askerlerinin cesaretleri karşısında büyük bir hayranlık duymuş, ayrıca Türk askeri sistemiyle beraber Türk kültürünün gelişmişliğini de ifade etmek durumunda kalmışlardır. İşte dönemin en büyük güçlerinden birisi olan Bizans devletinin kendi düşmanı olan Türklere karşı görüşleri bu şekildedir.

KAYNAKÇA

AHMETBEYOĞLU Ali, ‘‘Tarihçi Theophanes Confessor ve Eserinin Türk Tarihi Açısından Ehemmiyeti’’, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi , 2009

AHMETBEYOĞLU Ali, Bizans Tarihçisi Menandros’un Türkler (Gök-Türkler) Hakkında Verdiği Bilgiler, *Tarih Dergisi*, sayı 50, İstanbul, 2010

AHMETBEYOĞLU Ali, ‘‘Bizanslı Tarihçi Theophanes Byzantios’da Türkler’’, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 2, Aralık, 2012

AHMETBEYOĞLU Ali, *Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)’a Göre Avrupa Hunları*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2014

AHMETBEYOĞLU Ali, ‘‘Tarihi Kaynaklardaki Hun ve Attila Algısı Üzerine Değerlendirme’’, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, Ocak-Şubat, S.238, 2019

AKSOY Hatice, ‘‘Komnenos Hanedanı’nın Doğu Siyaseti ve Myriokephalon Savaşı’’, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, 2018

AKYÜREK Salih KOYDEMİR Serap ATALAY Esra BICAÇKSIZ Adnan, *Sivil-Asker İlişkileri ve Ordu-Toplum Mesafesi*, Bilgesam yay., Ankara 2014

ALTHHEIM Franz, *Asya ’nın Avrupa ’ya Öğrettiği*, Çev.Emin Türk Eliçin, may yay., İstanbul, 1967

Ammianus Marcellinus, *Roma Tarihi*, Çev. Samet Özgüler, Historia Yay., İstanbul, 2019

Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt’in Sonrası*, Çev.Bilge Umar, İnkılap Yay., İstanbul, 2021

ANZERLİOĞLU Yonca, ‘‘Bizans İmparatorluğu’nda Türk Varlığı’’, *Türkler,VI*, Ankara, 2002

ARSAL Sadri Maksudi, *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, Ötüken Yay., İstanbul, 2018

ATSIZ Nihal, ‘‘30 Ağustos ve Türk Ordusu’’, *Milli Yol Dergisi*, Sayı 31, İstanbul, Ağustos 1962

AYDIN Hatice, *Bizans Kaynağı Theophanes Confessor’un Kroniğinde Türkler : 284-813*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans, İstanbul, 2013

AYÖNÜ Yusuf, ‘‘Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)’’, *Türkiyat Araştırma Dergisi*, Sayı 25, 2009

AYÖNÜ Yusuf, ‘‘Batı Anadolu’daki Türk Yayılışına Karşı Bizans İmparatorluğu’nun Kuman-Alan Topluluklarını Balkanlardan Anadolu’ya Nakletmesi’’, *Belleken*, 2012

AYÖNÜ Yusuf, ‘‘Myriokephalon Savaşı’nın Bizans İmparatorluğu Açısından Ne İfade Ettiğine Dair Bazı Düşünceler’’, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Miryokefalon Savaşı Özel Sayı, Isparta, 2014

BAILLY Auguste, *Bizans Tarihi*, cilt I, Çev.Haluk Şaman, Tercüman yay., İstanbul

BAILLY Auguste, *Bizans Tarihi*, c.II, çev.Haluk Şaman, Tercüman Yay., İstanbul

BLODGETT M.D., *Attila, Flagellum Dei? Huns and Romans, Conflict and Cooperation in the Late Antique World*, Basılmamış Doktora Tezi: University of California, Santa Barbara, 2007

BOZKAYA Kemal, *Bizans Tarih Yazıcılığı (Başlangıçtan XI. Yüzyıla Kadar)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2017

CANKO MAKTAL Dilek, ‘‘Bizans’ta Kadın Sanatçılar’’, *Sanat Tarihi Dergisi*, Nisan 2016

CANKO MAKTAL Dilek, ‘‘Bizanslı Bir Kadın Yazarın Gözünden Toplumsal Cinsiyet: Anna Komnena’nın Aleksiad’ına Bakış’’, *International Journal of Social And Humanities Sciences*, Cilt:2, 2018

ÇELİK Binnur, *10. Yüzyıl Bizans Kaynakları VI.Leon, I. Nikholas (İstanbul Patriği), Diyakoz Leon'un Eserlerinde Türkler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020

CZEGLEDY Karoly, *Bozkır Kavimlerinin Doğu'dan Batı'ya Göçleri*, Doruk yay., Ankara, 2004

DIEHL Charles, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev.Selim Sezer, İnkılap yay., İstanbul 2018

DİNÇ Aysel, *Pantolonun Tarihçesi*, Altınbaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019

DOKUR İbrahim Doğukan, "Uzaktan Gelip Uzaktan Savaşanlar, Turan Taktiğinin İktisadi Açısından Değerlendirilmesi", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:4, 2019

DURMUŞ Eda, "Eski Türklerde Askeri Yapı", *Asya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Cilt: 4

DURMUŞ İlhami, *İskitler*, Akçağ Yay., Ankara, 2015

EKMEKÇİ Zahide, *Konstantine Porphyrogenitus'un De Administrando Imperio Adlı Eserinin Çevirisi Ve Yorumlanması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016

ERDEMİR PALAZ Hatice, *VI. Yüzyıl Bizans Kaynaklarına Göre Göktürk Bizans İlişkileri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003

ERGİN Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi yay., İstanbul, 2012

Flavius Vegetius Renatus, *Roma Savaş Sanatı*, Kronik Yay., İstanbul, 2021

GÖKALP Ziya, *Türk Töresi*, Ötüken Yay., İstanbul, 2016

GÖMEÇ Saadettin Y., *Türk Destanlarına Giriş*, Berikan Yay., Ankara, 2009

GÖMEÇ Saadettin Y., Eski Türk Ordusunun Genel Mahiyeti, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 141, İstanbul 1988

GÖMEÇ Saadettin Y., *Türk-Hun Tarihi*, Berikan Yay., Ankara, 2012

GÖMEÇ Saadettin Y., *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Berikan Yay., 3.Baskı Ankara, 2014

GÖMEÇ Saadettin Y., *Oğuz Kagan*, Erdem Yay., İstanbul, 2018

GÖMEÇ Saadettin Y., ‘‘Kök Türkler ve Uygurlar Çağında Türk Ordu Teşkilatına Umumi Bir Bakış’’, *Hunlar’dan Günümüze Türk Askeri Kültürü*, Kronik Yay., İstanbul, 2021

GÜLKAYNAK Hasret, *Anna Komnena ve Tarihçiliği*, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Yozgat, 2018

GÜNDÜZ Tufan, *Oğuz Kağan Destanı*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2017

HEATH Ian, *Men at Arms Byzantine Armies AD 1118-1461*, Osprey Publishing, London, 1995

HEATH Ian, ‘‘Bizans Orduları’’, *Osprey Askeri Tarih Dizisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2014

Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı*, Çev. Işın Demirkent, TTK Yay., Ankara, 2020

John Nikiu, *The Chronicle of John, Bishop of Nikiu*, Translated from Zotenberg’s Ethiopic Text, translated with an introduction by R.H. Charles, Evolution Publishing, Merchantville NJ, 2007

Jordanes, *The Gothic History of Jordanes*, Translated with an Introduction and Notes by Charles Christopher Mierow, Oxford University Press, London, 1915

KAEGI Walter Emil ‘‘Anadolu’nun Türkler Tarafından Fethine Okçuluğun Katkısı’’, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sayı XVI, Çev. Yusuf Ayönü, 2001

KAÇAR Turhan, ‘‘Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Barbarların Görünüşü’’, *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildiri Kitabı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2005, s. 84 - 90

KAÇAR Turhan, ‘‘Priskus’u Nasıl Okumalıyız,’’ *Toplumsal Tarih*, Sayı: 286, 2017

KAFESOĞLU İbrahim, ‘‘Türk Ordusu’’, *Türk Kültürü Aylık Dergisi*, Sayı 352, Ankara 1992

KAFESOĞLU İbrahim, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, Ötüken Yay., İstanbul, 2017

KAFESOĞLU İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yay., İstanbul, 2020

KALELİOĞLU Uğur Berk, ‘‘Türklerde Ordu-Millet Geleneğinin Sosyolojik ve Tarihi Temelleri’’, *Türk Kültürü Araştırma Serisi 1*, Berikan Yay., Ankara, 2021

KARATAY Osman, ‘‘Doğu Avrupa Türk Tarihinin Ana Hatları -Altın Orda Öncesi Dönem-’’, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:3, 2004

KARATAY Osman, ‘‘Hazarlar’’, *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, editör: Osman Karatay – Serkan Acar, Kitabevi Yay., İstanbul, 2018

KAYAPINAR Levent, ‘‘PACHYMERES, Georgios Osmanlılar hakkında bilgi veren ilk Bizans tarihçisi’’, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 34.cilt, 2007

KAYAPINAR Levent, ‘‘Bizans Tarih Kaynaklarının Neşri: Dünya ve Türkiye’deki Durum’’, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu*, Ankara, 2010

KEÇİŞ Murat, ‘‘Bizans Döneminde İstanbul’un Kent Yönetimi’’, *Büyük İstanbul Tarihi*

KOÇAK Kürşat, *Eski Türklerde Devlet Gelenekleri ve Törenleri*, Berikan Yay., Ankara, 2019

KORKMAZ Telli, ‘‘Hazar Devletine Ait Şehir ve Kaleler’’, *XVIII. Türk Tarihi Kongresi*, 2.Cilt, TTK Yay., Ankara, 1-5 Ekim 2018

Leo the Deacon, *The History of Leo the Deacon Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*, Printed in the United States of America, Dumbarton Oaks Trustees for Harvard University Washington D.C., 2005

MANGALTEPE İsmail, *Bizans Kaynaklarında Türkler (Menandros Protektor ve Theophylaktos Simokattes)*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2009

Mauricius, *Strategikon: Bizans Kültüründe Strateji Sanatı*, haz. George T.Dennis, Çev.Volkan Atmaca, Kırmızı Kedi yay., İstanbul 2011

Menander Protector, *The History of Menander the Guardsman*, Translated with an Introduction and Notes by R.C Blockley, Francis Cairns Publications, Great Britain-Wiltshire, 1985

Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, Çev. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2020

NEMETH Gyula, *Attila ve Hunlar*, Çev.Tarık Demirkan, Kömen yay., Konya, 2014

Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret Işıltan, TTK Yay., Ankara, 2020

Nizamül-Mülk, *Siyasetname*, Nilüfer Yay., Ankara, 2016

ONAT Ayşe, ORSOY Sema, ERCİLASUN Konuralp, *Han Hanedanı Tarihi, Hsiung-nu (Hun) Monogorafisi*, TTK Yayınları, Ankara, 2015

ORTAYLI İlber, *Orta Asya'nın Bozkırlarından Avrupa'nın Kapılarına Türklerin Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul, 2020

OSTROGORSKY Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, TTK Yay., Ankara, 2019

OSTROGORSKY George, “Yedinci Yüzyıl Dünyasında Bizans İmparatorluğu”, Çev. Törebey Günaydın, *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2020

ÖGEL Bahaeddin, *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*, TTK yay., 6.Baskı, Ankara 2014

ÖGEL Bahaeddin, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ötüken yay., İstanbul, 2016

ÖGEL Bahaeddin, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, 1.Cilt, TTK Yay., Ankara, 2019

- ÖGEL Bahaeddin, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, 2.Cilt, Ankara, 2019
- ÖZCAN Altay Tayfun, ‘‘Karolenj Sarayındaki Rus Elçilerinin Kağanı: Rus Kağanı mı Hazar Kağanı mı?’’, *18. Türk Tarih Kongresi*, 10.Cilt, TTK Yay., Ankara, 2022
- ÖZMENLİ Mehmet, ‘‘Karadeniz’de Gök – Türk - Bizans Elçileri ve İpek Yolu’’, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, Giresun, 2020
- PACHYMERES Georges, *Relations Historiques*, Translated with an Introduction and Notes by Vitalien Laurent and Albert Failler, Paris, 1984
- PACHYMERES Georges, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, Çev. İlcan Bihter Barlas, ilgi kültür sanat yay., İstanbul, 2019
- Philostorgius, *Church History*, Translated with an Introduction and Notes by Philip R. Amidon, S.J., GA : Society of Biblical Literature, Atlanta, 2007
- PRISCUS, *Fragmenta Et Excerpta: Attila ve Bizans Tarihi*, Çev. ve Haz. Turhan Kaçar, Alfa Yay., İstanbul, 2020
- PROKOPIOS, *İstanbul’da Iustinianus Döneminde Yapılar : Birinci Kitap*, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 1994
- PROKOPIOS, *Bizans’ın Gizli Tarihi*, Çev. Orhan Duru, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2018
- PROKOPIOS, *Savaşlar Üzerine En Önemli Anlatı*, Çev. Törebey Günaydın, Post Yay., İstanbul, 2021
- ROBERTS J.M., *Avrupa Tarihi*, Çev.Fethi Aytuna, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2015
- SEIDLER G.L., *Bizans Siyasal Düşüncesi*, Çev. Mete Tunçay, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1980
- ŞAHİN Cevat, ‘‘Türk Askeri Düşünce Geleneği’’, *Hunlar’dan Günümüze Türk Askeri Kültürü*, Kronik Yay., İstanbul, 2021
- TAŞAĞIL Ahmet, *Gök-Türkler*, TTK Yay., Ankara, 2019

TAŞAĞI Ahmet, “Türk Askeri Tarihinin Başlangıcı: Hun Ordusu”, *Hunlar’dan Günümüze Türk Askeri Kültürü*, Kronik Yay., İstanbul, 2021

Titus Livius, *Roman History Book I-III*, Çev. John Henry Freese, The Floating Press, 2009, s. 35-36

ÜSTÜN Abdullah, *Geç Roma Tarih Yazımında Hunlar: Batı Avrasya’da Erken Türk Varlığı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013

YIRGA Felege-Selam Solomon, *The Chronicle of John of Nikiu: Historical Writing in Post-Roman Egypt*, Graduate Program in History, The Ohio State University, Ohio, 2020

Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği (Başlangıçtan Kudüs’ün Zaptına Kadar)*, Çev. Ergin Ayan, Ötüken Yay., İstanbul, 2016

Willermus Tyrensis, *Haçlılar Türkler Karşısında Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği III. (1143 – 1184)*, Çev. Ergin Ayan, Kronik Yay., İstanbul, 2019

VII. Konstantin Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, Çev. ve Notlandıran İlhan Aslan, Post Yayınevi, İstanbul, 2020

